چاودێر

THE OBSERVER

Aweekly Political, Educational & Social Press

ڕۆژنامەیەکی سیاسی ڕووناکبیریی کۆمەڵایەتی هەفتانەیە

ژمارە (١٦) دوو شەممە ٢٠٠٥/٢/١٤

لەکەرکوک لیستی برایەتیو لەهەولێر لیستی پارتیو هاوپەیمانەکانی، لە سەرانسەری کوردستانیشدا، لیستی یەکێتی زۆرینەی دەنگیان هێناوە

هەتا ئێستا، ئەو سەرەنجامانەی بڵاوکراونەتەوە، دەرکەوتووە کە لە هەولێردا، لیستی پارتیو حیزبە هاوپەیمانەکانی (٣٠٧٧٢١) دەنگی هێناوەو لیستی یەکێتی بەتەنها (٢٤٤٣٤٣) دەنگی هێناوە. جیاوازیەکەش سەرجەم لەهەولێردا (٦٣٣٧٨) دەنگە. هەروا، لەپارێزگای موسڵدا لیستی کوردستانی یەکەمەو (١٠٩٢٥٥) دەنگی هێناوە.
لەکەرکوکیش، لیستی برایەتی کوردستانی (٢٣٧٣٠٣) دەنگ. جەبهەی تورکمانیش (٧٣٧٩١) دەنگ. جیاوازی لیستی برایەتی کوردستانیو جەبهەی تورکمانی (١٦٣٥١٢) دەنگە لە پارێزگای کەرکودا. شایەنی باسە هەتا ئامادەکردنی ئەم هەواڵە هەڵبژاردنی پارێزگای سلێمانیو دهۆک، تەتەڵە نەکرابوون. بەڵام هەواڵە بەراییەکان وادەگەیەنن، لەسەر ئاستی کوردستان، لیستی یەکێتی، لەکۆی گشتی دەنگەکان (٢٤٠٦١) دەنگی زۆرتر لە لەلیستی پارتیو هاوپەیمانەکانی بەدەست هێناوە.■

جەبهەی تورکمانی تێک شکاو یەکێتی (٢٤٠٦١) دەنگی زیاتر لەپارتیو هاوپەیمانەکانی بەدەست هێنا

لێکدانەوەی هەواڵ - ل (٢)

١- تورکیا هەڕەشەی گران لەکورد دەکا (مەلا بەختیار)

٢- ئێران وریاترە لەتورکیا (ئازاد عەلی)

٣- د. ئەیاد عەلاوی دان بە فیدڕاڵو.. (سەرکەوت عەبدوڵا)

دەزگای شەهیدان
خزمەتی نوێی کەسوکاری شەهیدو کەمئەندامان
ڕیپۆرتاژ - ل (٤)

هەڵبژاردنو کاریگەری ریفراندۆم لەگفتوگۆیەکی شێرکۆ بێیکەس دا
ڕەخنەو دیالۆگ - ل (٨-٩)

پاڵنەرەکانی سەرهەڵدانی سەرەتاکانی عەرەبچێتی
سەلام عەبدولکەریم
تەعریبو ئیسلامگەرا - ل (١٢)

جەبهەی تورکمانی دەرکەوتن

■ جەبهەی تورکمانی، لەو هێزە سیاسیانەن کەلەدوای ڕاپەرینەوە، قوت کرانەوە. پێش ڕاپەرین، لەسەردەمی بەرگریو بەرەنگاریدا، لەسەردەمی کوشتنو ئەنفالو تەعریب، دژی کوردو تورکمانو کلدو ئاشوری، کەناوچەکانیان داگیر دەکراو سەروسامانو شەرەفیشیان، زەوت دەکرا، لەناو تورکمانی عێراقو لەو چەند شارو شارۆچکەیەی کوردستانیش،(کەهەن!) نەبزووتنەوەی بەرەنگاری تورکمان دژی ڕژێم هەبوو، نە لەکۆری خەباتو فیداکاریشدا، ڕابەرو ڕابەرایەتی ناسراویان هەبوو، نەشەهیدانی ناوداریشیان بەخشی، هەتا ئێستا وەکو سەدان شەهیدی ناوداری کوردستانو هەزاران پێشمەرگەی گیان بەخش، دەربکەوتنایە.
کاتێک.. لەکوردستاندا، ڕاپەرین سەرکەوتو پەرلەمانو حکومەت ڕاگەیەندرا، بزووتنەوەی ئۆپۆزیسیۆنی عێراقیش ئومێدی سەرکەوتنیان پەیدا کرد، هەنگینێ (بەرەی تورکمانی) قوتکرانەوەو کرانە پوازی پرۆسەی بەرەو دیموکراسی ڕۆیشتووی کوردستان.
لەو ماوەیەدا کەجەبهە وەکو دەستکێشی ناو ڕووداوەکان، دەستیان پێوەردەدرا، پروپاگەندەیەکی زۆریان بڵاوکردەوە. بەتایبەتی لەسەر ئەژماری تورکمان لەکوردستانو عێراقدا، هەروا، لەسەر ئاماری تورکمان لەپارێزگای کەرکوکو خانەقینو کفریو... تاد. ئەمە جگەلەو نەخشە سیاسیو جوگرافیەی بەناوی جەبهەوە بڵاویانکردەوە، بەشی زۆری ڕووپێوی کوردستانیان کردبوە، تورکمانستان!!
لەم هەڵبژاردنەدا، هەموو لایەک، لەسەرانسەری عێراقو کوردستاندا، بەکەرکوکو خانەقینیشەوە، لەمەحەکی ئامارو ئەژمارو سەرژمێر، بەشێوەیەکی گشتیو تایبەتی، دران. دەرکەوت، لەکوردستانو کەرکوکدا، کورد چەند دەنگی داوە. دەریش کەوت جەبهەی تورکمانی، چ چەشنە متمانەیەکی لەناو تورکماندا، هەیە. سەرجەم (٩٣٤٠٨) هەزار دەنگیان بۆ پەرلەمانی عێراق هێناوە. لەکاتێکدا لیستی هاوپەیمانی کوردستان (٢١٧٥٥٥١) دوو ملیۆنو سەدو حەفتاو پێنج هەزارو پێنج سەدو پەنجاو یەک دەنگی هێناوە. (جیاوازییەکانمان زۆر نییە!!) لەکەرکوکیشدا تەنها (٧٣٧٩١)دەنگیان هێناوە. لیستی برایەتی کوردستانی (٢٣٧٣٠٣) دەنگی هێناوە. لەم هەڵبژاردنە بەدواوە، جەبهەی تورکمانی دەرکەوتن. چیکە، ناتوانن، لافو گزافی زۆرینە تەنانەت لەکەرکوکیش لێبدەن. بەڵام هەقیش وایە بەئەندازەی سەنگی خۆیان، تۆزێ زیاتریش، مافیان دابین بکرێ. ئەمەش ئەرکی دیموکراتیو شارستانی سەرشانی گەلی کوردستانە.■

د. بەرهەم.. ڕەخنە لەدەزگای داد دەگرێ

■ لەچاوپێکەوتنێکی ئەمدوایەی تەلەفیزیۆنی (الفیحاء)دا، د. بەرهەم ساڵح جێگری سەرەک وەزیرانی عێراق، ڕەخنەی لەدادی عێراق گرت لەسەر ئەوسستیەی لەدادگایی کردنو سزادانی تیرۆریستاندا، دەینوێنن. بەتایبەتی لەم کاتەدا کەعێراق ڕووبەڕووی هەڕەشەی گەورەی تیرۆر بۆتەوە. داواشی کرد، دەزگای دادو دادخانەکانی عێراق کارامەتر ئەرکەکانیان ڕابپەڕێنن، هەتا تاوانباران سزای ڕەوایان وەربگرن.■

مەسیحیەکانی عێراق.. دژی کۆمیسیۆنی باڵان

■ مەسیحیەکانی عێراق لەپارێزگای موسڵدا، ڕووبەڕووی چەندین کێشەی هونەری هەڵبژاردن بوونەتەوە. لەم بارەوە، لەبەیاننامەیەکدا، لەسەر بێ بەش بوونیان لەهەڵبژاردن، هەموو پاساوێکی کۆمیسیۆنی باڵای هەڵبژاردن ڕەت دەکەنەوەو داواش دەکەن، سەر لەنوێ هەڵبژاردنیان بۆ بکرێتەوە، هەتا ئەو (٢٠٠) هەزار مەسیحییە هەڵبژاردنەدا دەنگ بدەن. بۆئەوەی کێشە ڕەواکەشیان بسەلمێننو کۆمیسیۆنی باڵاش بەکەمتەرخەم دەربخەن، داوای سەرلەنوێ لێکۆڵینەوە لەوکێشانە دەکەن کە دووچاریان بووە.■

(دلێر وەهاب، حسێن تۆفیق محەمەد، جەمال نوری غەریب)دانیان بەتاوانی مادەی بێ هۆشکەر ناوە

■بەپێی هەواڵێکی باوەرپێکراو(١-دلێر وەهاب مارف ٢-حسێن تۆفیق محەمەد ٣- جەمال نوری غەریب)، لەسەر خواردنەوەی شروبی نایاسایی بێ هۆشکەر، لەسەرەتای ئەم مانگەدا گیراون. پاش لێکۆڵینەوە، هەرسێکیان دانیان بەتاوانەکانیان ناوەو دەریش کەوتووە کە هەرسێکیان دەمێکە خەریکی ئەم تاوانەن. ڕۆژی (٢٠٠٥/٢/٦)یش، داوەر هەر یەکەیانی بەکەفالەتی (١٤٠.٠٠٠) دینار بەشێوەیەکی کاتی ئازاد کردووە. شایەنی باسە.. دیاردەی خواردنەوەی ئەم مادە بێ هۆشکەرەو تلیاکیش، لەشارەکانی کوردستاندا، ماوەیەکە سەری هەڵداوە. چەندین نوسەرو شاعیریش، توشی بوون. (جەمال نوری غەریب) ماوەیەکی باش سەرنوسەری ڕۆژنامەی ڕێبازی ئازادی حیزبی سۆسیالیستی دیموکراتی کوردستان بوو. هەر لەسەر ئەم ڕەفتارە لابراوە.
زۆربەی لێکۆڵینەوەکانیش دەریان خستووەکە ئەم جۆرە مادانە، بەتایبەتی تلیاک، لەسنوری ئێرانەوە، بەپێی نەخشەیەکی تایبەتی دەگوێزرێنەوە بۆکوردستان.■

پاڵێوراوەکانی یەکێتی لە: شەقڵاوە، سیدەکانو باڵەکایەتی، هەڵنەسوراون!

■ یەکێتی نیشتمانی کوردستان بایەخێکی بەرچاوی بەناوچەکانی شەقڵاوەو سیدەکانو باڵەکایەتیو ئەو دەوروبەرە داوە. تەنها لەناوچەی شەقڵاوە بۆ هەموو هەڵبژاردنەکان یەکێتی (٥) پاڵێوراو، بۆ سیدەکان (٣) پاڵێوراو، باڵەکایەتیو خەلیفانو دەوروبەریشی (٢) پاڵێوراویان داناوە. بەڵام لیستی یەکێتی لەشەقڵاوە دەنگی کەمی هێناوە. لەسیدەکان لەکۆی (٤٠٠٠) هەزار کەس، (١٠٠٠) دەنگی بەدەست هێناوە. لەناو گوندی (بارزان)، (٦) دەنگو لەگوندی (بلەی بارزان)یش، (٢٦) دەنگی هێناوە.
لەو پاڵێوراوانەی یەکێتی لەو ناوچانەدا تەنها (ئارێز عەبدوڵڵا) هەڵسوراوە. باقیەکەی ناوچەکانی خۆشیان نەگەڕاون!■

یەکگرتوو.. بۆ نوسینی دەستوور، لەگەڵ لایەنە ئیسلامگەراکانی عێراق ڕێک دەکەوێ

(الوطن)ی سعودی ٢/٩

■ (جواد المالکی) سەرکردەی ناسراوی حیزبی دەعوەو کاندیدی لیستی ئیئتلافی نیشتمانی شیعەگەرا، لەچاوپێکەوتنێکدا لەگەڵ ڕۆژنامەی (الوطن)ی سعودی، ڕایگەیاندووە کەوا:
نوێنەری حیزبی ئیسلامی عێراق (سونیگەرا)و هەیئەتی زانایانی ئیسلامی (سونیگەرا)و یەکگرتووی ئیسلامی کوردستان، لەکۆبونەوەیەکی هاوبەشدا، گەیشتونەتە دارشتنی هێڵی هاوبەشی سیاسەتی نێوانیان لەمەودوا، بۆئەوەی بەبەرنامەیەکی هاوبەش بکەونە گفتوگۆبۆ دارشتنی دەستووروتێپەرین لەو هەڵانەی ڕابردوو. هەروا، بەپێی قسەی (المالکی) لەمەودوا ئەو لایەنە شیعەگەراو سونیگەرایانە، هەفتانە کۆدەبنەوە بۆ گەڵاڵەی سیاسی هاوبەشی نێوانیان. مالکی گوتوشیەتی:
جگەلە چەندین سەرکردەی شیعە، سکرتێری حیزبی ئیسلامی عێراق (محسن عبدالحمید)و سەرۆکی دیوانی وەقفی سوننە (عدنان الدلیمی)یش، ئامادەی کۆبونەوەکە بوون.■

یەکێتیی، لەکۆمەڵو یەکگرتووی ئیسلامی لە شارەزورو پێنجوێندا، دەنگی زیاتر هێناوە

■ لەم هەڵبژادنانەی عێراقو کوردستانو پارێزگاکاندا، هێزو ڕەوتە ئیسلامگەراکان، بەگشتیو تایبەتی، هیوایەکی زۆریان بەناوچەکانی شارەزوورو هەورامان هەبوو. بەڵام لەو هەڵبژاردنەی کە ئەنجامدراوون، سەرەنجامە باوەڕپێکراوەکان وادەگەیەنن لەهیچ شوێنێکی ناوچەکەدا، کۆمەڵو یەکگرتوو، زۆرینەی دەنگیان نەهێناوە. وەکو:

١- هەڵەبجەی شەهید:
- یەکێتیی: (١٢٤٠٥) دەنگ کە دەکاتە ڕێژەی (٥و٤٥٪).
- یەکگرتووی ئیسلامی: (٦٦٤٧) دەنگ کە دەکاتە ڕێژەی (٦و٢٢٪).
- کۆمەڵی ئیسلامی: (٤٤٩٤) دەنگ کە دەکاتە ڕێژەی (١٥٪).

٢- سەید سادق:
- یەکێتیی: (١٢٢٧٨) دەنگ کە دەکاتە ڕێژەی (٦و٤٩٪).
- یەکگرتووی ئیسلامی: (٣٣٩٠) دەنگ کە دەکاتە ڕێژەی (٧و١٣٪).
- کۆمەڵی ئیسلامی: (٣٥١٦) دەنگ کە دەکاتە ڕێژەی (٢٣و١٤٪).

٣- هەورامان:
- یەکێتیی: (٤٩٥٨) دەنگ کە دەکاتە ڕێژەی (٨٣و٤٧٪).
- یەکگرتووی ئیسلامی: (٢٢٠٧) دەنگ کە دەکاتە ڕێژەی (٢٩و٢١٪).
- کۆمەڵی ئیسلامی: (١٤٢٣) دەنگ کە دەکاتە ڕێژەی (٧٢و١٣٪).

٤- خورماڵ:
- یەکێتی: (٢٩٣١) دەنگ. -یەکگرتوو: (١٨١٧) دەنگ. -کۆمەڵ: (١٣٠٢) دەنگ.

هەواڵەکان وادەگەیەنن کە لەناوچەکانی: هەڵەبجەی تازە (بەناڵپارێزیشەوە) عەربەت، شلێر، پێنجوێن، ناڵپارێز، سەرجەم لیستی یەکێتیی باڵادەستە. تەنانەت لەناحیەی (بیارەش).■

هەواڵو مەترسی

□ باندێکی پارەی ساختە دەستگیر دەکرێن

لەبازاری سلێمانیدا، ئاسایشی سلێمانی زانیاری لەسەر پارەی ساختە لەسەرەتای ساڵەوە پێ گەیشتووە.لەسەر ئەم تاوانە، بەپێی زانیاری بەدەست گەیشتوو، (سۆزان. ن.ش)و (کارزان.ب.ح.غ) دەستگیر دەکرێن. دوای لێکۆڵینەوە، دەرکەوتووە کە (سۆزان.ب.ح.غ)و (روناک.ص.م)یش دەستیان لەتاوانەکەدا هەبووە. سەرەنجامی دوا لێکۆڵینەوە دەرکەوتووە کەوا کارمەندێکی سۆپەرمارکێتی ئاڵتون بەناوی (لاندی.ص) هاوکاری سەرفکردنی پارە ساختەکانی کردوون. لێکۆڵینەوەش لەگەڵ ئەم باندە نێرومێیە.. بەردەوامە!■

□ (٤٨٠) بوتڵ گاز لە کارگەی سەلام دزراوە

هەواڵێکی باوەرپێکراوی ناو (کارگەی گازی سەلام) کەخاوەنەکەی (ئەسعەد ئەحمەد سلێمان)ە، پێی ڕاگەیاندین کەوا خاوەنی کارگەکە، شکاتی لەگومان لێکراوان (حسێن ئەحمەد، وریا حسێن، ئارام حسێن، سلمان حەمە نەجیب) کردووە کەپاسەوانی کارگەکەنو گومانیان لێدەکرێ کە (٤٨٠) بوتڵ گازیان لەکۆی (١٤٥٠) بوتڵ دزیبێ. دادوەریش بەبڕیاری (٤٤٦) بڕیاری گرتنی داونو ڕۆژی (٢٠٠٥٢/٢/٨) کێشەکەیان ڕەوانەی بەڕێوەبەرایەتی پۆلیسی نەهێشتنی تاوان کراوە.■

□ دەرکردنی هاوڵاتیەک لە ڕواندز.. لەسەر لیستی سەوز!

لەشاری ڕواندزدا، لیستی سەوزی (ی.ن.ک) زۆرینەی دەنگیان بەدەست هێناوە. (مەجید ئەحمەد حەمید) کە دانیشتوی شارەکەیەو لەخانویەکی حکومەتیدا دانیشتوە، لەسەر دەنگ پێدانی یەکێتی، لەخانوەکەیان دەرکردوەو کەلوپەلیان خستۆتە سەر جادە (سەلام وەرتێ) بەرپرسێکی پارتی کارەکەی ئەنجامداوە.■

تورکیا.. هەڕەشەی (نرخی گران) لەکورد دەکا

مەلا بەختیار

■ تورکیا.. وەک هەمیشە، لەو دەوڵەتە ئیقلیمیانەیە کە زۆر هەستیارە بەرامبەر چارەی خۆنوسینی کوردو چارەسەرکردنی کێشەی کەرکوک لەبەرژەوەندی کوردستان. جیاوازیەکی سیاسیش کە تورکیا لەدەوڵەتانی دیکەی ئیقلیمی (ئێران، سوریا) جیادەکاتەوە، ئەوەیە تورکیا بەحوکمی خەیاڵی رۆژگاری عوسمانی کە عێراق لەژێر دەسەڵاتیاندا بووەو دوای جەنگی یەکەمی جیهانیش، کێشەی ویلایەتی موسڵ راستەوخۆ لەگەڵ دەوڵەتی تورکیادا، بەپەیمانی سیڤەرو پاشان لۆزان بڕاوەتەوەو دەسەڵاتی تورکیا، لەویلایەتەکە کۆتایی هاتووە، ئەمانە هەموو لەخەیاڵدانی سیاسەتی تورکیادا، نەسڕاوەتەوەو ئێستاش ناوبەناو دەگەڕێتەوە بۆ ئەو خەیاڵدانە، بەڵام

رووداوەکانی (١٤) ساڵی رابوردوو، لەداگیرکردنی کوێتەوە، بۆ راپەڕین، هەڵبژاردن و راگەیاندنی فیدراڵ و حکومەتی کوردستان، دەریانخستووە کە تورکیا نەیتوانیووە هەمان سیاسەت کە لەقاشکردنی قوبرسدا سەپاندویەتی، لەکۆنەهەواری ویلایەتی موسڵیشدا، دوپات بکاتەوە. ئەی ئێستا، دوای ئەو هەموو گۆڕانکارییە، چۆن دەتوانێ هەڕەشەکانی، یان بەشێک لەو هەڕەشانەی، بەدیبێنێ؟

هەمووجارێک لە (١٤) ساڵی رابوردودا، دوچاری پاشەکشەکراوە، لەو خەیاڵە سیاسییەی پێی مەستە! پێش روخاندنی رژێم، مەترسی تورکیا زۆر بوو کە بیانویەکی ئیقلیمی بقۆزێتەوەو دەست وەربداتە کوردستان. هەربۆیە، تورکیا، روخاندنی رژێمی سەدامی زۆر پێ باش نەبوو، بەڵکو کارئاسانی بۆ ئەمریکاش نەکرد کە سوپاکەی لەناو تورکیاوە بێنێتە ناو کوردستان و ئینجا عێراق. یەکێک لەهۆیەکانی رازینەبونی تورکیا ئەوەبوو کە ئەو دەوڵەتە دەیزانی، لەبونی رژێمی سەدامدا دەتوانێ هەژمونی لەسەر ناوچەکەو عێراق هەبێ. بەتایبەتی، تورکیا کێشەی نێوان عێراق و ئێران و سوریای دەزانی. خۆی پێ دەوڵەتێکی لەبارتر بوو بتوانێ سیاسەت و بەرژەوەندی و هەژمونی وڵاتەکەی، لەعێراق و لەرێگەی عێراقیشەوە، لەکوردستاندا، ئاسانتر بێنێتەدی، بەبێئەوەی کاردانەوەی ئیقلیمی، یان جیهانی، بەرامبەر سیاسەتەکانی لەکوردستاندا، بخولقێ.

کە رژێمی سەدام روخا، ئەو سیاسەتانەی تورکیا لەبونی، یان لەمانەوەی سەدامدا، نەخشەی بۆ کێشابوو، بەتاڵکرایەوە. بەمەش، ناچاربوو لەگەڵ دۆخەکەدا هەتارادەیەک خۆی بگونجێنێ، بەبێئەوەی دەستبەردای عێراق و کوردستان ببێ. بۆئەوەی لەهەلومەرجی گۆڕدراوی عێراقیش، بتوانێ گوێی لێبگیرێ، کێشەی کەرکوک و مافی تورکمانی قەبەدەکرد. هەربۆیە لەباری سایکۆلۆژییەوە، زۆرتر ئامادەبوو، گوێ لەپروپاگەندە پڕوپوچەکانی (بەرەی تورکمانی) بگرێ.

تازە.. کە رژێمی سەدام روخابوو، کوردیش، جگە لە سەرکەوتنەکانی لەکوردستاندا، لەبەغداش شوێن پێی ماف و سیاسەتەکانی خۆی کردبووەوە بەرەی تورکمانیش، بەهەموو پروپاگەندەکانی کە دەیکردن، هیچی پێ لەدۆخی کەرکوک و راستیەکان نەدەگۆڕا، ئەمەش تورکیای رووبەڕووی هەلومەرجێکی چاوەڕوانەکراو کردەوە: گەلی کوردستان وەکو کوردستان دانەبەزییە مەیدان، بەڵکو وەکو عێراق و لەرێگەی عێراقیشەوە، وەڵامی هەڕەشەکانی تورکیای لەسەر کوردستان و کەرکوک و تەلەعفەر دەدایەوە. لەمەشیاندا، هەمیشە گوێ لەکورد دەگیرا، نەک لەتورکیا. بەتایبەتی ئەمریکا ئەو دەرکەی ئازاری دەدا، کە حکومەتی ئەردۆگان، دەروازەی تورکیای لەڕووی سوپای ئەمریکادا داخستبوو.

هەرچی چۆنێ بووبێ، ئەو دووساڵەش لەدوای روخاندنی رژێم بۆ ئەزمونی کوردستان چووەسەر، هەتا ئەم هەڵبژاردنە کرا. لەهەڵبژاردنەکەدا، سەنگی هەموو لایەک سەر گۆم کەوت و دەرکەوت، کوردو تورکمان لەکەرکوک و خانەقیندا چەندن و چۆنن. لەعێراقیشدا سەرکەوتنی کورد چەند سەنگین و کاریگەرەو هی تورکمانیش چەند لاوەکییە. ئەمەش بۆ تورکیا، لەدوای روخاندنی رژێمی سەدام، فشارێکی یاسایی و سیاسییە کە ناکرێ نادیدە بگیرێ. بەتایبەتی هەڵبژاردنەکە، پشتیوانی نێونەتەوەیی هەیە. کوردیش لەکەرکوکدا، بەمەرجی خۆی رژایە سەر سندوقەکانی دەنگدان و گرەنتی جیهانی و عێراقیشی لەکەرکوکدا، دەست خستووە. لەبەرامبەر دۆخێکی وای چاوەڕوانکراو بۆ تورکیا، کە زەق زەق دەبینێ کورد لەکەرکوکدا براوەیە. خانەقینی بەکردەوە خستۆتە سەر کوردستان. لەو ناوچانەی دیکە کە تورکمانی تیایە، بەرەی تورکمانی کەوتۆتە پەراوێزی رووداوەکان. لەمانەش گرنگتر، کورد لەبەغدادا، بەرەو سەرۆک کۆمار رۆیشت. ئەگەر جاران بەوەزیری دەرەوە، کورد ئاخاوتنەکانی تورکیای لەدەست تێوەردانی عێراق و کوردستان کپ دەکردەوە، ئێستا سەرۆک کۆماریشی دەچێتەسەر ئەمە جگەلەوەی لەپەرلەمانی عێراقدا کورد دووەمین سەنگە، پەرلەمانی کوردستانیش دانی رەسمی پیادا نرا. بێگومان، تورکیا کە لەبەرامبەر سەرکەوتنەکانی لەمەوبەری کورد لەکوردستان و عێراقدا هیچی بۆ نەچوبێتەسەر، لەم سەرکەوتنانەی دوای هەڵبژاردن زۆرتر دەترسێ. بەڵام ئایە تورکیا پیلانێکی ئەوتۆی مەترسیداری پێیە، کە بتوانێ لەم هاوکێشە نوێیەی عێراق و کوردستان و ناوچەکەدا، بیسەپێنێ؟

لەڕووی لۆژیکی سیاسییەوە، تورکیا، ئەگەر کارێکی بۆ خەیاڵدانی سیاسی خۆی لەدەست هاتبا، بێگومان، لەدۆخی شڵەژاوی پێش روخاندنی رژێمی عێراق، یان لەکاتی شپرزەیی پرۆسەی روخاندنی رژێمەکە، هەڵبەتە هەنگاوی هەڵدەهێنا، ئەو پیلانە جێبەجێ بکا، کە هەڕەشەیان پێدەکا. رووداوەکانی (١٤) ساڵی رابوردوو، لەداگیرکردنی کوێت، راپەڕین، هەڵبژاردن و راگەیاندنی فیدراڵ و حکومەتی کوردستان، دەریانخستووە کە تورکیا نەیتوانیووە هەمان سیاسەت کە لەقاشکردنی قوبرسدا سەپاندویەتی، لەکۆنەهەواری ویلایەتی موسڵیشدا، دوپات بکاتەوە. ئەی ئێستا، دوای ئەو هەموو گۆڕانکارییە، چۆن دەتوانێ هەڕەشەکانی، یان بەشێک لەو هەڕەشانەی، بەدیبێنێ؟

هەڵبەتە.. تورکیا، لەمەودوا، زیاتر دەکەوێتە ژێر فشاری یاسایی و دیپلۆماسی عێراق و ناوچەکەوە. دەشبێ لەگەڵ ئەم ئاڵوگۆڕەدا خۆیبگونجێنێ کە لەعێراق و کوردستاندا، هاتونەتەدی. ئەو هەڕەشانەی وەزیری دەرەوەی تورکیا، کە وەکو کاردانەوە بوو بەرامبەر ئاخاوتنی ئەم دواییەی (مەسعود بارزانی) کە: بەرگری لەمافی کورد لەکەرکوک و لەدامەزراندنی دەوڵەتی کوردستان کرد، بەڵام نەک ئێستا.

ئەو هەڕەشانەش، گەرچی درێژتربوون لەهەڕەشەکانی پێشوو، بەتایبەتی لەزمانی وەزیری دەرەوەی تورکیاوە، هەڕەشەکان کراون، باوەڕناکەین تورکیا خۆیشی لەوباوەڕەدابێ بۆی بچێتەسەر. لەدوای کۆتایی جەنگی ساردەوە، لەبەرامبەر ئاڵوگۆڕەکانی رۆژهەڵاتی ئەوروپاو ئاسیای مەرکەزیدا، هەڕەشەی زۆر لەوڵاتی گەورەتر لەتورکیاش بیستران، لەوانە شورەوی جاران و روسیای ئێستا، بەڵام هیچیان نەچووەسەر. تورکیا خۆیشی هەڕەشەی زۆری کردووە، نەک لەعێراق و کوردستاندا؛ نەک لەئاسیای مەرکەزی و ئەو دەوڵەتانەی تورک زمان بوون بۆی نەچووەسەر، بەڵکو لەقوبرسیشدا، ناچارکراوە پاشەکشە لەو داگیرکردنە بکا کە (٣٠) ساڵە کردویەتی. بەتایبەتی ئێستا تورکیا، تاقە چارەسەری ستراتیژیی قەیرانە ئابوری و سیاسییەکانی خۆی لەناوچەکەدا، لەوەدا دەبینێتەوە کە لەیەکێتی ئەوروپادا وەربگیرێ. یەکێتی ئەوروپاش بۆ (١٠) ساڵی ئایندە، مەرجیان بۆ داناوە فایلی سیاسەتەکانی لەمەڕ مافی مرۆڤ و کوردو دیموکراسی بگۆڕێ. دەی ئێستا چۆن دەتوانێ، بەخەیاڵدانی رابوردوو، هەڕەشەکانی لەم هەلومەرجە گۆڕدراوەدا جێبەجێ بکا، کە تورکیا کەمتر لەکوردو عێراق، پێویستی بەخۆگونجان نییە لەگەڵ گۆڕانکاریەکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، کە بێگومان، گۆڕانکاریەکان.. نەک لە عێراق و دەوڵەتانی ناوچەکە کە دووربوون لەرۆژئاوا، بگرە گۆڕانکاریەکان لەناو تورکیای دۆستی ئەمریکادا، زووتر و پێشتر، پێش بینی دەکرێ بەدی بێن. بەچارەسەرکردنی کێشەی کوردستانی باکوریشەوە. ئیتر هەڕەشەی قەبە.. چۆن دەچێتەسەر؟ کەوابێ، ئەگەر بێت و تورکیا سەرچڵی سەپاندنی پیلان و هەڕەشەکانی بکا، پێمان وایە، لەدواسەرەنجامدا، دەوڵەتی تورکیا (نرخی گران) دەدا. بەپێچەوانەشەوە، ئەگەر خۆی لەگەڵ عێراقی فیدراڵ و کوردستاندا بگونجێنێ، بەرژەوەندی باشی بە (نرخی هەرزان) دەست دەکەوێ!! ■

لەڕووی لۆژیکی سیاسییەوە، تورکیا، ئەگەر کارێکی بۆ خەیاڵدانی سیاسی خۆی لەدەست هاتبا، بێگومان، لەدۆخی شڵەژاوی پێش روخاندنی رژێمی عێراق، یان لەکاتی پرۆسەی روخاندنی رژێمەکە، هەڵبەتە هەنگاوی هەڵدەهێنا، ئەو پیلانە جێبەجێ بکا، کە هەڕەشەیان پێدەکا

ئێران وریاترە لەتورکیا..!

ئازاد عەلی

بێگومان بۆ تورکیا ناچێتە سەر سیاسەت و بەرنامەی خۆی نەگۆڕێ و دەست لەسیاسەتی زەق و رەقی دوژمنایەتی و دژایەتی هەڵنەگرێ. بۆ ئێرانیش هەتا سەر ناچێتە سەر، لە سەرەوە نەرم و لەژێرەوە بڕندە بێ!

■ ئێران، بەبەڵگەوە، لەسەری سەلماوە کە دەست وەردەداتە ناو عێراق و پشتیوانی تیرۆریستانیان کردووە (هەروا سوریاش)، بەپێچەوانەشەوە، تورکیا تۆمەتی سەلمێندراوی لەسەر نییە. کەچی، تورکیا زیاتر خۆی دەخاتە ناو تەنگژەی عێراق و کێشەی کوردستانەوە، بەڵام ئێران، بەوریاییەوە نەخشەکانیان لەرێگەی دەستکێشەکانیانەوە جێبەجێ دەکەن، خۆشیان بەوریایی لەفشارەکان، دەرباز دەکەن.

ئێران و تورکیا.. دوو دەوڵەتی ئیقلیمی زۆر گرنگن. زۆر کاریگەریشن لەرۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا. تەنانەت ئێران لەعێراقیش گرنگترە. چونکە ئابووری و هەڵکەوتەی جوگرافی- سیاسی ئێران، لەعێراق و تورکیاش گرنگترە. هەڵبەتە، ئەم دوو دەوڵەتە، دوو ستراتیژو دوو جیهانبینی سیاسی زۆر جیاواز و ناکۆکیشیان لەجیهان و ناوچەکە، لەناو عێراق و کوردستانیشدا، هەیە. هەر یەکێکیشیان، بەشێوەو شێوازێک هەوڵی جێبەجێکردنی ستراتیژەکەیان دەدەن.

- تورکیا: دەوڵەتێکە لەدوای جەنگی یەکەمی جیهانەوە، ستراتیژەکەی دەوڵەتێکی عەلمانی مۆدێرن و ئیسلام لەحوکم دوور بخاتەوە، گەرچی (٤٠٠) ساڵ خەلافەتی ئیسلامیان بەئاراستەی تورک و تورکمانی، لەنەتەوەی عەرەب سەند.
- ئێران: راستە ئیمبراتۆریەتی سەفەوی شیعە پەیرەوی هەبووە، بەڵام خەلافەتی ئیسلامی نەبووە، چەندین سەدە حوکمی قاجاری و شاهنشاییشی دیوە، بەڵام ئێستا، کۆمارێکی لێوان لێو ئیسلامی- شیعەگەرای هەیە.
- تورکیا: پڕۆ رۆژئاواو ئەمریکاو هەتا رادەیەک وەکو رۆژئاوا ئازادە.
- ئێران: ئەنتی ئەمریکاو دوورە لەهەژموونی رۆژئاواو دوژمنی عەلمانیەت و ئەو جۆرە ئازادییەی رۆژئاوایە.
- تورکیا: لەناوچەکەدا نایەوێ سیستەمێکی مانەنەی خۆی بێنێتە دی.
- ئێران: هەوڵ دەدا دەوڵەتی ئیسلامی بەگشتی و سیستەمی شیعە بەتایبەتی بێنێتە دی.
- تورکیا: کێشەی لەگەڵ سوریادا زۆرەو دۆستی ئیسرائیلە.
- ئێران: دۆستی سوریاو دوژمنی ئیسرائیلە.
- تورکیا: لەعێراقدا.. پشت بەتورکمان دەبەستێ.
- ئێران: لەعێراقدا.. هاوچارەنوسی شیعەیە.

لەو هاوکێشە ناکۆکانەوە، ئەگەر بمانەوێ سیاسەتی ئێران و تورکیا بەرامبەر عێراق و کوردستان بەراوورد بکەین و بەرەنجامیان لێ ساغ بکەینەوە، ئاخۆ چیمان بۆ دەربکەوێ؟

تورکیا.. بەحوکمی ئەوەی ئابوریەکی بەهێزی ژێر ئەرزی نییە، دەیەوێ لەرێگەی دۆستایەتی ئەمریکاو ئیسرائیل و قبوڵکردنی لەیەکێتی ئەوروپادا، بەرژەوەندیەکانی دابین بکاو ئەم بەرژەوەندیانەش لەناوچەکەدا، لەسەر کێشەی ئاو، لەسەر کێشەی ئەسکەندەرۆنە، لەسەر کێشەی کوردستان، لەسەر کێشەی ئیسلام.. تادگیروگازی بۆ تورکیا زۆر تیادایە.

ئێران.. وڵاتێکی دەوڵەمەندە. لەسەر فەلەستین و ناوچەی دیکەی عەرەب، لەگەڵ عەرەبدا، کێشەی گشتی نییە، شوناسی ئیسلامیش بۆ ئێران و دەوڵەتانی ئیسلامی، بەدەر لەکێشە مەزهەبیەکان، یان هەڵە ئایدۆلۆژیەکان، بۆ ئێران گرنگە. ئەم تایبەتمەندیانە تێکرا، رەنگدانەوەیان لەسەر سیاسەتی تورکیاو ئێران، لە ناوچەکەو عێراق و کوردستاندا، هەبووە و هەیە. دەشتوانین بڵێین: ئێران لەتورکیا ووردتر کولتورو سایکۆلۆژیەتی پێکهاتەی عێراقی خوێندۆتەوە. بەتایبەتی لەباری ئایینی و مەزهەبییەوە. سنوری ئێرانیش لەگەڵ عێراق و کوردستانی باشووردا، لەولاوە بووەستێ کەکاریگەری گرنگی هەیە.

لەو هاوکێشە ناکۆکانەوە، دەبینین، تورکیا نەک نەیتوانیوە ستراتیژێکی نوێ بۆ گۆڕانکارییە نوێکان لەعێراق و کوردستاندا گەڵاڵە و پەیرەو بکات، بەڵکو تاکتیکێکی سیاسی کاریگەری نوێیشی لێ نابینرێ.

هەر بۆیە، تازە تازە، ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوەیی تورکیا بەتەمایە بەنەخشەی ئاسایشی تورکیاو سیاسەتەکانیدا، لەناو تورکیاو ناوچەکە، لەبەر رۆشنایی ئاڵوگۆڕەکاندا بچێتەوەو سەر لەنوێ دایان رێژێتەوە. ئەمە لەکاتێکدا ئێران، راستە لەدوای دامەزراندنی کۆماری ئیسلامی ئێرانەوە، یەک ستراتیژی مەزهەبی - سیاسیان هەیە، بەڵام لەبەرامبەر هەر رووداوێکی نوێدا، نەخشەی نوێ، تاکتیکی نوێ و پەیوەندی سیاسی نوێشیان هەیە. ئەو هاوکارییەی ئێران لەگەڵ ئەمریکادا بۆ رووخاندنی رژێمی تالیبان، هەر زۆر دوور بوو لەستراتیژی ئێران لەناوچەکەدا، بەڵام کاتێک حوکمی سیاسەت تەحەکومی کرد، ئێران ستراتیژەکەی نەکردە قوربانی تاکتیک، بەڵکو تاکتیکی کردە قوربانی سیاسەت.

لەعێراق و کوردستانیشدا، هەروا. ئێران، روخاندنی رژێمی سەدامی قبوڵکرد، ئێران هەڵبژاردنی عێراقی قبوڵکرد، ئێران فیدراڵیەتی کوردستانی قبوڵکرد. ئەمانە هەموو تاکتیک و مانۆری سیاسی لەراستیدا زیرەکانەی ئێرانن. لەکاتێکدا ئێران تۆزقاڵێک لەستراتیژی مەزهەبی خۆی، نەلەدەستوری ویلایەتی فەقێ و نەلە پەیرەو لێکردنی نەریتی ئیسلامی- مەزهەبیدا، نەگۆڕیوە. هەروا.. رێگەش نادا کولتوری دیموکراتی و ئازادی و مۆدێرنێتەش، تەنانەت بەشێوەی تورکیاش، پەیرەو بکرێ.

لەو تاکتیک و مانۆرانەدا، لایەنی کەم، هێشتا ئێران لەکۆمەڵێک کێشەی ناو عێراق، یان کاریگەری گۆرانکاری عێراق لەناو ئێران، خۆی پاراستووەو بیانوشی نەداوەتە دەستی ئەمریکا، لەباری سیاسییەوە، بۆ قبوڵنەکردنی هەڵبژاردن و فیدراڵ، هەتا فشاری زیاتری بخرێتە سەر. ئەمە لەکاتێکدا، زانراویشە ئێران لەگەڵ رەوتی شیعەگەرادا چی دەکا. لەپشتیوانی لێکردنی تیرۆریش بەتایبەتی دژی ئەمریکا، بەنهێنی چ نەخشەیەکی هەیە.

ئێران.. لەژێرەوە بڕو نەرم نەرم بەرنامەکانی جێبەجێ دەکا. تورکیاش، وەکو جاران زەق و رەق، هێشتا سیاسەت و بەرنامەی خۆی نەگۆڕیوە.

ئێران.. نەک خەیاڵی چوونە ناو یەکێتی ئۆرۆپای نییە، بەڵکو ناشیەوێ بچوکترین مەرجی رۆژئاوا لەناوچەکەش قبوڵ بکا، کەچی ئاوا وریا لەعێراق و کوردستاندا هەڵدەسوڕێ و کاری خۆیشی لەژێرەوە دەکا. بەڵام تورکیا دەیەوێ بچێتە ناو یەکێتی ئۆروپاو دەشیەوێ زیاتر بەرەو جیهانی دیموکراتی هەنگاو بهاوێ، کەچی دەشبینین لەعێراق و کوردستاندا، ئەو هەڵانە دەکا. ئەم دوو سیاسەتە، لەسەر ئاستی نزیک، تورکیا زەرەرو ئێران قازانجی لێکردووە. لەدوا سەرەنجامیشدا، بێگومان بۆ تورکیا ناچێتە سەر سیاسەت و بەرنامەی خۆی نەگۆڕێ و دەست لەسیاسەتی زەق و رەقی دوژمنایەتی و دژایەتی هەڵنەگرێ. بۆ ئێرانیش هەتا سەر ناچێتە سەر، لەسەرەوە نەرم و لەژێرەوە بڕندە بێ! ■

د.عەلاوی.. دان بەفیدراڵ و هەڵبژاردنی تاڵەبانی بۆ سەرۆکی عێراق نانێ

سەرکەوت عەبدوڵڵا

■ رۆژی (٢٠٠٥/٢/٢٩) ئەیاد عەلاوی سەرەک وەزیرانی عێراق، لەچاوپێکەوتنێکدا لەگەڵ کەناڵی (العراقیه)، لەوەڵامی پرسیارگەلێکی هەلومەرجەکە، دوو وەڵامی سەرنجراکێش و نیگەرانی بەخش بوون؛ یەکەمیان لەسەر فیدراڵ و دووەمیشیان لەسەر پۆستی سەرۆکایەتی کۆماری عێراق، بۆ جەلال تاڵەبانی. لەمەڕ فیدراڵ، لەئەرکەکانی ئایندەی عێراق، هەرناوی ناهێنێ و دەڵێ: پێویستیەکانی قۆناغی ئێستا دیموکراسی و شەفافیەت و فرەیی لەعێراقدا.

لەم وەڵامەدا، فیدراڵیەت باسی نییە. پێشمان وانییە سەرەک وەزیرانی عێراق بیریچوبێ باسی بکا. بەڵکو ئەوەتەی ئەیاد عەلاوی سەرەک وەزیرە، ناچارنەبوبێ باسی فیدراڵی هەر نەکردووە. تەنانەت کاتێک یاسای کاتی بەرێوەبردنی عێراقیش لەئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی پەسەندکراو عەلاوی نامەی بۆ ئەنجومەنەکە نوسی، لەنامەکەدا چەندین جار باسی یەکێتی خاکی عێراق بەبێ ناوهێنانی فیدراڵ دەکا. لەهەموو چاوپێکەوتنەکانیدا، یەک جاریش نەیگوتووە عێراقی فیدراڵی. لەو نامانەی بەناوی سەرەک وەزیران و عێراقیشەوە، مۆریکردوون، هەر نانوسێ عێراقی فیدراڵی.

سەبارەت بەکاندیدکردنی تاڵەبانیش، بۆ پۆستی سەرۆکایەتی عێراق، کە لێی دەپرسن، دەڵێ: تاڵەبانی لەبەرئەوەی پێش هەموو شتێک عێراقییە، مافی خۆیەتی بۆ هەر پایەیەک رەچاوی دەکا، خۆی هەڵبژێرێ.

ئەم وەڵامە، خۆدەربازکردنە لەوەڵامێکی رۆشن. عەلاوی، بیروڕای خۆی لەسەر تاڵەبانی دەرنابڕێ کە ئایە کەسایەتیەکە، شایستەی پۆستی سەرۆکایەتی عێراقە، یان نەو. یاخود، لەوەڵامەکەدا، باسی ئەوە ناکا کە ئایە کورد شایستەی ئەوەیە پۆستێکی سیادی بەربکەوێ یا نەو. لەمەشیاندا، دیسان عەلاوی، نیەتی شاردراوەی خۆی هانی دەدا بەوشێوەیە وەڵام بداتەوە. هەردوو مەسەلەکەش، چ هەڵوێستی بەرامبەر فیدراڵ و چ بیروڕای بەرامبەر پۆستی سەرۆکایەتی عێراق، لەم هەلومەرجە هەستیارەدا، مایەی نیگەرانین. چونکە عەلاوی و حیزبەکەیان (الوفاق الوطنی) ئێستا سێهەمین رێژەی دەنگیان لەهەڵبژاردنەکاندا هێناوە. ئەمە جگەلەوەی ئاشکرایە کە عەلاوی پەیوەندیەکی باشی لەگەڵ ئەمریکاو چەندین وڵاتی عەرەبیدا هەیە.

جگە لەو راستیانە، ئێستا عەلاوی خۆی بەشایستەتر دەزانێ بۆ پۆستی سەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیرانی عێراق. بەتایبەتی، لەم هاوکێشە سیاسییەی هەڵبژاردندا، کە لیستی ئیئتلافی نیشتمانی عێراق یەکەم و لیستی کوردستانی دووەم و لیستەکەی ئەوانیش سێهەم پلەیان وەدەستهێناوە، لەم نێوەندەدا دەتوانێ هەم وەکو کەسایەتیەکی سیاسی دەرکەوتوو، هەم بەهۆی پەیوەندییە ئاشکراو نهێنیەکانی کە هەیەتی، هەروا، لەناو هاوکێشە سیاسییەکەی ئێستای عێراقدا، عەلاوی دەتوانێ لەناو ناکۆکییەکانی شیعە، سوننە، کورد، عەلمانیەت و ئەرکە نوێکاندا، یاری بەناکۆکیەکان بکاو کایەی کەسایەتی خۆیشی کاریگەر بجوڵێنێ.

لەهەموو حاڵەتێکدا.. هەقوایە کورد، لەدوای هەڵبژاردن، کە ئێستا لیستی کوردستانی دەنگی زیاتر لەلیستەکەی عەلاوی هێناوە، بەوردی مامەڵە لەگەڵ عەلاویدا بکەن و ماوەی سەرۆکایەتی عەلاوی بکرێتە پێوانە بۆ رێکەوتن، یان رێک نەکەوتن لەگەڵیا. ئایە، عەلاوی، لەو ماوەیەی سەرەک وەزیران بوو، دەربەستی مافە دیموکراتیەکانی گەلی کوردستان بوو؟ ئایە هەنگاوی راستەقینەی بۆ سڕینەی تەعریب ناوە؟ ئایە کارئاسانی خزمەتگوزارییەکانی لەکوردستاندا کردووەو لایەنگری بودجەی شایستەی کوردستان بووە؟

ئەو هەنگاوانە.. پێوەری راستەقینەن بۆ لەمەودوا، نەک متمانەی شەخسی، یان دۆستایەتی عەلاوی لەگەڵ لایەکی سیاسی، یان لەگەڵ چەند کەسایەتیەکی سیاسی لەکوردستاندا. کورد، هەمیشە مارانگازی ئەم جۆرە دۆستایەتیەیە لەنێوان حیزبەکان و کەسایەتیەکانی تەواوی وڵاتانی داگیرکەری کوردستان.. سەرانسەر. دەرسەکانی مێژوو، بەم دەرسانەی هەلومەرجی ئێستای عێراق و ئۆپۆزسیۆنی عێراقیشەوە، بەم ساڵ و نیوەی حوکمڕانیشدا، هەقوایە وای لێکردبین واز لەرۆمانسیەتی سیاسی بهێنین و هەموو مەسەلەیەک پەیوەندی بەمافە دورونزیکەکانی گەلەکەمانەوە هەبێ، هەقە بەنوسراوی بڕیارلێدراوی نێوان هێزە سیاسییەکانی کوردستان و عێراق و دەسەڵات، لەپەیوەندیە سیاسییەکان دڵنیابین. نەک.. پەیوەندیەک، لەسەر بنەمای متمانەی تایبەتی، یان بەرژەوەندی کاتیی.. دامەزرابێ. ■

سلێمانی ... ئەڵێی بەلقیسە.. تارای زیوی .. پۆشیوە

زیاتر لە ١٠ ساڵە.. ئەم شارە.. هەرگیز بەفری .. ئاوا زۆری .. بەخۆوە نەدیوە

ئا/ محەمەد رەزا

×ئەو بەفرە زۆرەی کە لەشەوی پێنجشەممەدا باری و سەراپا شاری سلێمانی و دەوروبەری سپی پۆش کرد، زیاتر لە ١٠ ساڵ ئەبێت بەفرێکی لەوجۆرە نەباریوەو ئەم شارە بەخۆوەی نەبینیوە، هەر لەکاتی بارینی ئەم بەفرە زۆرەوە هاووڵاتیان تاکو درەنگانێکی شەوو بەدرێژایی رۆژانی دواتریش، بەعیشقەوە پێشوازیان لێ کردو، خەندەی لێوی گەش و ئاڵیان تێکەڵاو کردبوو بەو بەرگە سپییەی وەک سەرپۆشێک ئامێزی شاری سلێمانی داگیر کردبوو، بۆ ئەو مەبەستە هەر لەسەرەتای بارینی ئەو بەفرەوە تا رۆژانی دواتریش گەشتێکی مەیدانیمان سازش کردو لەوبارەیەوە بەدواداچوونێکی چڕوپڕمان ساز کرد.. بەم شێوەیەی لای خوارەوە.

■ ×کات ٨-٩ی شەوو بوو بەگەشتێکی رۆژنامەوانی لەسەرچنارەوە بەمەبەستی سازکردنی ئەم ریپۆرتاژە بەرێکەوتین بەرەو ناو شارو سەرەتا لەشەهیدانی سەرچنارەوە گەشتەکەمان دەست پێکرد، کە روانیمان بەدەیان ئۆتۆمۆبێلی جۆراوجۆر گیریان خوارد بوو لەشەقامی شەهیدانی سەرچنارو ئاپۆرەی جەماوەرێکی زۆر بەدیەکرا بەفر زۆر باریبوو بەڵام هەر دەشباری، چەند شۆفێرێک

گەیاندە لایان و لێمان پرسین چۆنە بەم شەوەو لەم کاتەدا بەجلی رەسمیەوە بەناو شاردا ئەسوڕێنەوە؟ ئایا بۆ بەسەربردنی کاتێکی خۆشە یان دەتانەوێت رێنمایی ئەفسەرو کارمەندەکانتان بکەن؟ لەوەڵامدا **لیوا عومەر و لیوا حەمە جەلال** گوتیان:- ئەوە ماوەی سەعات و نیوێکە دەگەڕێین بەسەر کارمەندەکانماندا و هەوڵ ئەدەین رێنماییان بکەین لەم کاتەدا زیاتر هەوڵی ئەوە بدەن

پێویستیشی کرد ئەوەی کەخەفەریش نەبێت دێتەوە، وەک ئەوەی ئێستا من خەفەریش نیم پەیوەندییان پێوە کردوم هاتومەتەوەو ئەگەر هەتاکوو بەیانیش بێت بەبێ ئەوەی بێزار ببم هەڵدەستم بەو ئەرکانەی پێم دەسپێرن.

دواتر دوو مفەوەزی پۆلیسی هاتوچۆ لەنزیک ئۆتێل پالاس بەناوی **مفەوز فەرهادو مفەوەز ئەحمەدەوە** پێیان گوتین، ئەوە تاکە دەمانبینن هەموو گیانمان ئاوەو ئەوەندە پرژەی ئۆتۆمۆبێلمان بەلەشداکراوە سەراپای لەشمان وەک دەیبنیت ئاوەو خەریکە بەم سەرمایە رەق دەبینەوە بەڵام ناشکرێت واجبەکەمان جێبهێڵین، چونکە دەبێت لەم کاتانەدا زیاتر خزمەت پێشکەشی هاووڵاتیان بکەین، پاشان درێژەمان بەگەشتەکەمان داو کاتژمێر بەرەو ١٢.٣٠ دوای شەوو دەچووکاتێک بەرەومال چوینەوە خێزانێک ئۆتۆمۆبێلەکەیان

دەیانویست یەکتری رزگار بکەن، کەوتینە قسەکردن لەگەڵیاندا لەناویاندا شۆفێرێک بەناوی (**محەمەد قادر**) گوتی زیاتر لە ٢٥ دەقیقەیە لەم بەرزاییەی شەهیدان کۆمەڵێک ئۆتۆمبێل

خزمەتی هاووڵاتیان بکەن و شوێنەکانی خۆیان چۆڵ نەکەن، لەچەندین شوێن لاماندا وەستاوین لایان و دابەزیوین و پێداویستیەکانی کارمەندەکانمان دەستەبەرکردووە بۆیان،

نزیک پردی ئەبوسەنا لەکارکەوتبوو تاکوو درەنگانێک خەریک بوین لەگەڵیاندا و تاکو ئەوکاتەی بەڕێمان کردن و کێشەیان نەما کاتژمێر بوو بە ٣ی شەوو هەروەها لەکاتی

لیوا عومەر و لیوا حەمە جەلال گوتیان: - ئەوە ماوەی سەعات و نیوێکە دەگەڕێین بەسەر کارمەندەکانماندا و هەوڵ ئەدەین رێنماییان بکەین لەم کاتەدا زیاتر هەوڵی ئەوە بدەن خزمەتی هاووڵاتیان بکەن و شوێنەکانی خۆیان چۆڵ نەکەن، لەچەندین شوێن لاماندا وەستاوین لایان و دابەزیوین و پێداویستیەکانی کارمەندەکانمان دەستەبەرکردووە

گیرمان خواردووە تاکسیەکەی من سەنیەو دراین شەفتیشە کەچی بەسەرناکەوێت بەفرەکە هێندە زۆر باریوە، هەروەها لاوێک بەناوی (**کارزان مستەفا**) وە گوتی:- لەوەتەی ئەم بەفرە باریوە، کۆمەڵێک برادەرین کەژمارەمان زیاتر لە ١٥ کەس دەبێت بەعیشقەوە سەرقاڵی یارمەتی دانی ئەو برا شۆفێرانەین کەعاسی ماون لەم بەفرەدا، هەروەها ئەوەی کەزۆر شایانی باسکردنە ئەو ماڵانەی کە کەوتبونە سەر ئەم راستە شەقامە سەرجەم خێزانەکانیان هاتبونە دەرەوەو پێشوازیان لەو بەفربارینە دەکرد، ئەوە جگە لەوەی بەدرێژایی شەقامی شەست مەتری چەندین ئۆتۆمۆبێل گیریان خورادبوو دەنگە دەنگو گۆرانی وتن و هاتوهاواری ئەو لاوانەی لەوێ دەبینران شانۆگەرییەکی ئەو ساتە خۆشانە بوون کە لەو شەقامەدا دەبیستراو بەدیەکرا، تاکو گەیشتینە ناو سەنتەری شاری سلێمانی زۆری خایاندو کات بەرەو ١٠.٣٠ و ١١ی شەو دەچوو، ئەوەی سیمای شارستانی سەراپای شاری سلێمانی رۆشنکردبوەوە دڵی دۆستانی پێ خۆش دەبوو چاپۆکی هێزەکانی ناوخۆ بوو بەتایبەتی پۆلیسی ناوخۆو ئەو کارمەندانەی هاتوچۆ بوو کە لەسەر شەقام و شوێنە گشتییەکان چەقیان بەستبوو بە بەرگی خۆیەوە رێنماییەکانی هاتوچۆیان جێبەجێ دەکرد، ئەوەی کەزیاتر ریپۆرتاژەکەمانی پێ دەوڵەمەند بوو زیاتر هانی داین گەشتەکەمان درێژتر بکەینەوە ئەوەبوو بەڕێوەبەری گشتی پۆلیسی هاتوچۆو بەڕێوەبەری ناو شار **لیوا عومەرو لیوا حەمە جەلالمان** بینی لەناو نیسان پترۆڵێکی بەڕێوەبەرێتی هاتوچۆدا خۆمان

پاشان هەر بەم شەوە مەکائینێکی زۆر لەشۆفڵ و گرێدەرو ژینگەپارێزەکانی شارەوانی دەبینران سەرقاڵی پاککردنەوەی شەقامەکان بوون و هاریکاری زۆری ئەو ئۆتۆمۆبێلانەیان دەکرد کەعاسی مابون لەناو بەفری زۆرداو نەیان ئەتوانی رێ بکەن، شایانی باسە لەم شەوە دژوارەدا کە بەفر بەشێوەیەکی چاوەڕواننەکراوو زیاد لەپێویست بەرۆکی ئەم شارەی گرتبوو هەستت ئەکرد کەحکومەت دام و دەزگا خەدەمیەکانی لەخزمەتی هاووڵاتیاندان و تواناکانیان بۆ ئەو مەبەستە ئەخەنەگەڕ پاشان چوینە لای یەکێک لەو شۆفێری گرێدەرانە ئاوا قسەی بۆکردین:

-ئێمە لەهەموو کاتێکدا ئەوەی کە خەفەرە لەکاتی ئاوا پێویستدا دەردەچین ئەگەر بۆ ئەزمڕ یان تاسلوجەو دەرەوەی شاریش بێت، ئەگەر زۆر

رۆیشتن بەرەو ماڵ و بەڕێکردنی ئەو خێزانە خۆشمان گیرمان خوراد لەناو بەفرێکی زۆرداو ناچاربووین ئۆتۆمۆبێلەکەمان جێبهێڵین و بەپێ بەرەو ماڵەوە رۆیشتین چەند هاوڕێیەکمان لەگەڵ خۆمان هێنا کاتژمێر ٧ی بەیانی ئۆتۆمۆبێلەکەمان بردەوە، پاشان رۆژی پێنجشەممە بەدرێژایی ئەو رۆژە هەموو شوێنێکی ئەم شارە ئاپۆرەی جەماوەرێکی

مفەوز فەرهادو مفەوەز ئەحمەد پێیان گوتین: ئەوە تاکە دەمانبینن هەموو گیانمان ئاوەو ئەوەندە پرژەی ئۆتۆمۆبێلمان بەلەشدا کراوە سەراپای لەشمان وەک دەیبنیت ئاوەو خەریکە بەم سەرمایە رەق دەبینەوە بەڵام ناشکرێت واجبەکەمان جێبهێڵین چونکە دەبێت لەم کاتانەدا زیاتر خزمەت پێشکەشی هاووڵاتیان بکەین

زۆری لێ بەدیەکرا بەتایبەتی ئەزمڕو گۆیژەو دەباشان بەدرێژایی قەدپاڵی گۆیژە تا دەگەیشتنە مەزارگەی گڵکۆی (ئیبراهیم ئەحمەد) هەموو بەجۆش و خرۆش و عیشقێکی ئەوینەوە ساتە خۆشەکانی خۆیان لەناو ئەو بەفرە زۆرە باریوەدا بەسەر دەبردو، زۆربەی لاوەکان کاسێتی گۆرانی میللی جۆراوجۆریان پێکردبوو بەدەنگێکی بەرزو پێشوازیان لەچلەی زستانی کوردستانەکەیان دەکرد کەگەورەترین لەچکی ئاشتی سپی کردبۆ سەرو گەردنی شارە حەیاتەکەی شێخی نەمرو شارەکەی هەڵمەتوقوربانی، هەروەها منداڵان بەدیەکران بە جلوبەرگی ئاڵاو واڵاوە هەریەک بەجۆرێک خۆشی خۆی دەردەبڕی و زەردەخەنەی لێوە بێگەردو ئاڵەکانیان شنەبای شەماڵی چیای ئەزمڕو گۆیژەی بەخێر دەهێناو دایکی نیشتمانیش بەوپەڕی دڵ خۆشیەوە رۆڵەکانی خۆی لەو قەدپاڵە پرچ سپییە لەئامێز گرتبوو، گۆرانی سەربەستی نیشتمانی بۆ دەچڕین و وەچە پڕ ئەمەکو نیشتمان پەروەرەکانیش هێدی هێدی پرچی سپی و جوانیان بۆ بەشانە دەکردو پەیمانیان بۆ دووپات دەکردەوە کەهەردەم وەک برا بەیەکەوە بژین و تادوا دڵۆپی خوێن داکۆکی لەدایکی نیشتمان بکەن.■

کورتیلە باس

ئاڵای کۆماری کوردستان، یان ئاڵای خۆیبوون؟

■ بێگومان، کۆماری کوردستان، جێگەیەکی سیاسی گەورەی لە رووبەری سیاسی نەتەوەی کوردستاندا، هەیە. هەڵبەتە، هەموو ئەوانەی بەشدارییان لەدامەزراندنی کۆمارەکەدا هەبووە، لەپێشەوەدا پێشەوا قازی محەمەد، مایەی شانازیین. هەروا، ئەوانەش کە رۆڵیان لەکۆمارەکەدا گێراوە، بەتایبەتی ئەوانەی بەرگریان لێکردووە، لەمێژوودا، بۆ زەمان و زەمینەی دامەزراندنی کۆمار، شوێنێکی گرنگیان هەیە، لەپێشەوەی ئەمانەشدا، مستەفا بارزانی ناودارترینیانە.

لەم ماوەیەدا، لەهەولێردا، بەدەست پێشخەریەکی جوان، لەیادی کۆماری کوردستاندا، فێستیڤاڵێکی باش سازدراوە. یەکێک لەو مەسەلانەی کۆمار کەبایەخی دراوەتێ، ئاڵای کوردستانە، گوایە، ئاڵاکەش، هی کۆماری کوردستانە. لەراستیدا، زۆر وردەکاری سەردەمی کۆمار، لەناوی (پێشمەرگە)وە، هەتا گۆڤاری منداڵان و تەنانەت وردە قسەو ئاخاوتنی سەردەم دارانی کۆماریش، لەگەڵ سەدان بەڵگەنامە، بڵاوکراونەتەوە. ئەوەی هەتا ئێستا وەکو راستیەک ساغ نەکراوەتەوەو ماوەتەوە، بریاری دروستکردنی ئاڵایەکە. ئایا بەراستی ئاڵاکە لە سەردەمی کۆماری کوردستاندا، نەخشەکەی کێشراوەو رەنگەکانی هەڵبژێردراون؟

زۆرترین بیروراکان لەسەر ئەوە داکۆکی دەکات کە ئاڵاکە هی حیزبی (خۆیبوون)ە، نەک کۆماری کوردستان.

ئەگەر سەیری هەندێک لەوێنەکانی سەردەمی کۆماریش بکەین و دیقەت لەئاڵای هەڵواسراوی پشتی پێشەواو هاوەڵانی، لەناویاندا مەلا مستەفای بارزانیش، بدەین، دەبینین کەوا ئەو ئاڵایەی، لەچەندین وێنەدا، هەڵواسراوە، هەمان ئاڵای رژێمی شاهنشایی ئێرانە، شێرو خورشیدەکەی، زەق زەق دیارە.

ئەم راستیە، سەبارەت بەئاڵا، هەقوایە ساغ بکرێتەوەو بۆ مێژوو بسەلمێندرێ کەئاڵاکەکەی دروستکراوەو شەرەفی مێژوویی هەڵکردنی، بۆ یەکەمین جار، بەرکام حیزب و رابەرو بەشی کوردستان دەکەوێ.■

ئێران.. خرایەوە پێشەوەی لیستی تیرۆر

■ لەدوای دەرچونەوەی بوش بۆ دووەمین خولی سەرۆکایەتی ئەمریکا، جگە لەخیتابی دەرچون و خیتابی یەکێتی ئەمریکا، کە چوارچێوەو ناوەرۆکی سیاسەتی ئەمریکا بۆ چوار ساڵی ئایندە، بەرۆشنی ساغکردەوە، جگە لەمە، چاودێرانی سیاسی بەڕونی دەڵێن: بوش و کاربەدەستانی پایەبەرزی هاوەڵی، توندتر کەوتونەتە فشارخستنەسەر ئێران. لەپێشەوەی لیستی تیرۆرو داڵدەدانی تیرۆریستانی دادەنێن.

هەروا، میدیاکانی ئەمریکاش کەوتونەتە هەڵمەتی پروپاگەندەکردنی فراوان، دژی ئێران، لەدوا سەرگوتاری (نیویۆرک تایمز ٢٠٠٥/٢/١١) دا، بەزەقی، ئەو سیاسەتەی ئەمریکا بەرجەستەدەکرێ. بەڵکو داواش دەکرێ ئەمریکاو رۆژئاوا، هەڵوێستێکی یەکگرتویان لەبەرامبەر ئێراندا هەبێ، هەتا سنوری بۆدابنرێ کە نەتوانێ پشتیوانی تیرۆر بکاو نەشتوانێ، چەکی ئەتۆمی دروست بکا.

ئەم ئاوازە توندوتیژەی ئەمریکا دژی ئێران، ئەمجارەیان، لەجارەکانی پێشوو ناچێ. پێدەچێ ئێرانیش باش گوێی لەئاوازەکە گرتبێ، بۆیە، لەهەفتەی رابوردودا، گەورەمەقامەکانی ئێرانیش، لەخوتبەی هەینی و ئاخاوتنە سیاسیەکانیاندا، توندتر لەجاران، قسەیان کرد. ئەم توندییەی ئەمریکاو کاردانەوەی توندی ئێران ئاخۆ دەگاتە کوێ؟ گرنگە.. لەهەمووبارێکەوە کێشەو ناکۆکیەکە لێکبدرێتەوە. چونکە، وێدەچێ، رووداوی سەخت بەڕێوەبێ!■

دوائەنجامی هەڵبژاردنەکانی عێراق

■کاتژمێر (٤)ی سەرلەئێوارەی دوێنێ (٢٠٠٥/٢/١٣)، نوێنەری کۆمیسیۆنی باڵای هەڵبژاردنەکان، بەلاغی کۆتایی هەڵبژاردنەکانی بۆ پەرلەمانی عێراق و کوردستان و پارێزگاکان راگەیاند، بەپێی ئەو راگەیاندنە، لیستی ئیئتلافی یەکگرتوو (٤.٠٧٥.٢٩٥)ی دەنگ و لیستی هاوپەیمانی کوردستانیش (٢.١٧٥.٥٥١)ی دەنگەکان و لیستەکەی (د. ئەیاد عەللاوی) (١.١٦٨.٩٤٣) دەنگ و لیستەکەی (غازی عەجیل یاوەر)یش (١٥٠.٦٨٠) دەنگ و لیستی جەبهەی تورکمانی (٩٣.٤٨٠)ی دەنگەکانی بەدەست هێناوە، ئەمەش لەکاتێکدا کە جەبهەی تورکمانی پروپاگەندەی ئەوەیان دەکرد کە (٤) ملیۆن دەنگیان لەعێراقدا هەیە.

بەسەرنجێکی خێراو لەبەر رۆشنایی ئەم راگەیاندنەدا، بۆمان دەردەکەوێت کەکورد لەگەڵ ئەم قورسایی و رەوایی و سەرکەوتنە جوانەیدا، چەند نابرایانە، نادیموکراسیانە، چەند بۆیان کرابێت هەژموونگەرایانە، مامەڵەیان لەگەڵ مافەکانی ئێمەدا کردووە، چونکە لەبیرمانە، دوای چەند رەنج و تێکۆشان و ئیرادەی پێداگرانەی گەلی کوردستان، ئینجا ئەوان رازی بوون بودجەی تەرخانکراوی کوردستان لە بودجەی گشتی عێراق لە (١٣٪)ەوە بگۆرن بۆ (١٧٪)، کە ئەوەتا دەبینین ماف و سەنگی ئێمە چەند زیاترە لەو رێژەیەو، لەوەش گرنگتر، ئەو رێژە بەرزەی کورد بەدەستی هێناوە، دەیسەلمێنێت بەبێ تەوافق و بەبێ خۆسازاندن لەگەڵ کورددا و سەلماندنی مافەکانمان، هیچ هێزێک ناتوانێت هاوسەنگی سیاسی و سەرکەوتنی ئەزموونی دیموکراتی لەعێراقدا بپارێزێت. دەبا سەرکردایەتی سیاسی کورد یەکگرتوانە ترو خۆویستانە تر، مامەڵە لەگەڵ ئەم سەرکەوتنە جوانەی بکات، چونکە هەموو بەرامبەرەکانی لەم هەڵبژاردنەدا زیاترو باشتر ناسیوە.■

دەزگای شەهیدان..

خزمەتی نوێی کەسوکاری شەهیدو کەمئەندامان..

ئا/ هێدی گەلاڵی

■دەزگای شەهیدانی شۆڕشی گەلی کوردستان.. ئەو دامەزراوە ئیداریو خزمەتگوزارییە یە کەهەر لەسەرەتای دامەزراندنیەوە تاکو بەئەمڕۆ دەگات بەردەوام لەپێناو پێشکەشکردنی باشترینو زۆرترین خزمەت بەکەسوکاری شەهیدان و کەمئەنداماندا کارەکانی راپەڕاندووە..
ئەم دەزگایە.. لەسێ بەڕێوەبەرایەتی پێکدێت، یەکەمیان بۆ کاروباری شەهیدو کەمئەندامە.. دووەمیان بۆ کاروباری خزمەتگوزارییەکانی کەسوکاری شەهیدەکان، سێیەمیان بۆ کارگێڕی ئیدارەیە.. لەهەر شارێکی کوردستانی ئازاددا لقو بەڕێوەبەرایەتی تایبەت بەشەهیدانو کەمئەندامان هەیە.

لەدەسپێکدا سەرۆکی دەزگا (شۆڕش ئیسماعیل) بەشێوەیەکی گشتی باسی لەو ئەرک و کارانەی کە بۆ باشترکردنی ژیانی کەسوکاری شەهیدانو کەمئەندامان کردو بەگشتیش تیشکی خستە سەر هۆکاری فراوانبونی دەزگاکە..

فراوانتر لەجاران

شۆڕش ئیسماعیل: بێگومان دامەزراوەی دەزگای شەهیدان هەر لەسەرەتای دامەزراندنیدا بەشێوەیەک لەشێوەکان لەخزمەتی کەسوکاری شەهیدانو پێشمەرگەکەمئەندامەکان بووە.. ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ سەرەتاکانی دامەزراندنی ئەو دەزگایە.. هەر لەسەرەتای راپەڕینەوە کەبەشێوەیەکی حزبییەوە بەپێی ئەو هەلومەرجەو ئەو توانا داراییەی کەهەبوو توانرا هاوکاری کەسوکاری شەهیدانو کەمئەندامان بکاتو مووچەشیان بۆ دابین بکات..

هەر لەو ساوە بەرنامەو ئامانجی سەرەکیو بنەڕەتی ئەوە بووە کەبتوانرێ باشترینو زۆرترین خزمەت پێشکەش بەکەسوکاری شەهیدانو کەمئەندامان بکات. بەڵام ئەمڕۆ لەم قۆناغە نوێیەدا دەزگاکە فراوانتر کراوە لەڕووی ئەوەی وەک دامەزراوەیەکی حکومی سەرجەم ئەو شەهیدو کەمئەندامانە بگرێتە خۆ کە بێ جیاوازی بیروڕای سیاسیو ئینتیمای حزبی.. لەچەند ساڵی رابردوودا ئەوبرادەرانەی ترکە لەدەزگاکە بوون ئیشوکاری باشیان کردووەو ئەرکەکانی سەرشانیان جێبەجێکردووە. ئێمە بۆ تەواوکردنی کارەکانی پێشووی دەزگاکە ئەو ماوەیە کەلێرە دەستبەکار بووین.. سەرباری کێشەو کەموکوڕییەکان کە هەبووە توانیومانە تا ئاستێکی باش نەخشەیەکی گونجاو دابنێین بۆ ئەوەی لەو بارودۆخو قۆناغە تازەیەدا باشترین خزمەت بەکەسوکاری شەهیدانو کەمئەندامان بکەین.. بەو پێیەش دەزگاکەمان پێگەو مەودای ئیشوکارەکانی زۆرو سەرانسەرییە.. بۆیە چەند بەشێکی تریشی لێکراوەتەوە.. بۆئەوەی بتوانین نەک هەر ئەو شەهیدانەی لەسەنگەر شەهید بوون.. شانبەشانی قوربانی دانی ئەو شەهیدانە خەڵکانێکی زۆر لەپێناو شۆڕشو جوڵانەوەی رزگاریخوازی کورد بونەتە قوربانی.. کە ئەمانە ئەگەرچی بەشێوەیەکی رێکخراو نە لەحزبو نەلەشاخدا بوون.. لەو رووەوە توانیومانە بەپشتیوانیو هاوکاری حکومەتی هەرێمی کوردستان بەبڕیارێک لەلایەن بەڕێز (عومەر فەتاح) سەرۆکی حکومەتی هەرێم دەرچووبەوەی کەبەشێکی قوربانیان بکرێتەوە.. بۆئەوەی ئەو کەسانەی قوربانیانی جوڵانەوەی رزگاریخوازی کوردن، قەرەبوو بکرێنەوە.. کەموچەیەکی تایبەتیان بۆ ببڕدرێتەوە.

چاودێر: ئەو موچە تایبەتیە چەندە؟

شۆڕش ئیسماعیل: ئەو موچە تایبەتیە بڕی (٤٥) هەزارە.. ئەگەرچی کەمیشە بەڵام هیوادارین لەئایندەدا بۆیان زیاد بکەین. هەروا بەشێکی ترمان بەناوی (تیکۆشەرانی کۆچکردوو) کردۆتەوە کەئەو کەسانە دەگرێتەوە ساڵانێکی زۆر خەباتیان کردووە یان لەپێناو کوردایەتیدا ناوێکی دیار بووە.. بەڵام کاتێک بەکارەساتی جۆراوجۆرگیان لەدەست دەدات، ئەوە بەشەهیدی سەنگەر ئەژمار دەکرێت..

چاودێر: هەمان ئیمتیازاتی شەهدیان هەیە؟!

شۆڕش ئیسماعیل: بەڵێ.. هەموو ئیمتیازێکی وەکو شەهیدی سەنگەریان بۆ دابین دەکرێت. دیارە دەزگای شەهیدان تا دێت فراوانی بەخۆیەوە دەبینێ.. هەر لەم سۆنگەیەوە لەسەر بڕیارو پێشنیارەکانی جەنابی (مام جەلال) دەزگاکە کۆمەڵێ بەشی تریشی بۆ کراوەتەوە لەوانە بەشی بیناسازی بۆئەوەی بتوانین لەڕێی لیژنەی پسپۆڕی تایبەتەوە ئەو پرۆژەی خانوو دروستکردنەی کە بۆ شەهیدانو کەمئەندامان هەیە، سەرپەرشتی بکاتو نەخشەی بۆ بکێشێ.. ، هەروەها بەشی پەیوەندییەکان لەناو دەزگادا کراوەتەوە، هەر بەبڕیارێک ئەو بەشە دەست بەکار دەبێت.

دەستی ئاوالا دەبێت بۆئەوەی بتوانێت لەگەڵ (ئێن جی ئۆ) کانو رێکخراوە خێرخوازو ناحکومیەکانەوە پەیوەندی بکاتو هەماهەنگ بێت بەمەبەستی قەرەبووکردنەوەو هاوکاریکردنی قوربانیانی بزووتنەوەی رزگاریخوازی کورد، هەروەها لەسەر ئاستی دەرەوەشەوە بتوانرێت یارمەتی لەو رێکخراوە خێرخوازانە وەربگرێت. لەبەرنامەشماندایە لەساڵی ئایندەدا بەشی (خزمەتگوزارییەکان) بکەینەوە، کە لەڕووی مەعنەویو دەروونیو خزمەتکردنی کەسوکاری شەهیدو کەمئەندامان خزمەت پێشکەش بکرێت، هەروەها سەرپەرشتی منداڵەکانیان بکرێت کە لەبوارەکانی خوێندنو دوارۆژی خوێندنو

ئاراستەکردنیان بەشێوەیەکی راستو لێپرسینەوەیان لەچۆنیەتیو ئاستی خوێندنو بژێوی ژیانیان.. هەروەها لەبەرنامەماندایە لەئایندەدا (خانەی

زۆر دەرچووە لەوانە، گرتنە ئەستۆی ئەرکی خوێندنی خوشکو براو کوڕو کچی شەهید لەزانکۆکاندا، هەروەها یارمەتی دانیان بەمەبەستی پێکەوەنانی خێزان کەیارمەتیەکی تایبەتیان دەدرێت.. سەبارەت بەو پێشمەرگە کەمئەندامانەیش کە لەڕۆژگارە رەشو سەختەکاندا لەڕێگای خەباتو تێکۆشاندا بەشێکی ئازیزی جەستەیان لەدەستداوە، پڕۆژەیەکمان گەڵاڵە کردووە لەئەنجومەنی وەزیراندا قسەی لەسەر ئەکەین کەتیایدا داوای ئەوە دەکەین ئەو موچەیەی کەئەیاندرێتێ وەکو موچە ئەژمار نەکرێت بەڵکو وەک خەڵاتو پێزانینو رێزلێنانێک بێ بۆ ئەو رۆژانەی کەئەمانە پێشڕەوی گیانبازیوقوربانیدانو خۆبەخش بوون.

ئومێدیشم هەیە کە ئەمە جێبەجێبکرێت.. بەڵام ئێمە لەلایەن خۆمانەوە رێژەیەکمان داناوە کەزیاتر ئەو کەمئەندامانە بگرێتەوە کەرێژەی کەمئەندامیەکەی لەسەرووی ٥٥٪ یە نەک هەموو کەمئەندامێک ..!.

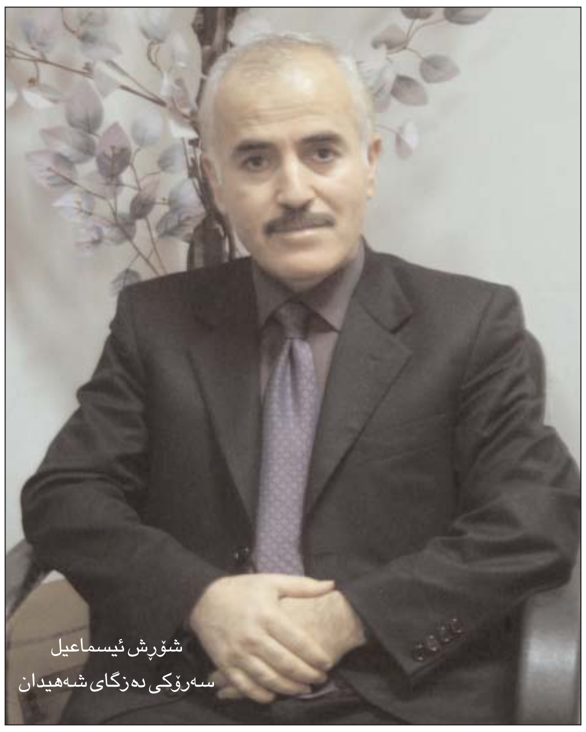

شۆڕش ئیسماعیل
سەرۆکی دەزگای شەهیدان

کوردستان دا، کەمئەندامانی سەر بەلایەنو هێزە سیاسیەکانی کوردستانو تەنانەت کەمئەندامانی حزبە ئیسلامیەکانیش مووچە وەردەگرن.. وردتر

کەس وکاری شەهیدو کەمئەندامان رووبەڕوومان تێدەکەن.. بریتییە لەچارەسەرکردنیانو ئاسانکاری بۆ ئەنجامدانی نەشتەرگەری ئەگەر پێویستیان بوو.. کەبەنوسراو ئاراستەی نەخۆشخانەکانی شۆڕشیان ئەکەین.. ئەوانەیشی کەدێن بۆ لامان پلەیەکو پلە دووی شەهیدانن.. لەهەندێ حاڵەتی تایبەتیش ئەو کەسانە چارەسەر ئەکەین کەدەبینین هەیە دوو مامی یان دوو خاڵی شەهیدە بۆ ئەمانەش ئاسانکاری دەکەینو بەهەمان شێوە ئەیاننێرین بۆ نەخۆشخانەکانی شۆڕش.

ئەوانەیشی پێویستی بەنەشتەرگەری هەبێت ئەوە پزیشکی پسپۆڕ ئەیانبینێت بەپێی تۆماری تایبەت کاتیان بۆ دائەنێینو نەشتەرگەریان لەڕۆژی خۆیان بۆ ئەنجام ئەدرێت.

چاودێر: کێن ئەوانەی لە ١٠٠٪ کەمئەندامن؟!

-مەسەلەی لە ١٠٠٪ ئەوانەن کەهەردوو چاوی لەدەست داوە یان دەستێکو قاچێکی لەدەستداوەو، یاخود چاوێکو قاچێکی لەدەستداوە.. وەیان هەمانە هەردوو قاچی لەدەست داوەو کەوتووە.

هاوکات جۆری تر لەکەمئەندامان هەیە کە بەهۆی فیشەک لەسەردا ئەعسابی هەیەو بەشێکی تری جەستەیشی ئیفلیج بووە.. بەگشتی سەدا سەد ئەوانەن کەناتوانن وەکو پێویست ئەرک و کارەکانی خۆیان راپەڕێنن.. بۆ ئەوکەمئەندامانەی کەرێژەکەیان (١٠٠٪)ە بەخێوکەرەکەیان موچەیەکیان لەدەزگای شەهیدانەوە بۆ بڕاوەتەوە.. کە بڕی (٣٧.٥٠٠) هەزار دینارە.

چاودێر: ئەی ئەو کەمئەندامانەی لەدەرەوەی وڵات چارەسەریان هەیە؟.

-بۆ ئەو حاڵەتە کاتێک کەمئەندام راپۆرتی پزیشکی

لێپرساوی بەشی تەندروستی: بەخێوکەری کەمئەندامی (١٠٠٪) موچەیەکی تایبەتی لەدەزگای شەهیدان بۆ بڕاوەتەوە..!

پسپۆڕ بۆ بەشەکەمان دێنێت کەئاماژە بەوە کرابێت لەدەرەوەی وڵات چارەسەر دەکرێت..

ئێمەش نوسراوی بۆ دەکەین بۆ ئەنجوومەنی وەزیران.. بۆ نوسینگەی تایبەت.. ئەوانیش بەپێی مەوعیدو کاتو رێکخستنی تۆماری تایبەتی لەلایەن خۆیانەوە لیژنەیەکی تایبەتیان هەیە لەناو وەزارەتی تەندروستی کەسەر بەئەنجومەنی وەزیرانە.. لەوێ ئەو نەخۆشە ئەبینن بەپێی ئەو نوسراوەی کەئێمە بۆمان کردووە ئەوەی پێویست بکات بۆ دەرەوە لیژنەکە بڕیار دەدات.. دواتر بەرز دەکرێتەوە بۆ ئەنجومەنی وەزیران کەئاسانکاری بۆ دەکرێتو هاوکاری نەخۆشەکە دەکرێت بۆ مەبەستی چونە دەرەوە.

سەرۆکی دەزگای شەهیدان: بەگشتی بەڕێژەی ٧٥٪ موچەی شەهیدانو کەمئەندامان زیادی کردووە، لەهەوڵدا ین جارێکی تریش موچەکەیان زیاد بکرێت، چونکە ئەمانەوێ شەهیدان هیچ کاتێک موچەکەیان لەو خەڵکانە کەمتر نەبێت کەپێشمەرگەی زیندوون..!

پەککەوتووان) بکەینەوە کەئەوانە بگرێتە خۆ بەپلەی یەکەم دایکو باوکی شەهیدان بن کە بەهۆی نەخۆشیەوە لەماڵەوە کەوتونو کەمئەندام بوون بەوەی بتوانین قەرەبوویان بکەینەوە، چونکە ئەو دایکو باوکە شەهیدانە سەردەمێک تاڵاوو ئازارێکی زۆریان چەشتووە، لەو شوێنەش چارەسەری نەخۆشیەکانیان دەکەین.

هەر لەمیانەی ریپۆرتاژەکەماندا سەرۆکی دەزگای شەهیدان مژدەی ئەوەی پێداین کەرۆژی (٢/٥) بەبڕیارێکی حکومەتی هەرێمی کوردستان، سەرۆکی حکومەت بڕیاریدا موچەی بنەڕەتی شەهیدانو کەمئەندامانو دەرماڵەی مناڵەکانیان زیاد بکرێت بەم شێوەیە:

موچەی بنەڕەتی شەهید لە ٩٠ هەزارەوە کرا بە ١٢٠ هەزار بەهەمان شێوەش بۆ کەمئەندامان، بەڵام موچەی بنەڕەتی ئەو کەمئەندامانەی رێژەکەیان (١٠٠٪)ە بووەتە (٢٢٥) هەزار دینار. مناڵی شەهیدو کەمئەندام لە ٩ هەزارەوە کراوە بە ٣٠ هەزار دینار. هەر لەدرێژەی قسەکانیدا سەرۆکی دەزگا ئاماژەی بەوەش دا کە؛ ئەم زیادکردنە مانای ئەوە نیە کەئیتر وازیان لێبێنینو بڵێین تەواو ئەوە موچەی بنەڕەتی ئەوانە.. بەڵکو لەهەوڵداین کەجارێکی تریش موچەکەیان بۆ زیاد بکرێت، ئێمە دەمانەوێت موچەی ئەوانەی

بەڕێوەبەری بەشی کەمئەندامان: بەپێی ئامار (٥٠٣٩) کەمئەندامی سەنگەرو تایبەت لەبەشەکەماندا تۆمارن.

شەهیدن هیچ کاتێک لەموچەی ئەو خەڵکانە کەمتر نەبێت کەپێشمەرگەی زیندوون.

ئیمتیازات لەسایەی حکومەتدا..

چاودێر: گرنگترین ئەو ئیمتیازاتانەی پلەیەکی شەهیدو خودی پ. م کەمئەندامەکان دەگرێتەوە کامانەن؟!

شۆڕش ئیسماعیل: لەدەزگاکەماندا خزمەتو بڕیاری

هەروا سەبارەت بەوەڵامی ئەو گلەییانەی کەپۆلێک لەپێشمەرگەی کەمئەندام لەبارەی ئەوەی ئەوان لەداموەزگا حکومیەکاندا دامەزراونو چەند مانگێک دەبێت مووچەی کەمئەندامیەکەیان لەلایەن دەزگاوە بڕاوە.. داوا دەکەن کەموچەکەیان بۆ بگەڕێنەوە..، **شۆڕش ئیسماعیل** سەرۆکی دەزگای شەهیدان وتی:

-ئەگەر ئەو کەمئەندامەی کەدامەزراوە رێژەی کەمئەندامیەکەی لەسەرووی (٥٥٪) بوو ئەوە هەوڵ ئەدەین هەموو مافەکانی خۆیان بۆ بگەڕێنینەوە.. جگە لەو ئیمتیازاتانە دەمەوێ ئەوەش بەکەسوکاری شەهیدانو خودی پێشمەرگە کەمئەندامەکان رابگەیەنم کەبەڕێز مام جەلال بڕیاری داوە، لەم یەک دوو ساڵی داهاتووەدا هیچ خانەوادەیەکی شەهیدانو پێشمەرگەیەکی کەمئەندام بێ رێگاو جێگا نابێت.

لەگەڵ بەشەکاندا..

هەر لەسەردانەکەماندا.. ئەو بەشانەمان بەسەر کردەوە کەرۆژانە کەسوکاری شەهیدانو کەمئەندامان رووی تێدەکەن.. گرنگترین پێکهاتەی دەزگا پێک دێنن..

یەکێک لەو بەشانە (کەمئەندامان)ە کەگرنگترینو پڕ ئیشترین بەشی دەزگای شەهیدانە.. بەڕێوەبەری بەشەکە، (**دارا عەزیز خدر**) کە بەم دواییە وەک کوڕە شەهیدێک بەڕێوەبردنی ئەم بەشەی لەئەستۆ گرتووە لەبارەی ژمارەی کەمئەندامەکانو چۆنیەتی رایکردنی کارەکانیان لەو بەشەدا وتی:

-لەبەرئەوەی بەشەکەمان.. فراوانترین و پڕ ئیش ترین بەشی دەزگای شەهیدانە بۆیە ئیشوکارەکانیش رۆژ بەڕۆژ زیاد ئەبێت، ئەو کارانەی کە لەبەشەکەماندا رۆژانە ئەنجامی دەدەین تۆمارکردنی ناوی ئەو کەمئەندامانەیە کە بەنوسراوی رەسمی لەسەرووی خۆمانەوە ئاراستەمان دەکرێت.. هەروەها رێکخستنو کۆکردنەوەی دۆسیەی سەرجەم کەمئەندامەکانە.. بەپێی ئەو ئامارەی لەبەردەستماندایە ژمارەی ئەو کەمئەندامانەی لەلامان تۆمارکراون (٥٠٣٩) کەمئەندامن.. بەهەموو جۆرەکانی کەمئەندام بەسەنگەرو تایبەتەکان.

لەوەلامی ئەو پرسیارەی کەئایا تەنها کەمئەندامانی یەکێتی نیشتمانیی کوردستان موچە دەیانگرێتەوە یان هەر کەمئەندامێکی تری لایەنەکانیش؟! لەوبارەوە وتی:

-نەخێر - لەگەڵ کەمئەندامانی یەکێتی نیشتمانی

بڵێین ئێستا لیستێکی تایبەتی کەمئەندامانی کۆمەڵی ئیسلامی لای ئێمە موچە وەرئەگرن.

هەر لەبەشی کەمئەنداماندا (**شەوبۆ سەدیق**) کارمەند لەبەشەکەدا لەبارەی کاری رۆژانەو شوێنو جێگای بەشەکەیان دواو وتی:

-بێشک بەشی کەمئەندامان.. بەشێکی سەرەکیو زیندووی دەزگای شەهیدانە.. بەشێوەیەکی گشتی کەمئەندامانی سەنگەر لەلای ئێمە تۆمار کراون.. بەردەوام لەزیادبونیشدان. رۆژانە هەڵدەستین بەجێبەجێکردنی ئیشوکارەکانمان لەم بەشەدا .. ئەگەرچی قەرەباڵغیەکی زۆر لەسەر بەشەکەماندا هەیە، بەڵام هێشتا بەباشیو خێراییەوە ئیشو کارەکان بەڕێوەدەچن.. لەگەڵ ئەوەشدا شوێنو جێگاکەمان بەگشتی وەکو بیناکە کەموڕیمان هەیە.

لەبەشی یاسادا (**ئەدیب لەتیف محەمەد**) لێپرسراوی بەشەکە، لەبارەی چۆنیەتی ئەنجامدانی ئیشەکانو کارە یاساییەکانو ئەو کێشانەی رووبەڕوویان دەبێتەوە، وتی:

-ئەو ئیشانەی لەبەشەکەماندا دەکرێت پەیوەندی بە بڕیاری (١٨٦)ی سەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیرانەوە هەیە، ئەوەی کە پەیوەندی بەوارسەوە هەیە لەگەڵ بڕیاری ژمارە ٢٢ی ٢٠٠٥/١/١٢ ی سەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیران.. ئەو ئیشانەی کەئەنجامی دەدەین بەدەرە لەبڕیارەکانی دادگای باری کەسایەتی کەئیشی پێدەکرێت.. ئێمە بڕیاری تایبەتیمان بۆ وارسەکان هەیە بەتایبەتی ئەو ئیشانەی روودەکاتە بەشەکەمان کۆمەڵێ بڕیار هەیە جێبەجێکردنی لەئەستۆی ئێمەدایە وەکو، سولفەی هاوسەرگیری بۆ کوڕو کچی شەهید ئەگەر فەرمانبەر نەبن، هاوکاریکردنی کوڕو کچی شەهید کەبڕی (٣٠٠) هەزار دینارە. هەروەها بڕیارێکی تازەش دەرچووە بۆ خوشکی شەهید کەهاوکاریکردنی وارسی ئەو شەهیدانەیە زەویان وەرگرتووەو کڕینو فرۆشتنیان لەسەر نەکردووە.. بەبڕی (٧٥٠) هەزار دینارو پێدانی ٢ تەن شیش کەوەکو بەخشین.. دەشتوانێت لەبەهای دوو تەن شیشەکە بڕی (٨٠٠) هەشت سەد دۆلار وەربگرێت.

ئەو کەمئەندامانەی کەخێزان پێکەوە دەنێن ٣٠٠٠٠٠ هەزار دینارەکە بەخۆیان ئەدرێت.. بەڵام بۆ شەهید

لێپرساوی بەشی یاسا: ئەو کێشانەی رووبەڕووی بەشەکەمان دەبێتەوە وەکو؛ جیاکردنەوەی موچە لەنێوان وارسەکانو تاپۆکردنی زەوی بەناوی وارسی شەهیدەکان..

ئەدرێ بەکوڕو کچو خوشکی شەهید سولفەی خانووبەرە (عەقار) ئەیانگرێتەوە.. بەڵام یەک شتی تریش هەیە لەم ئیمتیازاتانەدا بڕی سێ سەد هەزار دینارە کەوەکو بەخشین سەرف دەکرێت کوڕو کچی کەمئەندام ناگرێتەوە. هەروا بڕیاری سەرف کردنی (٧٥٠) هەزار دینارو ٢ تەن شیشەکە کە وەکو بەخشین کەمئەندامەکان ناگرێتەوە.. بەڵام پێشنیارمان کردووە ئەم بڕیارەش کەمئەندامان بگرێتەوە.

لەدوایین وێستگەی بەسەرکردنەوەکەماندا سەردانی (بەشی تەندروستی)مان کرد. لەوێ (**ڕێبوار محەمەد میرزا**) لێپرساوی بەشەکە بۆ ئەم مەبەستە وتی:

-کاری سەرەکی ئێمە لەو بەشەدا کەرۆژانە

ئەنجام

لەئەنجامی ئەنجامدانی ریپۆرتاژەکەماندا گەیشتینە ئەو بڕوایەی کەدەزگای شەهیدانی شۆڕشی گەلی کوردستان بەهەق دەزگایەکە بێ جیاوازی بۆ سەرجەم شەهیدانو کەمئەندامانی کوردستانو سەرجەم لایەنەکانەو تادێت فراوانتر دەبێت.. بەهۆی خزمەتکردنو باشترکردنی ژیانو گوزەرانی کەسوکاری شەهیدانو کەمئەندامان بەردەوام لەهەوڵدان. بۆیە گەیشتنە ئەو راستیەش کەئەم دامەزراوە هێشتا فراوانی بەخۆیەوە ببینێو بەقەد ئەوەش لەپێناو باشترکردنی گوزەرانی کەسوکاری شەهیدو کەمئەندامانو قوربانیانی بزووتنەوەی رزگاریخوازی کورد لەهەوڵو تێکۆشاندان.■

ئەندام بوونی تورکیا لەیەکیەتی ئەوروپا دەبێتە هۆی دابەزینی ناسیۆنالیزمی تورک

نووسەر: ماشاءالله رزمی

وەرگێڕ: پەری کەریمی نیا

■ لەناو نەوەی دوای شەڕ لەئەوروپادا، وڵات پەرستن، لەخۆبایی بوونی نەتەوەیی و بەستراوەبوون بەناوو خاکەوە دابەزیوە و لەبری وی سازان لەگەڵ خەڵکانی تر، ئاشتی خوازی، ڕێزلێنان لەمافی مرۆڤ و بۆچوونی دۆستایەتی لەمەڕ نەتەوە دراوسێکان دا جێی خۆی کردۆتەوە و پتەو بووە. بەڵام ناسیۆنالیزمی تورک بەهەندێ هۆی مێژووییەوە هەر وا بەوپەڕی دەسەڵاتەوە لەجێگەی خۆیدا ماوەتەوە.

هەرچەندە کۆمەڵگەی تورکیا دەوڵەمەندتر بێت هەر بەو ڕادەیەش گەرموگوڕی ناسیۆنالیسی دادەبەزێ. یەکەم خاڵی لاوازی گشتی ناسیۆنالیزمی تورک کاتێک دەرکەوت کە لەساڵی ٢٠٠٢ (حیزبی ئیسلامی دادو پەرەپێدان) بەشکست دانی حیزبەکانی تر بووە هۆی ئەوەی کەدەسەڵات بگرێتە دەست.

لەدوای پێکهاتنی بازاڕی هاوبەش و پاشان گۆڕانی بۆ یەکیەتی ئەوروپا ناسیۆنالیزم لەتەواوی ئەو وڵاتانەی کەئەندامن تێیدا دابەزیوە. ناسیۆنالیزمی نەتەوەکانی ئەوروپا لەسەدەی نۆزدەهەم دا بەتوندی خوازیاری شەڕو داگیران بوون. ئەم تایبەتمەندییەیان تا کۆتایی نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەمیش هەر لەگەڵدا بوو دوای شەڕی جیهانی دووهەم هێورتروکەمتر بوویەوە. بەڵام گرووپە توندڕەوە نۆستالیژیەکان ئەم دروشمە ناسیۆنالیزمەیان پاراستبوو و توانیبوویان گرووپێکی کەمیش بۆخۆیان پێک بێنن. ئەم ڕەوتەی کەباسمان کرد لەتورکیایش دا ڕوودەدا هێماکانیشی لەدوو ساڵ پێش ئێستاوە کەم و زۆر خۆیان دەرخستووە. هۆی جۆراوجۆر لەم دابەزینی ناسیۆنالیزمە لەئەوروپادا لەئارادان کەبۆ نموونە دەتوانرێ ئاماژە بۆ بەجیهانی بوون، بەرەو کۆتایی چوونی دەوڵەت - نەتەوەکان، سەرهەڵدانی شاڕێکانی زانیاری و پێوەندییە بێ سنوورەکان ئاماژە بکرێت. بەڵام تورکیا ئاستێکی دیشی هەیە کەپێویستە باسی لێوە بکەین. ئەویش ناسیۆنالیزمی تورکیە، دوای توانەوەی ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی و ئەو بڕیارانەی کەئینگلیزو فەرەنسا سەپاندبوویان بەسەر تورکەکان دا، پتەوتر کرایەوە و بەبێ لایەنی تورکیا لەشەڕی جیهانی دووهەم دا هێشتا کاریگەرییەکانی خۆی لەدەست نەداوە تاکوو ئێستا دوو ناوەندی سەرەکی حکومەتی تورکیا واتە سیستەمی پەروەردە و ئەرتەش ناسیۆنالیزمی تورکیەیان هەر پاراستووە و تەنانەت بەرهەمیشی دەهێنێتەوە. پەروەردە مێژووی پڕ شانازی باو باپیرە تورکەکان دەکاتە کەلتوورێکی گشتی و ئەرتەشیش کەبەپێی یاسایی بنەڕەتی ئەو وڵاتە ئەو مافەی هەیە کەدەستتێوەردانی لەسیاسەت دا هەبێت وەکوو پاسەوانی سیستەمی لاییک، ناسیۆنالیزمیان کردۆتە ئایدۆلۆژیای حکومەت. سیاسیە نەتەوە خوازەکان، سەربازە شکۆخوازەکان و بیرۆکراتە دەوڵەت خوازەکان هەموویان تێکڕا پاراستنی پێگەی خۆیان لەپەنای ناسیۆنالیزم دا دیتبووەوە.

کاتێ کەتورکیا ببێتە ئەندامی یەکیەتی ئەوروپا چیدی ئەرتەش ناتوانێت دەست تێوەردانی لەسیاسەت دا هەبێت. لەکردەوەشدا سیستەمی لایکی تورکیا گەیشتۆتە ئەو ئاستەی کەناوەندە دیمۆکراتیکەکانی کۆمەڵگای مەدەنی، دیمۆکراسی پتەو بکات و ئیتر پێویستی بەپاسەوان و چاودێر نەبێت. سیستەمی پەروەردەیش دەبێ دان بەمافی کەمینە نەتەوەیی و گەلەکان دابنێت و هەمەچەشنی کەلتووری پێک بێنێت. ئێستا تەلەفزیۆنی سەرانسەری دەوڵەتی تورکیا بەرنامەی کوردی بڵاودەکاتەوە و (ئۆرهان پاموک) گەورەترین نووسەری تورکیە دێت بۆ لایەنگری کردن لەئەرمەنییەکان تۆمارێک ئیمزا دەکات. سزای لەسێدارەدانیش لاچوو و پارلمانیش بەرۆژدا (١٥) کاتژمێر کاردەکات تاکوو چاکسازی لەیاسا نالەبارەکان دا پێک بێنێت و یاسای مۆدێرن دابنێن. بەم پێیە بەبوونە ئەندامی تورکیا لەیەکیەتی ئەوروپا تەواوی ڕەوتە توندەکان وەکوو پان تورکیزم و پان تورانیزم لاواز دەبەن. دژایەتی کردنی چەپە دژە ئیمپریالیزمەکان، ئیسلامیە پاوان خوازەکان و ناسیونالیزمە توندڕەوەکان بەوەی کەتورکیا ببێتە ئەندامی یەکیەتی ئەورووپاش هەر لەسەر ئەمەیە. تورکیە بەم پێیە کاتێ کەیاساکانی یەکیەتی ئەوروپا پەسەند دەکات بڕێ لەمافی دەسەڵاتدار بوونەکەی خۆی دەدا بەناوەندەکانی یەکیەتیەکە. ئەمەیش بۆ ئەو کەسانەی کەهێشتا لەپێناسەکانی سەرەتاکەی سەدەی بیستەم دا دەخولێنەوە بۆ سەربەخۆیی و دەسەڵاتداربوون جێی ڕەزامەندی نییە. ناسیۆنالیزمی تورک لەکۆتاییەکانی سەدەی بیستەم و لەدەیەی کۆتاییەکانی تەمەنی ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا خۆی گرت و پاشان لەناو خۆڵەمێشەکانی هەر ئەم ئیمپراتۆرییەتیەش دا لەدایک بوو. بەپێی مێژوویش تورکەکان درەنگتر لەنەتەوە ئەورووپییەکانی تر ناسیۆنالیزمیان پەسەند کردووە. ئەو سەردەمانەی کەپان ئیسلاڤیەکان، پان هێلێنتیەکان و پان ژێرمەنەکان زانستی ناسیۆنالیزمیان دژ بەئیمپراتۆریەتی عوسمانی بەرز کردەوە هێشتا زاراوەی پان تۆرکیسم دروست نەکرا بوو.

لەکۆتاییەکانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی دا هەندێ لەتوێژەرە ئەرمەنی و یۆنانیەکان کە زۆر بەتوندی ناسیۆنالیست بوون هەروەها دژە تورکیش بوون و تا ئەو قۆناغەیش چوون کەنکۆڵی لەبوونی نەتەوەی تورک بکەن و، بەڵگە بهێننەوە کەئیمپراتۆرییەتی عوسمانی لەهەندێ نەتەوە پێک هاتبوو کەپاش تیاچوونەکەی هیچ نەتەوەیەک نابێتە میرات هەڵگری و نەتەوەیەکیش لەژێر ناوی تورک هەر بوونی نییە. هەر بەم شێوەیەش بوو کە بۆ پارێزگاری لەنیشتمانی نەتەوەی تورک و کەسایەتی و چیپەتی تورک و هەڵوێست گرتن بەرامبەر تیۆرو سیاسەتە دوژمنانە و قیناوییەکانی ئەرمەنییەکان ناسیۆنالیزمی تورک بەرە بەرە سەری هەڵداو بەخۆی داهاتوو و تیۆریزە کرا.

لەسەرەتاکانی سەدەی بیستەم دا زانایانی تورک دەستیان کرد بەنووسینی تیۆری چیپەتی و مێژووی تەواوی تورک و ئەم دەم لەوە گەیشتن کەتەواوی نەتەوە ئاسایی و ئەرووپیەکان بۆ نووسینی مێژووی خۆیان لەڕووی ناچارییەوە مێژووییەکی تریان بۆ تورکەکان نووسیوە و بەچەتە و خوێنڕێژیش پێناسەیان کردون چونکە بەپێی وتەکەی مۆنتینکیو تورکەکان تا ئەو دەمە بەس مێژوویان دروست کردووە و بۆ خۆیان مێژوونووس نەبوون. تورکەکان بەدرێژایی مێژوو تێکەڵاوی تەواوی نەتەوەکانی دی ببوون و کارتێکەرییان لەسەریان هەبووە و کاریگەریشیان لەوان وەرگرتووە لەسەردەمی عوسمانیش دا تەواوی موسڵمانەکان، مەسیحیەکان، یەهودییەکان و لایەنگرانی ئایینەکانی دیش کە لەناوچەی ئیمپراتۆرییەتیەکەدا بوون بە (عوسمانلی) ناودەبران. نەتەوەیش بەپێی واتە عەرەبیەکەی بەمانای پێڕەوەکانی ئاینێک هاتووە وەکو نەتەوەی موسڵمان و نەتەوەی یەهوود.

لەکۆتاییەکانی ئیمپراتۆرییەت دا، بۆچوون لەناو زانایان دا هەبوو کەئێستاش هەرکامەیان لایەنگری خۆی هەیە، هەندێکیان پێیان وابوو کەتورک لەگەلەکانی هیندو ئەوروپاین. ئەحمەدی کەسرەوی تەورێزیش لایەنگری ئەم ڕایەیە، دەیشی ویست بیسلەمێنێت کەتورکەکانی ئازەربایجان پێشتر زمانی هیندو ئەوروپاییان هەبووە. ئەم بۆچوونە زۆر جێ نەکەوت. چونکە موتالاکان وایان پیشان دا کەڕێزمانی تورکی دەچێتەوە سەر زمانە پێوەندییەکانی ئووراڵ - ئاڵتایک و نزیکایەتی لەگەڵ زمانە ئاوێتەکانی هیندو ئەوروپاییدا هەیە.

تاقمی دووهەم خوێندنەوەکانی خۆیان لەسەر گەلە کەونەکانی ئاسیای بچووک چڕکردەوە، بناغەی خۆیان گەیاندە هیتی و سۆمێرییەکان. ئەم بۆچوونەیش نەیتوانی سەرکەوتن وەدەست بهێنێت، چونکە زیاتر بەستراوە بەئوستوورەوە و بەڵگەی مێژوویی گرینگی پێ نەبوو. بەڵام تاقمی سێهەم لەمێژوونوسەکان کەڵکیان وەرگرت و بناخەی تورکەکانیان بۆ ئاسیای ناوەند گەڕانەوە. لەسەرچاوە چینیەکان دا لەدوو سەد ساڵ پێش زایینەوە ئاماژە بەتورکەکان کراوە کەلەئاسیای ناوەند دا بوون. لەبەڵگە بەجێماوەکانی (بیزاسن) دا دیسانەوە گەلی تورک لەئاسیای بچووک دا بوون واتە لەساڵی (٥٤٠) زایینیدا. هەروەها هەندێ باسیش کراوە لەئیمپراتۆریەتی تورکە ئاسمانیەکان (گوگ تورک) لەئاسیای ناوەندا. هەندێ بەڵگەی مێژوویی تریش لەسەدەی هەشتەم دا ماونەتەوە کەئاماژە بەوە دەکات کەتورکەکان هەر لەزووەوە لەڕۆژهەڵاتەوە بۆ ڕۆژئاوا چوون و بەزەبەر گەیشتوونەتە ئاسیای بچووک و ڕۆژهەڵاتی ئەوروپاو تێکەڵاوی گەل و نەتەوە ناوچەییەکانی تر بوون و لەئەنجام دا لەساڵی (١٠٧١) لەشەڕی مەلاز گێرددا بەسەر بیزانس دا سەرکەوتوون. حکومەتە گەورەکەی سەلجووقیەکانییان لەم ناوچەیەدا پێکهێناوە، ئەم بۆچوونە کەبەپێی بەڵگەی مێژوویی سەرچاوە دارەکان دەوترێ زۆر زوو توانی جێی خۆی کاتەوە و کێشەی چییەتی تورکەکان چارەسەر بکات بەتایبەت کەئاماژە بەوە دەکا کەباوباپیرانی تورکەکان ڕابردوویەکی پڕ لەشانازییان هەبووە و لەتورکستانی چینەوە تاڕووباری دانووبیان بەدەستەوە بووە و دەسەڵاتییان هەبووە بەسەر نەتەوە جۆراوجۆرەکان دا هەر لەوکاتەوە واتە لەکاتی سەردەمداری سەلجووقیەکان تا دوایی حکومەتی تورکیا هەندێ جار بەئەوروپی و هەندێ جار بەئەسیایی ناوزەد کراون و ئێرانیەکانیش حکوومەتەکەی ئاسیای بچووکیان بە (ڕۆم) ناوبدرووە چونکە جێی حکوومەتی ڕۆمی ڕۆژهەڵاتی گرتۆتەوە.

ناسیۆنالیزمی تورک هەر بەم بۆچوونە گیانی وەبەرهاتەوە و تاکوو ئێستاش سێ قۆناخی بڕیوە.

قۆناخی یەکەم:

سەردەمی تورکە گەنجەکانە کەبۆ گەیشتن بەبنەماڵە گەورەکەی خۆیان لەئاسیای ناوەند، نیگای خۆیان بۆ ڕۆژهەڵات گواستەوە و ئەمەیان بەسەرەکی ترین سیاسەت دانا سەرنجێکی زۆریشیان دا بەنەتەوە تورک زمانەکانی تر لەقەفقاز و باکووری ڕۆژئاوای ئێران و توانییان هەندێ سەرکەوتن لەبواری سەربازی لەم ناوچانەوە دەست بهێنن. لایەنگری کوردن لەپێکهاتنی کۆماری سەربەخۆی ئازەربایجان لەباکووری ڕووباری ئەرەس لەساڵی ١٩١٨ دا یەکێ لەیادەوەریەکانی ئەم قۆناخەیە. لەساڵی ١٩٢٣ داش سیستەمی لایبک لەتورکیادا سەقامگیر دەبێت و هەندێ چاکسازی بنەڕەتی دەست پێ دەکات کەڕواڵەتی کۆمەڵگای تورک دەگۆڕێت.

قۆناخی دووهەم:

لەساڵی ١٩٣٠ەوە دەست پێدەکات کەبەسەقامگیری کەمالیزم لەتورکیەدا دەست نیاشن دەکرێت تایبەتمەندی ئەم سەردەمە دروست کردنی دەوڵەتی مۆدێرن و گەیشتنە بەرزترین ئاستی قۆناخی شارستانیەتی تاکوو نەتەوەی تورک لەبەرامبەر نەتەوە ئەورووپییەکان دا هەست بەپاشکەوتوویی و لاوازی نەکات ئەلفبێی لاتین جێی ئەلفبێی عەرەبی گرتەوە. جیایی ئایین لەدەوڵەت پەسەندکراو بناغەی تورکیەیەکی نوێ پێکهات.

قۆناخی سێهەم:

لەکۆتاییەکانی سەدەی بیستەم و لەناوچوونی یەکیەتی سۆڤییەتەوە دەست پێدەکات کەهاوکاتە لەگەڵ سەرهەڵدانی وڵاتی سەربەخۆیی تورک زمان لەقەفقازو ئاسیای مەرکەزی، لەم کاتەوەیە کەئاسیاییزمی تورکەکان وەکوو ستراتیژییەکی سیاسی ئابووری باسی لێوە دەکرێت. لەم قۆناغە بەدواوە ئێتر زمانی هاوبەش ڕێنووسی هاوبەش و جۆری حکومەتی هاوبەش وەکوو پرۆسەیەکی سیاسی لەتەواوی وڵاتە تورک زمانەکاندا بەڕێوەدەچێت و باسی وڵاتە بەرژەوەندییە هاوبەشەکانی تورک زمان دێتە گۆڕێ. لەم قۆناغەدا کەئێستاش دەیپێون ناسیۆنالیزمە ڕۆمانسیەکەی ڕابردوو جێێ خۆی دەدا بەبەرژەوەندی ئابووری و ژێۆ ستراتیژیک. تورکیا بۆئەوەی ئەم سیاسەتانە بەڕێوە ببات بۆ خۆی دەبێتە هەنگوهەڵگری یەکەم لەبەئەندام بوون لەناوەندو یەکیەتییە نێونەتەوەییەکاندا بۆئەوەی وڵاتەکانی دیش چاو لەم بکەن. ناسیۆنالیزمی تورک لەم قۆناغەدا دەبێتە سەکۆی پەرەپێدانی سەرمایەکانی تورکیا. و وڵاتە تورک زمانەکانی ناوچەکەیش کەشوێنی ڕەخنەی کەلتوورییان تورکیایە بەباوەشێکی ئاوەڵاوە چوونە ناو سەرمایەو تێکنۆلۆجیای تورکیا پەسەند دەکەن و ناسیۆنالیزی تورک چیدی پێویستی بە بەکارهێنانی توندوتیژی نابێت. بە بەئەندام بوونی تورکیا لەیەکیەتی ئەوروپادا ناوچەی ڕەخنەی تورکیا لەقەفقازو ئاسیای ناوەندەوە پەرە دەدرێتە ناو ئەوروپاشەوە و بۆیە بەو هەمووە دژایەتیەیشەوە سەرمایەکانی ئەوروپاش هاودڵی و هاوزمان دەیانەوت هەتا زووە تورکیا بچێتە یەکیەتی ئەوروپاوە تا هێڵە نەوتییەکەی باکوور - تیفلیس - جیهان ببێتە هێڵی نەوتی ئەوروپاو وزەی پێویستی ئەوروپا لەناوچە نەوتاوییەکەی خەزەرو ئاسیای ناوەند دا دابین بکرێت

بوونی ئاسیانیزم لەئایدیایەکەوە بۆ پرۆسەیەکی سیاسی - ئابووری و جێگیربوونی لەکادیری دیمۆکراسی ڕۆژئاوادا تەواوی ڕەوتە بیریە شکۆخوازو باڵاخوازەکان کزو لاواز دەکات و دایدەبەزێنێت. هەڵبەتە ئەم پرۆسەیە هەروا لەخۆڕا نابردرێت بەڵکو بەکۆششی ڕووناکبیرە لەخۆبوورا و پرکارەکان و هەروەها لەلایەن چینی مام ناوەندەوە کەبەختیاری خۆیان لەوەدا دەبیننەوە کەبچنە پاڵ وڵاتە پێشکەوتووەکانەوە.

ناسیۆنالیزمی تورک بەردەوام هەڵوێستەی ڕکەبەرایەتی لەگەڵ ئەوروپادا هەبووە و شەڕی ڕووناکبیرە تورکەکان سەرەڕای توندڕەوویەکانیشیان لەساڵانی هەشتای سەدەی بیستەمەوە دەستی پێکردووە و کۆچی بەملیۆنەها تورک بەرە و لای وڵاتە پیشەسازییەکانەوە بووەتە هۆی سڕینەوەی ئەندێشەی نفرەت لەڕۆژئاوا لەژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتی تورکیادا تا ئەو ئاستەش گەیشتووە کەهیچ حیزب و گرووپێکی سیاسی، سەرەڕای لایەنگری یەکپارچەیی نەتەوەی تورک لەچوونە ناو یەکیەتی ئەوروپا، ئەو ئێزن و وەرەیە نادەن بەخۆیان کەدژایەتی لەگەڵدا بکەن و سەرۆکی توندڕەوترین گرووپی پان تورکیزمیش لەم دواییانەدا ڕایگەیاند کەنایەوێت وڵاتەکەی دوورەپەرێز بێت و دژایەتی ناکات لەگەڵ بوونە ئەندامی تورکیا لەیەکیەتی ئەوروپادا.

تا کۆمەڵگای تورکیا بەرەو دەوڵەمەندتربوون بچێت گەرم و گوڕی ناسیۆنالیزمیش هەر بەو ڕادەیە دادەبەزێت. یەکەم خاڵی لاوازی گشتی ناسیۆنالیزمی تورک کاتێک دەرکەوت کە لەساڵی ٢٠٠٢دا حیزبی ئیسلامی دادو پەرەپێدانی تورکیا بەشکست دانی تەواوی حیزبە ناسیۆنالیزمە بەهێزە سیاسیەکان توانییان دەسەڵات بگرنە دەست و ئێستاش بەچوونە ناوی تورکیا لەیەکیەتی ئەوروپادا ناسیۆنالیزمەکان دیسان هێزو دەسەڵاتیان ڕووبەڕووی ئاستەنگ دەبێتەوە. هەرچەندە ئەگەر سەرکەوتوش بن بۆ جارێکی تر ناتوانن لەژێر دروشمی ناسیۆنالیزم دا حکومەت بەڕێوەببەن هەروا کەئێستا حیزبە ئیسلامیە کاربەدەستەکەش بۆ بەڕێوەچوونی وڵات کەڵک لەدروشمی ئیسلامی وەرناگرێت.

هەموو هێماکان بەوە ئاماژە دەکەن کەسەردەمی دەوڵەتە ئایدیایەیکان لەتورکیادا کۆتایی پێهاتووە تەنیا نیگەرانییەکیش کە لەئارادا هەبێت ئەوەیە کەرەنگە تورکیا بەهۆی خێرایی لەچاک سازیدا تووشی قەیران بێت و یا دەوڵەتە ئەوروپاییەکان بەچاوی سووکەوە لەتورکەکان بڕوانن و هەر بەم هۆیەش دیسانەوە حکومەتە دەسەڵات خوازەکان جێی خۆیان بکەنەوە و بەرەو پێشچوونی دیموکراسی تووشی وەستان بێت.

تورکیا هەندێ لەئاڵوگۆڕە دیمۆکراتیەکانی خۆی لەدیاسپۆرای بەهێزی تورک وەرگرتووە. نزیک بە ٥ ملیۆن خەڵکی تورکیا لەدەرەوەی تورکیادا دەژین و کاریش دەکەن کەسێ ملیۆنیان لەئاڵمانیاو ٤٠٠ هەزاریشیان هان لەفەرەنسەدا. ئەم تاقمە هەندێ لەداهاتی خۆیان دەنێرنەوە بۆ تورکیاو بەو هاتووچۆیی بەردەوامەیش کەدەیکەن هەندێ لەکەلتوری ئەوروپایش دەگوازنەوە بۆ تورکیا. نەوەی یەکەمی ئەم کۆچکردووانە لەدوای شەڕی دووهەمی جیهانیدا بۆ ژیانەوەی ئاڵمان چوون و زۆرتریش کاری بیناسازیان دەکرد بەڵام بەرەی دووهەمی تورکیا بێجگە لەوەی کاری بینایان دەکرد لەکاروباری بەرهەمهێنانی جلوبەرگ و ریستۆرانەکانیش دا چالاک بوون و بەرەی سێهەمیشیان کەلەئەوروپا لەدایک بووە وەکوو ئەوروپییەکان بیر دەکەنەوە و لەتەواوی بەشەکانی ئابووری و ئیداری و کەلتووری دا جێی خۆیان کردۆتەوە هەنووکە ٣٦٠٠ گەنجی تورکیا وان لەزانکۆکانی ئاڵمانیادا کە ٦٠٠٠ دانەیان لەڕادەی پسپۆڕی و دۆکتۆراش دان.

دیاسپۆرای تورک بەپردە بەناوبانگەکەی ئێستانبۆڵ شوبهێنراوە کەلەسەر بۆسفۆرە و ئاسیای بەستووە بەئەوروپاوە شایانی باسە کەدیاسپۆرای تەواوی وڵاتەکان لەو هاووڵاتیانەی کەلەناو وڵات دا ماونەتەوە بەشێوەی نۆستالیژیکی ناسیۆنالیزمترن دیاسپۆرای تورکیاش کە لەدوو دەستەی جیای کوردو تورک پێک دێت زۆر بەتوندی ناسیۆنالیزمن. لەڕابردودا ڕێدەکەوت کەشەڕو پێکدادانی جەستەیی لەنێوان کوردو تورک دا پێک دەهات بەڵام لە ساڵی ١٩٩٩ وە کەناوچە کوردنشینەکانی تورکیا هێوربووەتەوە تێگیرانی وا توند نابینرێت. هەردوو بەشە دیاسپۆراکەی تورکیا خوازیاری بوون بەئەندامی تورکیا لەیەکیەتی ئەوروپادان و کوردەکانیش تەنانەت زیاتر لەکوردەکان دڵیان خۆش کردووە بەدەرەنجامەکانی چونکە یاسای ئەوروپا مافی کەمینە دەپارێزێ و واش پێ دەچێت کەئەوروپاش تەواوی خواستەکانی کورد بەجێ بێنێت. کرێکارە تورکەکان بەگاڵتەوە دەڵێن کەلەڕابردوو دا ئێمە بۆ کارەدەچووینە ئەوروپا بەڵام ئێستا دەمانەوی تورکیا ببەینە ئەوروپا لەماڵی خۆمانەوە کارکەین.

لەنێوان دیاسپۆرای تورک، چەپ و ڕاست و موسڵمان و لاییکی (لایک) زۆری تێدا دەبیندرێ بەڵام هەر تورکێک لەسەرەتادا ناسیۆنالیزمە و دواتر شتی ترە. ئەم باسی بەئەندام بوونی تورکیایە پیرو گەنج، هەژارو دەوڵەمەندو کوردو تورکی لێک نزیک کردۆتەوە و ئەو توندڕەوانەیش کەبانگەشەی قینی لەگەڵێکیان بڵاو دەکردەوە وەلانراون.

تورکەکان لەئەوروپادا زۆر چالاک و توانیویانە سەرمایەیەکی زۆر بەرچاو پێکەوە بێنن و تەنانەت لەئاڵمانیا گەیشتوونەتە ئەو ئاستەی کەلەسیاسەت دا کارتێکەر بن. ڕاکێشانی سەرکەوتووانەی سەرمایەکانیان لەپشکووتنی ئابووری تورکیادا بەشێکی زۆر بەرچاوی هەبووە و ڕۆڵی پڕوپاگەندەکەیان کەناسینی کۆمەڵگای تورکیا بەئەورپییەکان و هێنانی توریست بۆ ئەو وڵاتە وای کردووە کەپیشەی توریستی ببێتە پڕ داهاتترین بەش لەئابووری ئەو وڵاتەدا. لەساڵی ڕابردوودا تورکیا یەک ملیۆن توریسی بۆلای خۆی ڕاکێشا و داهاتی ئەم وڵاتە بەهۆی توریسمەوە توانی شان بدا لەشانی هەندێ لەوڵاتە خاوەن نەوتەکان سێ پرسی سەرەکی لەتورکیادا دەبووە هۆی گەشەی ناسیۆنالیزم کەبریتی بوون لەکێشەی کوردەکان، کێشەی قبرێس و کێشەی ئەرمەنیەکان لەپێوەندی لەگەڵ دەستپێکردنی وتووێژ بۆ بوون بەئەندامی تورکیا لەیەکیەتی ئەوروپا دا کەوەکو پێش مەرجێک دائەنرا لەلایەن هەندێ لەوڵاتە ئەوروپاییەکان بۆ چارەسەرکردنی ئەم کێشەیە. بەڵام کۆنفرانسی کۆپنهاک لەساڵی ٢٠٠٢ دا بەتەنها پرسی ئابووری، دەوڵەتی یاسا تەوەری و مافی مرۆڤی بۆ بوون بەئەندام هێنایە گۆڕێ و دەوڵەتی ئێستای تورکیایش توانی تەواوی مەرجەکان بەجێبێنێت و خۆی ئامادەکرد بۆ وتوێژ.

ڕەوتی ئاسایی چاک سازییە بنەماییەکان کەناوی (شۆڕشی هێوری) لێنراوە ئەوەمان پیشان دەدات کەهەر سێ پرسەکە لەدرێژەی وتوێژەکەدا چارەسەر دەکرێت و بۆ داهاتووی تورکیایش گرینگایەتییەکی زۆری هەیە.

کێشەی ئەرمەنییەکان هەرچەندە لەپێشتردا وەکوو تابوویەکی لێهاتبوو بەڵام ئێستاکە لەناو ڕووناکبیران دا باسی لەسەر دەکرێت و ڕووداوە تراژیدیاکەی ساڵی ١٩١٥ کە دەوڵەتی ئەرمەنستان لەبارەیەوە زیادەڕەوی دەکات لەتەواوی لایەنەکانەوە شی دەکەنەوە.

لەلایەکی دیشەوە هەبوونی پێوەندی دۆستانە لەگەڵ دراوسێکان دا وەکوو بنەمایەکی سەرەکییە لەیەکیەتی ئەوروپادا کێشەکانی لەگەڵ ئەرمەنستانیش داکەپاش داگیرکردنی قەرەباغی ئازەربایجان تورکیا سنوورەکانی خۆی لەسەر ئەمەنیستان داخست و گیرۆدەی ئاستەنگی کرد لەبواری ئابووری دا ئەویش هەر چارەسەر دەکرێت و ئەم ئێستاش بەردەوام داوای گفتوگۆ لەسەر ئەم کێشەیە دەکات. کێشەی کوردەکانیش کەخەریکە چارەسەر دەکرێت. پێشتر سەد کەس لەکەسایەتییە کوردەکان نامەیەکیان ئیمزا کردبوو و داوایان لەسەرۆکەکانی ئەوروپا کرد بوو کەپەسەندکردنی حکومەتی فیدراڵ لەبۆ کوردەکان وەکوو پێش مەرجێک بۆ ئەم بەئەندام بوونە لەبەرچاو بگیردرێت بەڵام ئێستا خەڵکی ئاسایی ئەوەیان پەسەند کردووە کە بە بەئەندام بوونی تورکیا خواستی کوردەکانیش جێبەجێ دەبێت و خودی تورکیا ئەم کێشەیە وەکوو کێشەیەکی ناوخۆ چارەسەر دەکات و چارەسەریەکەیش بەڕێکەوتنی هەردووکیانەوە پێک دێت و پێویستیش ناکات کەس لەم کارەدا دەست تێوەردانی هەبێت. چارەسەری کێشەی قبرسیش دەستی پێکراوە. بەشی یۆنانی نشینەکەی قبرێس لەمانگی مەی ئەو ساڵەوە بووەتە ئەندام لەیەکیەتییەکەداو بەپێی بڕیاری ئازادی گومرگی کەئێستا تورکیا لەگەڵ ئەندامانی یەکیتیەکەدا هەیەتی قبرسیش دانی پێدا نراوە و دەوڵەتی قبرسیش دژایەتی ناکات لەگەڵ بوون بەئەندامی تورکیادا.

سەرەڕای هەموو ئەمانەیش کەئاماژەمان پێکرد داهاتووی خودی حیزبی ئیسلامی کاربەدەست لەتورکیادا بەستراوە بەوەی کەبتوانێت دەسەڵاتی ناسیۆنالیزم و هێزە سەربازییەکانی تورکیا دابەزێنێت. بەپێچەوانەوە وەکو تەواوی حیزبەکانی تر بەتاوانی لادان لەبنەماکانی یاسای سەرەکی تورکیا لەلایەن هێزە سەربازییەکانەوە لەناو دەبردرێت. نهێنی هەوڵی بەردەوامی ئەم حیزبەیش بۆ بوون بەئەندامی تورکیا لەیەکیەتی ئەوروپادا هەر لەم خاڵەدا خۆی شاردۆتەوە. چونکە یاساکانی یەکیەتیەکە هەر خۆی چاکترین ئامرازە بۆ دوورەپەرێزکردنی هێزە سەربازی و ناسیۆنالیزمەکەی تورکیا لەهێزی سیاسی دا.■

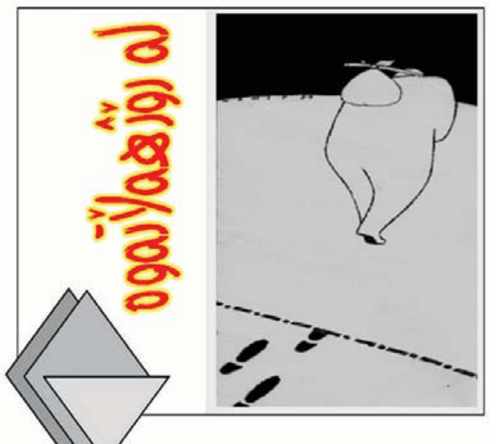

کامیار حسامی

ئەشکی تیمساحی دەوڵەتی تورک بۆ کوردەکان

■ با لەمەسەلەی خوێندن لەتورکیاوە دەست پێ بکەین، وەک دەزانین تورکیاش هەمان شێوەی دراوسێ نزیکەکانی ڕووبەڕووی قەیران و مەسەلەیەک بۆتەوە بەناوی "مەسەلەی کوردەکان"، ئەمەش لەدەهەی هەفتاکان بەدواو پاش پێکدادانەکانی بەری باشوری ڕۆژهەڵاتی ئەم کیشوەرە یاخود لەساڵانی ١٩٨٤ بەدواوەی نێوان کوردەکان و هێزە ئەرتەشیەکانی تورکدا ڕویدا.. هەلومەرجەکانی ئەم دەڤەرە زیاترو زیاتر ئاڵۆز بوون، لەوێرا بەدواوە ئیدی مانیفێستەکانی وەک جیایی، کوردەکان، ناپاکی و تیرۆر بووە مەسەلە بارەکانی ڕۆژگار لەو ناوچەیە، ڕاستەوخۆ دوای فۆرمالینە بوون و دامەزراندنی (پەکەکە) وەک گەورەترین ڕێکخراوی بەرچاوی کوردەکان لەم وڵاتەدا، مەسەلەکان شێوەیەکی جیدی تریان بەخۆوە دیت.. لەلایەکەوە دەوڵەتی تورک هەستی بەمەترسی دابەش بوونی وڵاتەکەی دەکرد.. ناچار پەنای دەبردە بەر جۆرەها شێوازی سەرکوتکردنی نەتەوەیی یاخود ئەوی لەباشوری کوردستاندایە (پاکتاوکردنی ڕەگەزی) ناوزەد دەکرێت، لەوانەش، "قەدەغەکردنی کارکردن و بەکاربردنی زمانی کوردی بوو لەسەرجەم دام و دەزگا ڕەسمی و غەیرە ڕەسمیەکان، بۆ ئەم مەبەستەش هەموو جۆرە فێرکاری و دەرچواندن و پەخشکردنی ڕۆژنامەو وتارێک و هەموو جۆرە بەرنامەیەکی تەلەفزیۆنی بەزمانی کوردی قەدەغە کردبوو.

دانیشتوانی ناوچەکانی باشوری ڕۆژهەڵاتی تورکیا، هێند بەراین و هێند لەپێشکەوتن وەدورخراون، کەتاکو ئێستاش ئاشنای زمانی تورکمانین. لاوانی کوردی ئەو وڵاتە دابڕاون لەزۆرینەی زۆری پێشکەوتن و بەرەو پێشەوەچوونی تەکنەلۆژی و زانیاری زۆربەیان بەتەنها خەریکی سەربازییکردنی زۆرەملێ دەبن لەدوورترین گوندە دابڕاوەکانی ئەو وڵاتە، لەو شوێنانەی کەهیچ خەبەرێک لەخوێندنگاو فێربوون پەروەردە لەئارادا نیە. خێزانەکانیشیان بەردەوام لەخەمی ئەوەدان، زمانی کوردی وەک زمانی دایکی لەیاد نەکەن و هەمیشە قسەی پێ بکەن تا لەیادیان نەچێتەوە. دواترو دوای ئەوەی کەتورکیا بووە پاڵێوراو بۆ چونە نێو یەکێتی ئەوروپا، یەکێک لەسەرنج ڕاکێشترین مەسەلە گرنگەکان بۆ تورکیا، چەندوچۆنی پێدانی مافەکانی کوردی ئەو وڵاتەیە لەنێو ئەنجومەنی نیشتمانی خۆیداو چارەسەرکردنی کێشەی کوردەکانە. زۆرترین ڕێگرەکانی بەردەم قبوڵبونی تورکیا تۆمەتباربوونی تورکیا بووە سەربارەت بەپێشێل کردنی مافە مرۆیی و نەتەوایەتیەکانی کوردەکان، سیاسەتمەدارانی تورکیا بەردەوام جەختیان لەسەر قبوڵ نەکردنی کوردەکان کردووە وەک هاوڵاتیەکی ئەو وڵاتە، ئەمانیش ناچارکران کەدواجار دەست بەرداری ئەم بیرە شۆڤێنی و ڕەگەزپەرستیە بن. بۆیە دواجار لەساڵی (٢٠٠٠) دا یاسای قەدەغەکردنی قسەکردن بەزمانی کوردی هەڵواسراو ڕاگیرا، هەرچەندە تاکو ئەورۆکەش ئەم یاسا نەگریسە بەڕەسمی لەنێو دام و دەزگا یاساییەکانی تورکیادا ڕانەگیراوە، سەرەڕای هەموو ئەمانەش ساڵانێکی دوورودرێژە کە کەناڵە تەلەفیزیۆنی و ڕادیۆ کوردیەکان بەردەوام سەرگەرمی کارو چالاکی خۆیان بوون بەزمانی کوردی.

هەروەها بەشێوەی نارەسمی و بەپەنهانی بەردەوام کۆرسی زمانی کوردی لەملاولەولاکاری پەروەردەی زمانەوانی خۆیان کردووە.

لەم دواییانەشدا (تانسۆچیلەر)ی ڕابەری ڕاسترەوەکان لەگفتوگۆیەکدا سەبارەت بەکارپێکردنی زمانی کوردی لەتورکیادا وتی: "هەرچەندە تاکو ئێستا هیچ یاسایەکمان نیەبۆ دانانی زمانی کوردی بەشێوەیەکی ڕەسمی لەنێو دام و دەزگاکانی دەوڵەتدا، بەڵام خۆیان بۆ خۆیان دەتوانن خولی زمانی کوردی بەشێوەیەکی نارەسمی بۆ فێربوونی ئەو زمانە بکەنەوە". ئەجەویدیش لەوبارەیەوە وتویەتی: "ئێمە لاریمان لەکردنەوەی ماس میدیا نیە بەزمانی کوردی، هێندە نەبێ کەسمان لەوە هەیە کەپارتە ئۆپۆزسیۆنەکانی کورد دەست بکێشنە ناو کاری ئەم کەناڵانەوە لەوانەش (کادک) کە وەک جێنشینی (پەکەکە) کاردەکات.

دواتر کێشەی کورد لەتورکیادا هێند لایەنی زۆری هەیە کەناکرێت لەم نوسینە کورتەدا ئاماژەیان پێ بکرێت. هەر لەکێشەی پەیداکردنی شوێنی نیشتەجێ و پەیداکردنی کارو بژێوی و تەماشانەکردنیان وەک هاوڵاتی تورکی. ماوەتەوە بڵێین گەرچی کورد خوازیاری هاوڵاتی بوونی تورکیی نیە، بەڵام مافی خۆیەتی داوای مافە نەتەوایەتی و مرۆیی و کۆمەڵایەتیەکانی خۆی بکات، ئەوکات پێویست بەوەش ناکات هیچ کام لەسیاسەتمەدارانی تورک فرمێسکی تیمساحی لەبۆ کوردەکان بڕێژن.■

پەژارەی هاووڵاتی

پواز

یەکێتی و پارتی هێشتا ڕێک نەکەوتون!

■ گەلی کوردستان، چەند بۆ پەرلەمانی عێراق بەلایانەوە گرنگ بوو بەشداری پرۆسەی هەڵبژاردن بکەن، ئاوهاش بەلایانەوە گرنگ بوو بەشداری هەڵبژاردنی دووەمی پەرلەمانی کوردستان بکەن، بۆئەوەی هەرچی زووترە ڕزگاریان بێت لەم دوو حوکمەتۆکەیەو تێکەڵ بونەوەی ئیدارات و دروست بوونی پەرلەمانێکی بەهێز کەبەمانای ڕاستەقینە پەرلەمان بێت و نوێنەرایەتی خواست و ئیرادەی جەماوەر بکات و ببێتە ناوەندێکی بەهێز و بڕیاردەر لەبەرژەوەندی کورد، ئەندامەکانی تا سەرۆکەکەی کوردانە مامەڵە بکەن نەک حیزبیانە، بەڵام پێ دەچێت ئەم هەڵبژاردنەش ئاوات و ئامانجی کوردی نەهێنابێتە دی، چونکە زۆر هەوڵدرا پێش هەڵبژاردن ئیدارە یەک بخرێت، بەڵام نەکرا، بۆیە دواجار هیوای یەکخستنەوەی ئیدارە خرایە سەر هەڵبژاردنی پەرلەمانێکی نوێ. بەڵام پاش هەڵبژاردن و سەرەنجامی ڕاگەیاندنی کۆبونەوەکانی ڕۆژی هەینی بەرواری ٢٠٠٥/٢/٥ی نێوان سەرکردایەتی کورد لەهاوینەهەواری سەلاحەدین، ئەنجامەکەی هیچ دڵخۆشکەر نەبوو، چونکە مژدەی تەواوەتی یەکخستنەوەی ئیدارەی کوردی نەدرا بەجەماوەر، ئەو سێ وەزارەتەی کەبەوەزارەتی سیادی ناوبرا، وەک وەزارەتەکانی (پێشمەرگە، ناوخۆو دارایی) کەناوەندی هێزی دەسەڵاتی هەردوو حیزبن، دووبارە بوەوە گرێی بەردەم هەردوو حیزب، ماوەیەکی دیاری نەکراو دانرا بۆ یەکخستنەوەیان، بۆیە لەپاش ئەو هەموو گۆرانکارییە ناوخۆیی و ئیقلیمی و نێو دەوڵەتیانەدا، هەردوو حیزبە سەرەکیەکەی کوردستان، ئامادەنین بۆ سەرۆکێک ئەندامێکی پەرلەمان، وەزارەتێک، جێگرێک، زیاتر یان کەمتر دەست لەبەرژەوەندی حیزبی خۆیان هەڵبگرن و ئاوڕێکی دڵسۆزانە لەمیللەت بدەنەوە کەدەبوایە هەموو کۆبونەوەکانی دوای هەڵبژاردنی پەرلەمانی نوێ گفتوگۆ و ئامادەکارییان بکردایە بۆ پلانێکی وردو گشتگیرو هەمەلایەنە بۆ خزمەتکردنی سەرجەم گەلی کوردستان و پاداشتی میللەتیان بدایایەتەوە کە فەزڵێکی زۆری جەماوەریان لەسەرە، دەبێت ئەوەش لەیاد نەکەن کە هەردوو حیزب بەرپرسیارن لەو بەڵێنانەی خۆیان بەرامبەر بە جەماوەر داویانە کەدیارترینیشیان، یەکخستنەوەی هەردوو ئیدارەو دروست بوون و پێکهێنانی حکومەت و پەرلەمانێکی بەهێز و یەکگرتوو کەلەپێشەوەی بەڵێنەکانیان بووە، گەر ئەم بەڵێنانە جێبەجێ نەکەن، ئەوا چارەنوسی هەم کوردو هەم حیزبیشیان دەکەوێتە مەترسیەوە و ئەمجارە بەتەواوەتی متمانەیان لەلای هاوڵاتیان لەق دەبێت و هیچ مێژوو دروشم و بەڵێنێکیان جارێکی تر جەماوەر فریو نادات.■

ڕەهێڵ عەلی

■ چەقی شارو مریشکە مردارەوەبووەکان! (داریاس)

■ کامە سنوری دەسەڵاتەکانی ئەنجومەنی پارێزگایەو چی لەهەگبەی ئەواندایە؟ (ڕەنج)

■ هەڵبژاردن و سەرنجێکی کورت (شنیار)

■ تاکەی دووسایدەکەی دوکان تەواو نابێت ؟. (ئاکۆ)

■ داریاس

وا وتمان چارەسەری عەرەبانەو قەرەباڵغی و شۆستەو فرۆشیارەکانمان بۆ ناکرێ.. وتمان گرانییەو خۆراک و شمەک لەبازاردا بەنرخێکی خەیاڵی فریون! وتمان شەقام و کۆڵانەکانمان بومەلەرزە لێیداوەو هەر دەبێ قوڕیش بپێوین!
ئەی باشە هەندێ دیاردەی قێزەون هەیە.. خۆ دەکرێ بەبێ پارە تێچوون و زۆر بەخێرایی و بەبێ ترس و دڵەراوکێ چارەسەر بکرێن.. نمونەی ئەو دیاردانە: سەروو خوێندنگەی (ئەیوبیە) بەرامبەر (خانزاد).. ئەگەر بڵێین بووەتە دووەم (عەلوە)ی شارەکەو شەوانە نارەزاییەکی تەواوی بەدانیشتوانی ئەو گەڕەکە بەخشیوە.. ئەمە سەرەرای ئەوەی کەلە ڕۆژیشدا دەبێتە زبڵخانەیەک کەنمونەی نییە!.. دیسانەوە فیتەرەکانی ئەو ناوە شەقام و شۆستەکان داگیر دەکەن و لەرەنگی رەش زیاتر هیچ رەنگێکی تر بەدی ناکرێت!.. ئەمانەش با لەولاوە بوەستن.. گرنگترین کێشەی ئەو گەڕەکە دوکاندارە مریشک فرۆشەکانن.. کەبەراستی هەموو هەستە جوانەکان دەشێوێنن و لەرق و بێزاری و توورە بوون زیاتر هیچی تر نابەخشنە خەڵکی.. زۆربەی رۆژ چەندین مریشکی مردارەوە بوو لەبەردەم و دوور لەدوکانەوە فڕێ دەدەن و بەئاشکرا ئەم دیاردەیە بۆتە قێزەونترین دیمەنی بەرچاوی گەڕەک.. مریشک هەیە چەند ڕۆژێک بەمردارەوە بوویی لەوێدا دەمێنێتەوە.. چەندین کەسم دواندکە بەم دیمەنانە تەواو نارەحەتن.. خۆزیا لێپرسراوان و چاودێران ئاوڕێکی بەپەلەیان دەدایەوەو ئەم دیاردەیەیان لەوێ و تەواوی شاری سلێمانی بنە بڕ دەکرد.. چونکە گەر وابڕوات ئەوا بەدڵنیاییەوە نەخۆشیە جۆراوجۆرەکان سەرهەڵدەدەن و بەمەش باوکەڕۆیەکی تر ئامبازمان دەبێت.. بەهیوای هەڵمەتێکی بەپەلە.■

■ ڕەنج قەرەداغی

قسەکردنی جیاجیا لەنێو خەڵکدا، سەبارەت بەئەرک و کارەکانی ئەنجومەنی پارێزگا، هاوڵاتیانی بەگشتی ڕووبەڕووی ئەو پرسە کردۆتەوە، کەئایا ئەنجومەنی پارێزگا دەبێتە بەدیلی ئەنجومەنی شارەوانی؟ خۆئەگەر ئەو ئەنجومەنە هەمان ئەرکی ئەنجومەنی پارێزگاکانی باشووری عێراقی لەئەستۆ بێت، کەپێشترو لەدوای پرۆسەی ئازادی عێراقەوە مومارەسەی کاری ئیدارییان کردووە، ئەوکات ئەنجومەنی پارێزگا دەبێت تەنها وەک چاودێری خەڵک بەسەر دامودەزگاو فەرمانگە ئیدارییەکانەوە کار بکەن. ئەگەر ئەنجومەنی نیشتمانی کوردستان وەک ئەوەی هەبووە دەبێت، دەسەڵاتی یاسادانان بێت و حکومەت دەسەڵاتی جێبەجێکردن و ئەنجومەنی شارەوانیش دەسەڵاتی بڕیاردان بێت لەپرۆژەو کارە خزمەتگوزارییەکانی شار، ئیدی ئەنجومەنی پارێزگا جگەلە ئەنجومەنێک بۆ چاودێری کردنی کارە ئیدارییەکان لەدامودەزگا حکومیەکاندا ئەرکی چی دەبێت؟
ئەنجومەنی پارێزگا لەریزبەندی فەرمانگە ئیدارییەکاندا دەبێت یان نا؟ ئەگەر دەبێت لەچ ئاستێکی ئەو ریزبەندیەدایە؟ خۆ ئەگەر وەڵامی دروستیش ئەوە بێت کەبەڵێ ئەرکی ئەنجومەنی پارێزگا ئەرکی چاودێری کارە ئیدارییەکانی فەرمانگەکانی حکومەتە، ئەدی ئەو هەموو بەڵێن و بەرنامانەی بەر لەهەڵبژاردن بۆ پروپاگەندە بەخەڵکیاندا کە ئەرکی ئەوان نییە، چی لێ دەکەن.؟
جگەلە هەموو ئەوانەش، ئەگەر ئەنجومەنی پارێزگا دەسەڵاتێکی جیاوازتری هەیەو خەڵک تا ئێستا نایزانێت، یان ئەگەر هەریەکێک لەو ئەرکانەی هەیەکە لێیدوایین، چیتر پێویستە ئەو ئەنجومەنەو لایەنە سیاسیەکانیش بۆ ڕێزگرتن لەو متمانەیەی کە هاوڵاتیان پێیان بەخشیون، ڕاگەیاندنی پێویست بدەن سەبارەت بەدەسەڵاتەکانی خۆیان و ئامادەکاری سەرەتایشیان بۆ جێبەجێکردنی ئەو بەڵێنانەی بەدەنگدەرانیان داوە.
ئەنجومەنی پارێزگا خۆیان و لایەنە سیاسیەکانیش ئەوانەی کاندیدەکانیان چانسی چوونە نێو ئەو ئەنجومەنەیان بەرکەوتوە، دەبێت ئەو ڕاستیە بزانن کە بەشی زۆری خەڵک دوا لێبوردنی خۆیان بەخشیە لایەنە سیاسیەکان و چیتر چاوەڕێی پرۆژەی خزمەتگوزاری پێویست و جێبەجێکردنی بەڵێنەکانی بەر لەهەڵبژاردن دەکەن، گەر وانەبێ ئەوا با هەمووان و لەپێشیانەوە ئەو ئەنجومەنەو لایەنە سیاسیەکانیش بزانن، کەژمارەی ئەو کەسانەی بڕیاریانداوە بەسۆزەوە دەنگ نەدەن، لەئاستێکدان کە دەتوانن گۆڕانکاری لەئەنجامەکاندا بکەن.
هەربۆیە، من وایدەبینم چیتر تەنها کارو پرۆژەو جێبەجێکردنی بەڵێنەکان گرەنتی پاراستنی سەرکەوتنەکانن بۆ ئەو لایەنانەی تا ئێستا خاوەنی بەشی شێرن لەهاوکێشەی دەسەڵاتدا.■

■ شنیار

ئەگەر بەر لەئێستا هەڵبژاردن نەناسراو بووبێت، ئەمجارە بەشداریکردنی کورت، سەلماندی کەچەند پەرۆشی پرۆسە دیموکراسیەکانن و چەند باشیش لەمەسەلەی چارەنوسسازی هەڵبژاردن گەیشتوون. بەڵام وێرای سەرکەوتن و باش بەڕێوەچوونی هەڵبژاردن لەکوردستان و بەتایبەت لەشاری سلێمانیدا، وەک چاودێرێک لەبنکەکانی هەڵبژاردن، پێموایە هێشتا هەندێ خاڵ هەیە مایەی ڕەخنەو سەرنجە. گەر سەرەتا باسی بانگەشەی هەڵبژاردن بکەین، بەهەر شێوەیەک بێت لەلایەنێکەوە بۆ یەکتر جیاواز بوو. تەنانەت بۆ کۆکردنەوەی دەنگ بۆ لیستی هاوپەیمانی کوردستان (١٣٠)، لایەن هەبوو پێی باش نەبوو بەو شێوەیە بایەخی پێبدات، یا لەکاتی پرۆسەکە بۆ هاوڵاتیان ڕوون بکرێتەوە تا بەهەڵەدا نەچن. ئەمانە سەرپێچی نەبوون یان جێی پلار نەبوون، بەڵام هەڵواسینی وێنەی کاندیدی حیزب و لایەنەکان بەسەر تابلۆی زانیاری و ڕێنماییەکانی هاتوچۆ، کەتا ئێستاش لێنەکراونەتەوە، کارێکی شیاو نییە.
خۆدیارە لەم وڵاتەی ئێمەدا، ئەوەی چاڵ هەڵدەکەنێت، پڕکردنەوەی بەئەرکی خۆی نازانێت، ئەوەی لافیتەیەک، پۆسکارتێک، بەیاننامەیە... هەڵدەواسێت، دوایی ئیشی ئەو نییە چی لەو دیوارە دێت، یا ئەو شوێنەی کەلێی هەڵواسیوە، چ دیمەنێکی دەبێت. شتێکی تر کە لەناو بنکەکاندا بینیم، (بەداخەوە) ئەو ژنانە بوون کەشوێن مێرد یان کور یا کەسێکیان کەوتبون، لەبەرئەوەی نەخوێندەواربوون، خۆیان هیچ دەسەڵاتێکی ڕادەربڕینیان نەبوو، وەک لەدەستدانی هەر مافێکی تریان، تەنها پەنجەمۆرەکەیان لەسەر بوو.
هەندێ حیزب کەدێتە سەرباسی هەڵبژاردن، هێشتا، پێیان وایە، ئەو دەنگە تەواوەیان نەهێناوە کەدیکتاتۆریانە هەر خۆیان هەبن. ئەوان کەزۆر بەهیوانین لەم شارەدا، ئەو ڕۆژە کەسانێکیان کۆکردبوەوە بۆ دەنگدان کەلەتەواوی هۆشمەندی خۆیاندا نین (شێتن، بیرکۆڵن،...)، بەڵام لەبەرئەوەی ناویان لەفۆرمی خۆراکدا هەیە، مافی دەنگدانیان هبوو. هەرچەند ئەمە سوودیشی نەبوو. لەبەرامبەر ئەمانەشدا سەرکەوتنی پرۆسەکە لەکەش و هەوایەکی ئارامدا، کەمەگەر هەر پیاوی ئاسایش لەو ئەرکە گرانە نەترسن و چاودێری سەرجەم ناوچەو بنکەکان بکەن. ئەو کچ و کورانەش کەبەجلی کوردیەوە بەشدارییان دەکرد، جوانی خۆیان تێکەڵی پرۆسەکە کردبوو. دڵسۆزی ئەو کەسانەش کەبەنەخۆشی و تەمەنێکی زۆرەوە هاتبوون بۆ دەنگدان، تا داهاتوو بۆ نەوەکانیان ڕۆشن بکەن، ئەو کچە گەنجانەی کەتەنها خۆیان و سەربەست و سەربەرزانە دەچوونە کابینەکانی دەنگدان و بەشدارییان لەدیاریکردنی چارەنووسیان دەکرد، ئەم دیمەنە قەشەنگانەو زۆر شتی تر، لەبەرامبەر ڕەخنەو بێزارییەکان دەوەستن.■

ئاکۆ دوکانی

یەکێک لەپرۆژە خزمەت گوزارییەکانی حکومەتی هەرێمی کوردستان دروست کردنی شەقامی دوو سایدە بۆشارۆچکەوقەزاکان ،قەزای دوکانیش بەدەرنییە لەم کارە خزمەتگوزارییە کەلەساڵی پارەوە پرۆژەی دووسایدی بۆدەرچوە و هەرلەوکاتەشەوە لەجێ بەجێکردن دایە ،بەڵام ئەوەی جێی پرسیارو تێڕامانە ئەوەیە کە ئەم پرۆژەیە بۆماوەی دووساڵ دەچێت تەواو نەبووە کەهەموو شەقامەکە درێژیەکەی دووکیلۆ مەتر دەبێت لەکاتێکدا پرۆژەی دووسایدهەیە لەنێوان شارەکانی تردا بەساڵ و نیوێک تەواو دەبێت ، لەلایەکی ترەوە دواکەوتنی ئەم پرۆژەیە زیانێکی زۆربەهاولایتیان دەگەیەنێت کەهاوینان تەپو تۆزێکی زۆرلەناوبازاڕی دووکان دروست دەکات و زستانیش قوڕو چڵکاوێکی زۆر لەسەر شەقامەکە کۆدەبێتەوە ، ئەوەی جێی تێبینییە ئەوەیە کەئەم پرۆژە بچووکە بۆچی دەبێ بە دووساڵ تەواونەبێت ؟
بەڕاستی شارەوانی دووکان زۆرکەم تەرخەمە بۆشارۆچکەکە، شارەوانی دووکان گلەیی وگازندەی هاوڵاتیانی زۆرلێدەکرێت کەپرۆژەی خزمەت گوزاری کەمە و ئەوەشی کەهەیەتی زۆرسست دەڕوات بەڕێوە، لەبەرئەوە هیوادارم شارەوانی بەدەم کێشەی هاوڵاتیان و پرۆژە سستەکانییەوە بچێت ، تائەو متمانەیەی خەڵک بەوانی داوە جێی خۆی بگرێت و پرۆژە دووسایدەکەش بەزوویی تەواو بکات .■

٢٠٠٥/٢/١٢

> گەر ئەم بەڵێنانە جێبەجێ نەکەن، ئەوا چارەنوسی هەم کوردو هەم حیزبیشیان دەکەوێتە مەترسیەوە.
>
> ڕەهێڵ عەلی

> هەندێ حیزب کەدێتە سەرباسی هەڵبژاردن، هێشتا، پێیان وایە، ئەو دەنگە تەواوەیان نەهێناوە کەدیکتاتۆریانە هەر خۆیان هەبن.
>
> شنیار

> چیتر تەنها کارو پرۆژەو جێبەجێکردنی بەڵێنەکان گرەنتی پاراستنی سەرکەوتنەکانن بۆ ئەو لایەنانەی تا ئێستا خاوەنی بەشی شێرن لەهاوکێشەی دەسەڵاتدا.
>
> ڕەنج قەرەداغی

خەمی دیموکراسی.. خەمی خود

فەرهەنگ کەمال

■ لەنێو هەموو ئەزموونە دیموکراسیەکانی دونیادا، کاتێ ژیانو کار، دەچێتە نێو ڕەوتێکی سیستماتیکیانەی خۆیەوە. هەموو ئەرکەکان، خولیاکان، بەهرەکان. ڕاستە شەقامی ئازادی خۆی دەدۆزێتەوە: بەڵام بەپێچەوانەی ئەم ڕەوتەشەوە بەتایبەتی لەو وڵاتە تازانەی، ئێستا، قسە لەبەدیموکراسی کۆمەڵو ئازادی تاکەکانی کۆمەڵ دەکرێت. هەست بەتێکەڵ بونی ئەو چەمکانە بەشێوەیەکی گشتی دەکرێت. چونکە دیموکراسیەت وەک زەرورەتێکی کۆمەڵایەتی نێو هەناوی کۆمەڵ، خۆی خاوەنی چەندین ڕێسای پڕ لەیاسایی ژیانە: ئەم ڕێساو یاسایانەیش، هەر لەخۆیەوە لەدایک نابێت، بەڵکو زادەی چەندین گۆڕانی گەورەی مێژوویی و سیستماتیکیانەی نێو هەناوی کۆمەڵن. هەر کۆمەڵیش دەتوانێت بەپێی پێویستیەکانی قۆناغو سەردەم بەبەعەمەل کردنی ئەم چەمکانەدا، ڕۆڵی گرنگ بێنێت. ئەزموونە سەرەتاییەکان، سەرەتا بەشەرمەوە، لەم دۆخە تازەو ئاڵۆزەی ژیان رادەمێنێو، ئینجا ورە ورده هەوڵ دەدات، خۆی لەگەڵ ماناکان، خۆی لەگەڵ ئاراستەکانی بگونجێت. خۆی لەگەڵ پێویستیەکانی بگونجێنێت، دیارە هەموو هەوڵێکیش بۆ خۆگونجاندن بەدەربێت لەهۆشیاریەکی هاوچەرخانە، بەدەر بێت لەتێگەیشتنی مۆدێرنەو ئەم چەمکە سەرەتاییانەی ژیان، ڕەوتی کارەکان، ئاراستەی تر دەگرێتە خۆی. چونکە ئەمیان، مامەڵە لەگەل، ڕووداوی تازە، لەگەڵ پێکهاتی تازە. لەگەڵ پێویستیە کۆمەلایەتیە تازەکان دەکات، دیارە ئەم پێوانەیش بەکاری ڕاگوزەری نابێتە بەرهەم، بەڵکو، پێویستی. بەنەخشەو لێتەگەیشتنی لوژکیانە هەیە. کەچۆن بتوانیت، بەنەخشەیەکی هاوچەرخانە، بەرنامەکانی کارکردنی خۆت دابڕێژیت. لێرەیشەوە ڕووبەڕووی ئەو پرسیارە دەبینەوە، ئایا خەمی دیموکراسی، خەمی جەستە داهێزراوکەم تواناکانە، یان خەمی بەرجەستە بوونی تاکی هوشیارە، لەگەڵ هەمووساتە تاریکەکانی نێوژیانو کۆمەڵ، خەمی دیموکراسی، گەرانە بەدوای ئارەزووەکانی تەنیا تاکەکەس، یان دەکرێت لەو مانا ئێجگار بچوکەوە، بەچەمکی تازەتری ژیان بەراورد بکەین، کەژیان لێرەوە، ڕەوشەکانی ماناکانی. خەمەکانی. بەئاراستەیەکی تر دەگۆڕێت. ئەمیش ئاراستەی گەورە بوونە، لەچوارچێوەیەک. کەژیان تەنیا بریتی نابێت، لەیەک ڕەهەندو لەیەک دەروازەو، لەیەک ڕوانینی ئایدیۆلۆژیی دیاریکراو. بەڵکو، ئەمانەو چەندینی تر لەمانەیش، دەچێتە، نێو ئاوێنە هەمیشە ڕووناکەکانی دیموکراسی.

ئەو ئاوێنەیەی، تاکەکان، ئازادیەکانی تاک، لەبەرجەستەبوونێکی بابەتیو هاوچەرخانەدا: گرێ داخراو مانانەکراوەکانی کۆمەڵ، بەچەمکی تازەو بۆ ئایندەی تازە، لێک دەدەنەوە. لێرەوە دیسان، بەریەک کەوتنێکی خێرا هەیە. ئەمیش، بەریەک کەوتنەش، خەمی خود.. خەمی دیموکراسیە. ئەم کێبەرکێو ململانێیە.. سەرەتاکانی خەونی هەموو تاکێکە، لەگۆڕانێکی نوێی ئاوا خێرادا، ئەم بەریەک کەوتنە دروست بێت. هێندەی جار گەمەکانی ئەم بەریەکەوتنە، زۆر بێ مانا خۆی دەنوێنێ، هەندێ جاری تریش تێکەڵبوونێکە لەنێوان هەڵپەو هەلپەرستیەکی بێئاگایانە ئەوەی تریش، دەرئەنجامی ئەزموونو لێتێگەیشتنە. بەڵام بەپێچەوانەی ئاراستە ئێجابیەکەوە، هەنگاوەکانی دەست پێدەکات. ئەوەندەی ئەندیشەکانی دەخاتە خزمەتی خوودەوە، ئەوەندە بەتەنگ خەمەکانی ترەوە نیە.

ئەمە کۆمەڵە، لەنێو هەموو ڕەنگە جیاوازەکاندا، دەبێت، ماناو ئازادی بۆ هەر ڕەنگێک لەم ڕەنگانە فەراهەم بکات. تەنیا ئەو ڕەنگانەن دەتوانن هارمۆنیای ژیانی دیموکراسیو هارمۆنیای ئازادیەکانی تاک. بەرجەستە بکەن، بۆ ژیانێک پڕاوپڕ بێت، لەمانا ڕاستەقینەکانی خۆی. ئەو مانایانەی تەنیا خوودە نامۆکان، خودەکانی ڕەوتی سەلەفیەت، ناتوانن قبوڵی بکەن. بەهەرحاڵ. کۆمەڵی ئێمەیش، خۆرەتاوی ئەم سەرەتا جوانە هێواش، هێواش وابەدی دەکرێت: هەموو سەرەتاکانی بەریەکەوتنیش، لەهەنگاوی بەراییان. هێندێکیان واتاکانی تێگەیشتنیان دۆزیوەتەوە، هەندێکی تریش لەیەکەم ڕەوتان. بەڵام گۆڕانو وەرگۆرانەکان، هێندە خێران، ڕەنگە ئاگایی بەئاگای خۆیان نەبن. لەم جەنگەڵستانەی، ئەوەتەی شمشێر ئاگرەکانی سەربڕیوە، بەدوامانەوەن. بەڵام تەنیا لەو ئازادیانە دەترسن.

کەزادەی کۆمەڵە دیموکراسیەکانە، کەزادەی کرانەوەی عەقڵو گەڕانەوەیە بۆ سەرچاوە پرشنگدارەکانی عەقڵ. بێگومان، ئەم ڕەوتەیش، باجی دەوێت. ڕووبەڕوووبونەوەی هۆشیارانەی دەوێت، ئارامیو دڵسۆزی گەرەکە، حەتمەتێکیشە، مێژووکردەوە ئەوەیشی بیەوێت. نەیسەلمێنێ، ئەوە جێماوەکانی هەرە دواوەیەیە، کەپێم وایە، لەدوا ئەنجام تەنیا خوێنی، باجی ئەم دابڕانە دەدات، چونکە کۆمەڵو هەموو تاکەکانی کۆمەڵ، لەسەر زەمینێکەوە، سەیری جوانیەکانی هەتاو دەکەن، ئەو سەرزەمینە، سەرزەمینی دیموکراسیە نەک تەنیا خەمی خود. ■

ئەنجومەنی ئەدەبی بەیان لەزانکۆی سینای شاری هەمەدان لەئێران هاوکات لەگەڵ حەڤدەهەمینساڵیادی کارەساتی هەڵەبجە بەڕێوە دەبات:

"ڕەنگدانەوەی ژینوساید لەئەدەب دا"

بەم بۆنەوە داوا لەسەرجەم لێکۆڵەران، مامۆستایان، نووسەرانو خوێندکاران دەکەین لەچوارچێوەی ئەو بابەتانەوەکە ئاماژەی پێ دەکەین هاوکاریمان لەگەڵ دا بکەن.

تەوەرەکان:

١-خوێندنەوەی ئەدەبی بەرگری، ئەدەبی مەرگ پەرستیو ئەدەبی مانەوە.

٢-خوێندنەوەی بیچم گیری ئەدەبی بەرگری لەنەتەوە ژێر دەستەکانی تردا.

٣-خوێندنەوەی مەرگی بەکۆمەڵو پێگەی لەزمانو زەینی ناوشیاری نووسەری کورددا.

٤-پۆلین بەندی ئەدەبی بەرگری کوردی لەڕەوشی مێژووی ئەدەبی کوردی.

٥-کارلێکردنی ژینوساید لەئەدەبی کۆچ بەریدا.

تایبەتمەندی وتارەکان:

١-بەرهەمەکان بەدوو زمانی کوردی یان فارسی بێت.

٢-بەرهەمەکان لە ١٠ لاپەڕە کەمترو لە ١٥ لاپەڕەش زۆرتر نەبێت.

٣-کورتەی وتارەکان لەیەک لاپەڕەدا لەگەڵ وتارەکە بنێردرێت.

٤-وتارەکان تایبەت بە ئەم کۆنفرانسە ئەبێت.

بەرهەمەکان ئەبێت تا ڕێکەوتی ٢٠٠٥/٣/١ بەسەنتەری ئەنجومەن بنێردرێت.

ڕۆژی کۆنفرانس: ٢٠٠٥/٣/٦ زانستگای سینای شاری هەمەدان.

ئەدرەسی ئینتەرنێتی:
Bayan-kuraish@hotmail.com
Tell:00989181711387

ڕێکخراوەکان لەنێوان پاشەکشەو وەرچەرخاندا

سامان جەلال

■ بێگومان ڕێکخراوە پیشەییو دیموکراسیەکان لەهەموو دنیادا، خاوەنی ئامانجو ئاراستەو ستراتیژیەتی خۆیانو بەدەر نین لەخاوەنداریێتی پرۆگرامو بەرنامەیەک کە لەگەڵ ڕەوتی پێشکەوتنو کۆمەڵو ئاستەنگیەکانی وڵاتەکە دەیانەوێت هەماهەنگو کارا بن.

ڕەنگە خەسڵەتو ئالیەتی کارکردنی ڕێکخراوەکان لێرەو لەوێ خاڵی لێکچونو دژایەتی تێکەوێ، بەڵام هەر ڕێکخراوێک بیەوێت لەگۆڕەپانی جەماوەردا ڕێبەربێو پێشەنگی پیشەوەرانو دیموکراسی خوازانی بێت، ئەوا کاری قورسترو ئەرکی کاراتری پێویست دەبێت.

خەسڵەتی ڕێکخراوە دیموکراسیەکانی کوردستان، لەمڕۆو دوێنێدا زۆر ئاڵوگۆڕیو بەرزیو نزمیو گۆڕانی بەخۆیەوە بینیوە لەدوێنێداو لەقۆناغی شاخدا ڕێکخراوەکان ئەرکیان کۆکردنەوەی ئەندامو پاڵپشتی کردنی حزبو بانگەشەکردنی سیاسەتو ئایدیۆلۆژیای حزبەکان بووە، ئەرکی سیاسیو پێشمەرگایەتی بەفۆرمێک لەلایەن ڕێکخراوەکان بەجێ دەهات کەبۆ ئەو ئانو ساتەدا زۆر کاریگەرو بەپرشت بووە، بەڵام لەئێستاو دوا بەدوای ئەو زەمەنانە وردە وردە فۆرمی کارکردنی ئەو ڕێکخراوانە بەرەو کاڵ بوونەوە چوون.

وازنەهێنانو دوورنەکەوتنەوە و لەریشەکێشنەکردنی شێوازی ناتەندروستی کارکردنی ڕێکخراوەکان، وای کرد کەوا ڕێکخراوەکان چەمکی ڕاستەقینەی خۆیان بشێوێننو دەرکەنار ببن، کە لەدواجاردا زۆرترین زەرەرمەندیو ئاڵۆزیان ڕووبەڕوو بێت.

ڕێکخراوە پیشەییو دیموکراسیەکان، لەکوردستاندا هەوڵیان داوە لەفۆرمو تەنانەت لەدروشمو پرۆگرامو لافیتەکانیشیان لەیەک بچنو لەسەر یەکتر بنووسنەوە، بەرنامەو پرۆگرامی یەکتر بۆ داڕشتنی بەرنامەکانی خۆیان بەکاربێننو دەست کاریەکی کەمو زیادەیەکی دەگمەن بخەنە پڕۆگرامەکانیان، کە لەکاتێکدا ڕەنگە بڵێین ڕێکخراوە پیشەییو دیموکراتیەکانی سەر بەحزبە جیاوازەکانی کوردستان لەڕووی ئامانجو ستراتیژەوە زۆر دووربن لەیەکترە بۆیە تادێت ڕێکخراوەکان لەکاریگەریان کاڵترو لەکارابوونیان سستر دەردەکەون. کەدەکرێت هۆکارەکانو چارەسەرکردنیان لەچەند خاڵێکدا باس بکرێن..

-ئەو ڕێکخراوانەی بەهەناسەیەکی سیاسی کار بۆ هێنانەدی خواستو ئامانجەکانیان دەکەنو ئەرکەکانیان لەو پانتاییە دەبیننەوە کەئایا ئەو ڕێکخراوە بەچ زەمەنو بەکام کاریگەری و قورسایی خۆیی دەنوێنێت، لەوێوە پەنا دەبەنە بەر بەکارهێنانی ئامرازی پێویست کەبەئاراستەی ڕێکخراوەکەیو هاوئاهەنگ لەگەڵ گوتارەکەی گوزارشت بکات، کاتێک ڕێکخراوێک ئامرازی دروست نەدۆزیەوەو نەیتوانی بەهەناسەیەکی سەردەمیانە بانگەشە بکات. ئەوا گوتار چەمکی خۆی ون و لەدەست دەداتو دەکەوێتە خانەی هەڕەشەو مەترسی دروستکردن هەم لەسەر ژیانی ئەو ڕێکخراوەو هەم لەسەر ئایندەو تواناو گەشەی ئەو ڕێکخراوە، کەسەرئەنجام تێکەڵ بوونێک لەئاراستەکانو پێچەوانەکردنەوە لەئەرکەکانو شێواندنێک لەهەنگاوەکان دروست دەبێت، ئەوکاتە ئەو ڕێکخراوە ناتوانێت لەبەردەم ڕووداوەکاندا هەڵگری ئەو پەیامو هەڵوێستەیە بێت کە لەبنەڕەتدا بۆ ئەوگوتارو هەڵوێستە لەدایک بووبێت.

·وەک ئاماژەی پێکرا هەر ڕێکخراوێک بەپێی پێکهاتەو ڕەوشی سەرهەڵدانو ئامانجو ستراتیژیەکی خۆی بەهەر پێوانەیەک بێت، بێگومان جیا دەبێت لەڕێکخراوێکی تر کە ئەو جیاوازیو بەرزیو نزمیە لەهەنگاو ڕوحیەتی کارکردنو برەو دان بەخەبات بەتەواوی ڕەنگدەداتەوەو ڕێکخراوی دیموکراتی بگەنە ڕاستیەکانو دووربکەونەوە لەکاریگەری پڕوپاگەندەو واتەواتی بازاڕو شەقام، بۆیە دەکرێت توێژینەوەی وردو زانستی تایبەت بەکێشەو ڕاستیەکانی ئەو چینو توێژەی کەئەو ڕێکخراوە پێشەنگێتی بکاتو بگات بەئامارو ژمارەی ورد.

-ئەوئامرازانە بەکاربێت کە لەئێستاداگیانی نیشتمان پەروەرێتیو هەستی نەتەوەیی نەشونما پێ دەکەن، ئەمەش لەچالاکیو پڕۆژەو کارەکانیان ڕەنگ بداتەوە.

-با چی تر پێداویستیەکانی ڕۆژانەی ژیانی خەڵکو ئیمتیازاتی زەویو خانوو موچە زیادکردن نەبێتە پێودانگێک بۆکێشمەکێشی هاتنەپێشەوەی بێ بنەماو بۆ دەستەمۆکردنی ڕێکخراوەکانو

ڕەنگە خەسڵەتو ئالیەتی کارکردنی ڕێکخراوەکان لێرەو لەوێ خاڵی لێکچونو دژایەتی تێکەوێ، بەڵام هەر ڕێکخراوێک بیەوێت لەگۆڕەپانی جەماوەردا ڕێبەربێو پێشەنگی پیشەوەرانو دیموکراسی خوازانی بێت، ئەوا کاری قورسترو ئەرکی کاراتری پێویست دەبێت

خوازو ئازادی ویست بەرەو ئەو کۆمەڵە پێشکەوتنخوازە دەچێت کەخەونی هەموو لایەکەو ڕێکخراوی دژ بەبەبنەماکانی مافی مرۆڤو دیموکراسیو بەتەنها هەڵگری دروشمی بریقەدار لەساتەکانی کارکردنیدا، دەرئەنجامو ئاکامەکانی، ئەو ڕەنگدانەوەیەی لێدەکەوێتەوە کەبەئاسانی سنورەکانی بەراوردوو جیاکردنەوەی تیادا دەردەکەوێت.

-هەمووقەوارەیەکی سیاسی -کۆمەڵایەتی -ئابووری - هتد پێویستی بەناوەندێک هەیە کەگوزارشت لەسەرکەوتنی ئەو قەوارەیە بکات، بێگومان ئەو کەناڵانەی کەگوزارشت لەسەر خستنی ڕێکخراوە پیشەییو دیموکراتیەکان دەکەن زۆر دەگمەنن، بەشێکی کەمیان لەچوارچێوەی ئەو کەناڵانەن کەبە پەیوەندی جەماوەری ناسراون، بۆ نمونە هیچ ڕێکخراوێک کەناڵێکی تی ڤی سەربەخۆیی نییە کەگوزارشت لەکێشەو گرفتو سەرکەوتنو پرۆژەکانی بکات.

بۆیە دەکرێت ڕۆژنامەو ڕادیۆو تی ڤی کەکەناڵی جەماوەرین، لەکوردستاندا دابندرێن بۆ ڕێکخراوەکان، ئەگەرچی ڕۆژنامە لەهەوڵێکی سەرەتاییدایە بۆ ئەو مەبەستە.

-پێکهاتەی ڕێکخراوەکان ڕەچاوی تایبەتمەندیو پسپۆڕی نەکراوە، لەدابەش کردنی کارەکانی نێو ڕێکخراوو دیاریکردنی ئاستو ئاراستەکانی بۆیە لەمەودوا دەبێت، ڕێکخراوەکان درک بەو ڕاستیە بکەن کە بەپێی پسپۆڕیو شارەزاییو ئەکادیمیو تایبەتمەندێتی کاری ڕێکخراوەکەیان بونیاد بنێن.

-پێویستە ڕێکخراوەکان لەڕێگای میتۆدی زانستیەوە کەنارگیرکردنیان.

-پرۆسەی بەشداریکردنی خەڵک لەهەموو چینو توێژەکان بۆ نێو ڕێکخراوەکان لەپاشەکشەدایەو، دەکرێت لەبەرامبەر ئەمەشدا ڕێکخراوەکان بازنەکانی بەشدارییپێکردنی خەڵک لەڕێگەی بەهرەو خولیاو تواناو ئارەزووەکانیاندا فراوان بکەنو بیدۆزنەوە.

-با هەر ڕێکخراوێک، لەنێو ڕێکخراووئەوچینە یان ئەو توێژەی کەپەیوەستە بەئەوەوە کاربکاتو بەکاری لاوەکی ڕێکخراوەکان شەتەک نەدرێن.

-ئەو ڕێکخراوانەی کەوا ناودەبرێن سەر بەحزبە باڵا دەستەکانن گەشەو پێشکەوتنیان لەکوردستاندا کاریگەری دەکاتە سەر ڕێکخراوە بچوکەکانو ڕێکخراوە بچوکەکان بەتەواوی کەتوونەتە ژێر کاریگەری ڕێکخراوە باڵا دەستەکانەوە.

-ڕێکخراوەکان دەکرێت ئامادەیی خۆیان بزانن لەو هەموو گۆڕانکاریە سیاسیەی کەلەسەرتاسەری عێراقدا ڕوودەداتو لەبەردەم هەر پرسیارێکدا هەڵوێستی پێویستی خۆیان بنوێنن، چونکە نائامادەیی ڕێکخراوەکان، لەو هەموو گۆڕانکاریانە کارێکی ناتەندروستەو ناکرێت ڕێکخراوەکان نەپرسنو تەنها قسەیەکیان نەبێت ئاخۆ بۆچی، ئەنجامی هەڵبژاردنەکانی عێراق دواکەوت!

·کاری مەدەنیانە لەزێدەترکردنی هۆیەکانی ڕاگەیاندنو ڕێپێوانی هێمنانەو پێشنیارو پرۆژەی بەکەڵکو مەدەنیانە بۆ دەسەڵاتی سیاسیو ئۆرگانە حکومیەکانو چوونە نێوکونو کەلەبەرەکانی کۆمەڵ لەئارەزوو تواناو خولیاو ویستەکانیان بەئەقڵی سەردەم، مامەڵەی سەردەمیانەی خۆیان بنوێنن. ■

هەڵبژاردن و کاریگە

لە گفتوگۆیەکی شێ

پوختەیەک لە ژیاننامەی شێرکۆ بێکەس

لە ١٩٤٠/٥/٢ لەگەڕەکی گۆیژەی سلێمانی لەدایک بووە.
ساڵی ١٩٦٨ یەکەمین دیوانی خۆی بەناوی (تریفەی هەڵبەست) بڵاوکردۆتەوە.
دوابەدوای بەیاننامەی ١١ی ئازار لەگەڵ دەستەیەک نووسەرو شاعیری تردا بانگهێشتی بۆ تازەگەری و نوێخوازی لەئەدەبی کوردیدا بڵاودەکاتەوە.
ساڵی ١٩٨٧–١٩٨٨ خەڵاتی تۆخۆلسکی ئەدەبی لەلایەن یانەی قەڵەمی سویدیە وەردەگیرێ.
لەمانگی ١١ی ١٩٩٣ بەهۆی ئەو پێشێلکاریانەوە کە دەرهەق بەپرۆسەی دیم رۆشنبیری ئەکشێنێتەوە.
ساڵی ١٩٨٨ هەتا ئێستا لەئەنتەلۆگیای خوێندنی پۆلەکانی ناوەندی وڵاتە یەک شاعیرێکی کوردی هاچەرخ پێناسەکراوەو نموونەیەک لەشیعرەکانی بڵاودەکات
ساڵی ٢٠٠١ لەلایەن ناوەندی چاپ و راگەیاندنی خاک خەڵاتی داهێنانی پیرەمێردی
ساڵی ١٩٩٨ لەگەڵ چەند رووناکبیرو ئەدیبێکی تردا دەزگای چاپ و پەخشی سە دەزگایە دەکات.

■ **چاودێر:** وەک ستافی چاودێر خۆشحاڵین لەگەڵ ئێوە دەمەتەقێیەکی ئازاد لەسەر هەلومەرجی هەڵبژاردن و لەناو هەڵبژاردنیشدا شوێنی ریفراندۆم و دەنگدانەوەی ریفراندۆم و بەتەنگەوە هاتنی ریفراندۆم، قسەیەکیش لەسەر ئایندەی ریفراندۆم و مەسەلە سیاسیەکان بکرێت، رەنگە لەرێڕەوی باسەکاندا قسەی تریش، سەبارەت بەدنیای خۆت بێتە پێشەوە، ئەویش هەر بۆ جوانتر کردنی چاوپێکەوتنەکە، دەستپێکی قسەکانم ئەوەیە کەئەندێشەی ریفراندۆم لەلای تۆو هاوڕێکانت کەی خەملی؟

شێرکۆ بێکەس: بۆئەوەی بگەڕێمەوە سەر رەگ و ریشەیەک، دیارە ریفراندۆم بۆ یەکەم جار نەبوو کە ئێمە بیهێنینە ئاراوە، پێشتر لەچەند وڵاتێکدا ریفراندۆم کراوەو هەمووومان بیستومانە لە (جاوا)وە هەتا دەگاتە (ئەریتریا)و لەدوایشدا قسە لەسەر رۆژئاوای مەغریب ئەمانە لەئارادا بوون، بێجگەلە تیموری خۆرهەڵات، جگەلەوەش خوێنەرانی کوردو روناکبیرانی کوردو سیاسەتمەدارانی کورد باسی ریفراندۆمیان کردووە پێشتر، بۆنمونە یەکێک لەوانەی پێشتر باسی لێوەکردووە (جەمال نەبەز)ە، دوای ئەوە کۆمۆنیستەکان لەئەوروپاو بەتایبەت حیزبی کۆمۆنیستی کرێکاری خۆیان کامپینی ریفراندۆمیان هەبوو، بەڵام زۆر سنوردار بوو، حیزبی بوو، ئەمانە هەبوون، لێرە ئێمە دوای کەوتنی رژێمی سەدام بەدوو مانگ بیرمان لەوە کردەوە کەمەسەلەی ریفراندۆم بێنینە ئاراوەو بیخەینە مەیدانی کارەوە، نەک تەنها وەک مەسەلەی تیۆری و باسکردن، بەڵکو بیکەینە کار. ئەوی راستی بێت ئەم بیرۆکەیە لای خوشکە هێرۆ ئیبراهیم ئەحمەدو لای منیش سەریان هەڵدا. هەر لەم بارەیەوە لەساڵی ٢٠٠٢دا لەدانیشتنێکدا لای ئەدیبی ناسراو محێدین زەنگەنە باسم لەریفراندۆم کردبوو، هیرۆخان و ستافی خاک هەر بۆ ئەم مەبەستە سەردانی سەردەمیان کرد، باسی ریفراندۆمی کرد، منیش وتم زۆر سەیرە وەکو ئەوەی لەدڵی یەکتردا بین وەهایە، بێ ئەوەی موناقەشەی لەسەر بکەین یەکسەر رێکەوتین لەسەر ئەوەی کاری بۆ بکەین. تا ماوەیەکیش هەر لەپەیوەندیدا بووین بەڵام دواتر هەرکێ لەمەیدانی کارکردندا ماینەوە رەنگە هێرۆخان نەیویستبێ دەرکەوێ، بەڵام ئیتر ئێمە کارەکانمان پەرە پێدا، ئەوەبوو لەبیرمە لەناو کۆمەڵێک لەرووناکبیرانی شاری سلێمانی کەیاسایی، هونەرمەندی، پارێزەری، دکتۆرو مامۆستای زانکۆیان تیادا بوو، دەوری بیست کەسێک دەبووین کەدەستمان کرد بەقسەکردن، پێمان باش بوو لەشاری سلێمانیەوە دەست پێبکەین، ئەوەبوو ٢٠٠٣/٧/١٤دا یەکەم کۆبونەوە لەسەنتەری گەنجان لەهۆڵی سلێمانی رێکخرا، دەوری سێ سەد کەسێکمان بەناو بانگ کردبوو لەهەموو چین و توێژەکانەوە، لەروناکبیرانەوە بۆ خوێندکاران، بۆ کاسبکاران، بۆ مامۆستایان، لەوێدا من بۆ یەکەمین جار وتارێکم خوێندەوە، لەوتارەکەدا بەکورتی و پوختی ئەوەم وتبوو کە گومانمان لەو بارودۆخە هەیە لەبەرئەوەی میللەتی هەڵەبجەو ئەنفالین، مەسەلەی برواکردن بەکۆمەڵێک بەڵێن و بریار، هەموو کاتێک جێگەی گومانە، لەبەرئەوە دەبێت شوێن چارەنوسی میللەتی خۆمان بکەوین، لەوانەیە بەراستی ئەمە ئیشی ئێمەو مانانیش نەبێت، وەکو شاعیرو ئەدیب، بەڵام ئەوە دەبێتە بەشێک لەژیانی ئێمەو نابێ خۆمانی لێ بدزینەوەو شوێن چارەنوسی میللەتەکەمان نەکەوین.

چاودێر: ئەم بیرۆکەیە لەتاووتوێکردندا لەپرسیارو راوێژ پێکردندا، جگەلەوەی کەباست کرد کێ بوون زۆر زوو بەپیریەوە هاتن و ئەگەر بکرێ، کێ بوون کەنەیان توانی بیسەلمێنن کەکارێکی وا بچێتە سەر بۆتان؟

شێرکۆ بێکەس: لەپێشدا کۆمەڵێک بووین، بۆنمونە یەکێک لەوانەی سەرەتا د. مۆفەق دەرگەڵەیی، حمید بڵباس (خوا لێی خۆش بێت)، کاک باسط یان چەند مامۆستایەکی تر، وەک مارف عومەر گوڵ هەروەها کاک هەڵکەوت عەبدوڵڵاو کاک فەتاح زاخۆیی، لەناو خۆماندا بیرمان لەوە کردەوە کەچۆن ئەمە لەرووی کارەوە جێبەجێ بکەین، ئەوەبوو لەکۆبونەوەکەدا ئیشەکەمان خستە بەردەم خەڵکەکەو وتمان ئەوانەی کەبڕوایان بەم مەسەلەیە هەیە، بۆ شوێن کەوتنی چارەنوسی میللەتەکەو ریفراندۆم کەئێمە بەروویەکی گەشی دیموکراتی دەزانین، بەبێ ئەوەی لەلای خۆمانەوە دەستنیشانی دروشمێک بکەین، چونکە ئەمە ناکرێ لەوەختێکدا تۆ باسی ریفراندۆم بکەیت، پێش رەئی خەڵک بکەویت و بڵێی ئەوەم دەوێت، یان ئەوەم ناوێت، هەر لەو کۆبونەوەیەدا (٥٠) کەسێک ناوی خۆیان نوسی بۆ کارکردن. چونکە یەکسەر پێویستمان بەوە بوو ئەو لیژنانە دروست بکەین، وەک لیژنەی پەیوەندی و راگەیاندن و لیژنەکانی تر، بەدوو کۆبونەوەی تری دوای ئەوە، لیژنەکان پێکهاتن و دەستیان کرد بەکارکردن.

چاودێر: وەکو وتم دیوێکی تری پرسیارەکە ئەوەبوو، هەبوو ئەمەیان پێنەئەسەلمێنراو پێیان وابوو زۆر سەختە لەهەلومەرجی کوردستاندا، ئەمانە هەبوون وەکو حیزب یا وەکو کەس؟ ئێوە هەڵوێستتان چی بوو بەرامبەریان؟

شێرکۆ بێکەس: بەڵێ هەبوو، بەڵام بەناوی حیزبەوە قسەیان نەدەکرد، وەک تاک قسەیان دەکرد، هەتا لەدانیشتنە گەورەکەدا هەندێک موناقەشە کرا، کەلەوانە هەندێکی تیادابوو، پێیان وابوو ئەمە کارێک نییە ئەنجامێکی هەبێت، جگەلەوەش ئەوانە دەیان پرسی کەحیزبەکانی کوردستان رێگە ئەدەن بەو جۆرە کارانە؟ بەڵام ئێمە وتمان دەیکەین، حەز دەکەم ئەوە بەڕاستی بڵێم، لەدوای ماوەیەک کەدەستکرا بەکار بەسلبی و ئیجابی، یەکێک لەو رەخنانەی دەگیرا گوایە دەستکەلای حیزبەکان بووبین و بەتایبەتی یەکێتی نیشتمانی کوردستان، بەڵام ئێمە قسەی خۆمان هەبوو لەو بارەیەوە و خۆش بەختانە، شتێکی باش رێکەوت: لەدوای ماوەیەک لەسەردانێکدا بۆ ئێرە، بەشێک لەلیژنەی باڵای بزووتنەوەی ریفراندۆم هاتن بۆ ئێرە من ئەو قسەیەم هەر لەدڵدا بوو، چووین سەردانی (مام جەلال) مان کردو پێشتریش سەردانی کاک مەسعود کرا بوو، ئەمە ساڵێک لەمەو پێش لەدانیشتنەکەدا من بە مام جەلالم گووت: تۆ پیاوێکی سەریحی، پێم وانیە سڵ لەوە بکەیتەوە بڵێی یەکێتی خاوەنی بیری ریفراندۆم بووین و وتومانە بابکرێ، لەم چەند کەسەش دەرنەچێ، وتی قەت شتی وانەبووەو من ئەم پیاوەم شەش حەوت مانگ زیاترە نەدیوەو هیچ پەیوەندیەکی بەئێمەوە نییە، بەڵام ئێمە رێگەناگرین لەکەس هەرچەندە ئەجندەی سیاسی خۆمان هەیەو ئەو شتەی ئەیڵێین رەنگە جیاواز بێت لەمەسەلەی ریفراندۆم.

چاودێر: کەدەستان کرد بەجێبەجێکردنی پرۆژەکەتان، چ شارێک لەشارەکانی کوردستان زۆرتر بەتەنگ ئەم مەسەلەیەوە هات؟ ئەم دڵخۆشیە زۆرتر لەکوێوە هات و زیاتر هانی ئێوەی دا؟

شێرکۆ بێکەس: بەڵێ دەسپێک لێرەوە بوو، چونکە لەمانگی حەوتدا دانیشتنەکەمان کرد، پێموایە ئەو کۆنفرانسەی لەنێوان هەولێرو سلێمانی کرا کەوتە مانگی (١٠) بەڵام دیارە لێرە بەتەنگەوە هاتنی چ روناکبیران چ کەسانی تر زووتر دەستی پێکرد، لەهەولێر درەنگتر لەشوێنەکانی تر، بەڵام لەدواییدا بەگەرموگوڕییەکی زۆرەوە هاتن بەرەو پیری کارەکە، بەتایبەتی لەوانە کەسانی

کەلێرە دەستمان پێکرد پرسمان بەکەس نەکردبوو، بەش بەحاڵی خۆم مام جەلالم نەدیبوو بۆئەوەی بڵێم کارێکی وادەکەین و تۆ دەڵێی چی، چونکە من لێرە دڵنیا بووم، بەڵام بەجۆرێکی کە ئەو برادەرانە لەوێ پرسیاریان کردبوو لەدوایدا کەرێگە درا زۆر پیاوانەو چالاکانە هاتنە پێشەوە بۆ ئەو کارە

■ شێرکۆ بێکەس

وەکو (ئاسۆ کەریم و کاروان) کەلەهەرە گورج و گۆڵەکانیان بوون و تائێستاش هەر بەردەوامن، هەروەها کاک (شەماڵ حەوێزی) جگەلەوەش لەوێ پێش ئەوەی ئەم مەسەلەیە ببێ، لەراستیدا ئەمەوێ بیڵێم یەکێک لەو برادەرانەی زۆر بەگەرموگوڕی ئیشی دەکرد (نامیق عەلی) هونەرمەند بوو، ئەوخۆی لەوێ گەرابوو دەوری چل ئیمزای کۆکردبووەوە بۆ چل کەس لەروناکبیرەکان، بەڵام لەبەرئەوەی لەدوایدا ئەوان ئەم کارەیان بەدڵ نەبوو، گەیشتە ئەوەی دوو سێ کەس هاتن ناوی خۆیان کێشایەوە لەو لیستەی کەئیمزایان کردبوو، دواتر کەئەمانە نەما پێموایە پارتی دیموکراتی کوردستان لەوێ موافەقەتی کرد بۆئەوەی ریفراندۆم بکرێ، کەلێرە دەستمان پێکرد پرسمان بەکەس نەکردبوو، بەش بەحاڵی خۆم مام جەلالم نەدیبوو بۆئەوەی بڵێم کارێکی وادەکەین و تۆ دەڵێی چی، چونکە من لێرە دڵنیا بووم، بەڵام بەجۆرێکی کە ئەو برادەرانە لەوێ پرسیاریان کردبوو لەدوایدا کەرێگە درا زۆر پیاوانەو چالاکانە هاتنە پێشەوە بۆ ئەوکارە.

چاودێر: لەیەکەمین کۆبونەوەی فراوان، کەریفراندۆم سازی کرد، لەوێ بووین و گوێمان لەخوتبەکە بوو، لەوتارەکەتدا تۆ گومانەکانت نەک هەر لەدەسەڵاتی عێراق، بگرە گومانت لەوەش هەبوو کەدەسەڵاتی کوردی بتوانن دەرەقەتی بارودۆخەکە بێن، بۆیە هەوڵتان دا ریفراندۆم وەکو یەکێک لەکایە بەهێزەکانی جەماوەری بێتە مەیدان و ئەویش پێدابگرێت لەسەر چارەنووسی گەلەکەمان، گومانەکەت هەموو دەسەڵاتەکانی کوردستانیشی دەگرتەوە..

شێرکۆ بێکەس: راستە، زۆر زۆر راستە، تێبینیەکی جوانیشە، جگەلە گومانکردن لەدەسەڵاتی سیاسی لەعێراقدا، ئەو کاتە ئاسۆ زۆر لێڵ بوو، هیچ شتێکی تیادا نەدەبینرا، لەبەرئەوەی یەکێک لەهۆیەکانی دروست بوونی ریفراندۆم دڵنیا نەبوون بوو لەو بارودۆخەو لە چارەنووسی عێراق، دیسان سەر لەنوێ دروستکردنەوەی عێراقێک بەسوپاو بەحکومەت، کەوا هەڵوەشابووەوە کەساڵانی ١٩٢١ی بیر دەخستمەوە، دەمان ویست ئەو دروست بوونەوەیە روونەدات، نەبادا وەکو پێشوو میللەتی عێراق توشی دەردەسەری بێتەوە، بەڵێ وابوو، ئێمە تەواوی دروست بوونی بزووتنەوەی ریفراندۆم لەم چەند دێرەدا چڕ بووبێتەوە کە (٨٣) ساڵ لەمەوبەر وەختێک کەدەوڵەتی عێراقی دروست کرا، ئەم بەشەی کوردستانی بەزۆر پێوە لکێنرا، بەبێ ئەوەی لەرێی سندوقی دەنگدانەوە پرس بەخەڵکەکەی بکرێت، ئێستا داوای ئەوە دەکەین کەئەو غەدرەمان لەسەر هەڵبگیرێ، لەرێی سندوقی دەنگدانەوە کەخەڵکی کوردستان بپرسن کەچی دەوێت؟

چاودێر: باشە لەوکاتەوە تاکو ئێستا ئێوە هەنگاوی خۆتان ناوە، هێزە سیاسیەکان کاری خۆیان کردووەو رای گشتیش، جگە لە ریفراندۆم، رۆژنامەکان نوسەران و رووناکبیران کاری خۆیانیان کردووە، ئەوە هەڵبژاردنیش بوو لەعێراق و کوردستاندا، ئەو دردۆنگی و گومانانەی کەهەتان بوو، دوای ساغ بوونەوەی، ئێستا پرسیاری سەرەکیتان چییە؟ دردۆنگیەکە لەجێی خۆی بوو، یان هێشتا ماوە؟

شێرکۆ بێکەس: هێشتا هەندێکی ماوە، بۆ نموونە ئەنجامێکی وەک ئەم هەڵبژاردنەی ئێستا شتێک نەبووە مرۆڤ بتوانێ لەپێشەوە چاوەڕوانی بکات، کەرەنگە بەبڕوای من بەشێکی لەقازانجی میللەتی کورد بێت، ئەمجارە کورد بەهێزێکی گەورەترەوەو بەکوتلەیەکی زۆر گەورەوە ئەچێتە ناو پەرلەمانی عێراق، رەنگە پۆستی گەورە لەحوکمەتی عێراقدا وەربگرێت، بەڵام ئەمە ئامانجی ئێمە نەبووە، ئامانجی ئێمە مەسەلەی ریفراندۆمە لەهەموو حاڵەتێکدا پێویستە لەخەڵکی کوردستان بپرسرێت کەچی ئەوێت؟ چ ئێستا بێ چ لەڕۆژانی داهاتوودا بێت. دوای ئەوە ئێمە شتێکمان لەپێشە ئەویش دەستوری عێراق، ئەبێ لەدەستوری عێراقدا ئەو بەندە جێگیر بکرێت کەئەبێ میللەتی کورد خۆی دەست نیشانی چارەنووسی خۆی بکات لەپاشەڕۆژدا.

چاودێر: باشە گەر پرس لەمیللەت بکرێ، میللەت وەڵامی پرس بداتەوە، هەمووومان ئەزانین ئێستا زۆرینەی هەرەزۆری داوای سەربەخۆیی ئەکات، ئەمە مافێکی رەوای گەلی کوردستانە، هیچ ئەملاو ئەولای تیادا نییە، بەڵام میللەت وابڵێ سەرکردایەتی سیاسی کورد ئەتوانێ ئەمە جێبەجێ بکات بەبڕوای ئێوە؟.

شێرکۆ بێکەس: نەخێر، ئێمەش خۆمان بڕوامان وا نیە کە مەسەلەی ریفراندۆم بەواتای ئەوەی سبەینێ ئەبێت، ریفراندۆم بۆ ئێستاو پاشەڕۆژ ئەکەین، ئەم راپرسیە بۆیە ئەکەین یەکەم بۆئەوەی رای گشتی دروست بکەین، دووەم بۆئەوەی ئەم مەسەلەیە بگەیەنینە هەموو دنیا، سێیەمیش ئەگەر دەرفەت بوو سەربەخۆیی لەڕێی ئەو ریفراندۆمەوە کە دەبێت بکرێت، میللەت بڕیاری لەسەر بدات.

چاودێر: واتا، لەڕووی سیاسیەوە سەرکردایەتی بەهەموو حیزبەکانەوە، بەتایبەتی بەهەردوو حیزبە دەسەڵاتدارەکە، بەکەم تەرخەم نازانن لەوەی کەسەربەخۆیی بەدەست نەهێناوە، بەڵام ترستان هەبوو ئەم سەرکردایەتیە نەتوانێ لەم هەلومەرجەدا، هیچ نەبێ خواستەکانی گەلی کورد دابین بکات لەعێراقدا؟

شێرکۆ بێکەس: بێگومان ئەوە یەکێکە لەشتەکان، دووش ئەوەیە کەپێویستە ئیتر ئەجندەی سیاسی جیاجیامان هەبێ، یەکێک لەو زیانانەی کورد کردویەتی، ئەوەیە کە لەهەموو قۆناغەکاندا یەک شتمان وتووەتەوە، یەک جۆر دروشممان هەبووە، بۆیە پێویستە بگەڕێین بەشوێن ئەجندەی سیاسی تازە، یەکێک لەو شتە تازانە ریفراندۆم بوو کەهاتە ناو مەیدانەوە، بۆ یەکەمین جاریشە بزوتنەوەیەکی جەماوەری توانی بگاتە داڵانەکانی (الامم المتحدە) توانی بگاتە کۆمسیۆنی مافی مرۆڤ لەجنێف و بگاتە ناو یەکێتی ئەوروپاو ناو پەرلەمانی ئەوروپی، کەهەموویی هەفتەیەک نابێت نوێنەرمان لەوێ گەڕاوەتەوە. پێم وایە هەنگاوی گەورەیە لەوێ پێشوازی لێکراوە بەرەسمی ئیمزاکانیان لێوەرگیراوە، خۆتان ئەزانن نزیکەی دوو ملیۆن ئیمزا کۆکرایەوە، ئێمە کاری خۆمان ئەکەین بەڵام سەنگەرلێنادەین دژی هیچ ئەجندەیەکی سیاسی لەکوردستان.

ئەنجامێکی وەک ئەم هەڵبژاردنەی ئێستا شتێک نەبووە مرۆڤ بتوانێ لەپێشەوە چاوەڕوانی بکات، کەرەنگە بەبڕوای من بەشێکی لەقازانجی میللەتی کورد بێت، ئەمجارە کورد بەهێزێکی گەورەترەوەو بەکوتلەیەکی زۆر گەورەوە ئەچێتە ناو پەرلەمانی عێراق، رەنگە پۆستی گەورە لەحوکمەتی عێراقدا وەربگرێت، بەڵام ئەمە ئامانجی ئێمە نەبووە، ئامانجی ئێمە مەسەلەی ریفراندۆمە لەهەموو حاڵەتێکدا پێویستە لەخەڵکی کوردستان بپرسرێت کەچی ئەوێت؟ چ ئێستا بێ چ لەڕۆژانی داهاتوودا بێت

چاودێر: تێگەیشتین حیزبەکان وتویانە چی لەسەرەتاوە، تێگەیشتین ئەوانەی بەدەنگتانەوە هاتوون کێ بوون، هەروەها تێگەیشتین کەتاک تاک دڵی سارد بۆتەوە لەکارەکە، بەڵام هەیە نە حیزبە، نە ئەو خەڵکەیە کە لەسەرەتای کارەکەوە لەگەڵتان بووبێ، سەنگ و دەنگیشی هەیە، هەبوو لەو رووناکبیرانە، لەو نوسەرانە، لەو هونەرمەندانە، کەناویان هەیە، هەڵوێستیان بەرامبەر رووداوەکان هەیە، ئێوەیان قبوڵ نەبێ؟

شێرکۆ بێکەس: بەڵێ بێگومان، با زۆر راشکاو بین لەوەدا، کەرووناکبیرانی کورد هەر هەموو نەهاتوون بەپیر ئێمەوە، هەروەها رووناکبیر هەیە هەتا ئێستاش مەسەلەی کوردو ریفراندۆم هەر بایەخی پێنادات، بە بەڵگەی ئەوەی ئێمە خەڵک ئەناسین، هاوڕێمان هەیە، تێکەڵی خەڵک ئەبین، رەنگە ئەوەی باس نەکەن ریفراندۆم بێ. ئەمە یەکێکە لەو خاڵە سلبیانەی کە لەناو رووناکبیری کوردا بەدی ئەکەین. بەنیسبەت ریفراندۆمیشەوە هەمان شتە، رەنگە ئەوەی کەسەنگێکی داوە بەڕیفراندۆم خەڵکە زۆرەکەی ریفراندۆم بێت.

چاودێر: باشە کاکە شێرکۆ! ئەو رووناکبیرانە دەسەڵاتیان قبوڵ نەبێ، تەجروبەکەیان قبوڵ نەبێ، حیزبەکانیان قبوڵ ئەبێ، ئێوە رای گشتی و شەقامی کوردیتان بزواند، ئێوەشیان قبوڵ نەبێ، ئەی چییان ئەوێ ئەمانە؟

شێرکۆ بێکەس: من نازانم ئەبێ پرسیارەکە لەوانی بکەین کەچییان ئەوێ، بەڵام هەندێک رۆژنامەی بێلایەن سەربەخۆ نەبوون لەریفراندۆم. بە بەڵگەوە لامانە کەچەندین بابەت و وتار نێرراوە بۆ ئەو رۆژنامانە بڵاونەکراوەتەوە، هەر لەسەر ریفراندۆم بووە. ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ ئەو رۆژانە لەوانەیە مانشێتی رۆژنامەیەک زۆر لاواز بوو، لەهەمان کاتدا ریفراندۆم لەئارادا بووە، کەچی لەسەریان نەنوسیوە. سەیر ئەکەی شتی پێچەوانەش هەبوو، بۆ نموونە لەکوردستانی نوێدا هەندێک جار بایەخی باشی پێدراوە یان لەرۆژنامەی خەبات دا مانشێتی لەسەر نوسراوە. لەهەمان کاتدا لەرۆژنامەیەکدا کەئێمە چاوەڕوانمان دەکرد زیاتر بایەخی پێبدا کەچی هیچی بۆ نەکردووە.

چاودێر: ئێوە لەکاتی ئەم هەڵبژاردنەی دوایدا هەتان بوو لەسەر سندوقەکانی دەنگ دان و ئیمزایان لەخەڵک کۆئەکردەوە، ئەمە لەکاتێکدا کەپێشتریش هەر ئیمزاتان لەخەڵک کۆئەکردەوەو گەیانتانە نەتەوە یەکگرتووەکان، هەندێک جێگایتر، ئەم دواییە ئەو ئیمزا کۆکردنەوەیە بۆچی بوو؟

شێرکۆ بێکەس: ئەو ئیمزایانەی کە لەهەڵمەتی یەکەمدا کۆمان کردەوە، بۆ ئەوە بوو کەداوا ئەکەین لەکۆمەڵی نەتەوە یەکگرتووەکان، لەیەکێتی ئەوروپا لە کۆمسیۆنی مافی مرۆڤ لەجنێف کەبێن و خۆیان بپرسن لەخەڵکی کوردستان کەچییان ئەوێ. دیارە ئەمە بەستراوە بەکۆمەڵێک کۆت و مەرجی ناوخۆی ئەو وڵاتەوە. بۆ نموونە: پێویستە هەموو شوێنەکان رەزامەندبن ئینجا ئەوان ئەتوانن سەربەن و سەرپەرشتی بکەن، ئەمە یەکەمجار، ئەمەی دووەم جار ریفراندۆمەو خۆمان کردوومانە، پرسیارمان لەخەڵک کردووە کەئێوە چیتان ئەوێ؟ کەدوو پرسیارە ئەتەوێ سەربەخۆ بیت یان ئەتەوێ لەعێراقدا بمێنیتەوە؟ ئەمانەش جارێکی تر سکان ئەکەین و ئەینێرینەوە بۆ ئەو شوێنانە کە لەوەو پێش ئیمزاکانمان بۆ ناردبوون.

چاودێر: جاری یەکەم ئیمزا زۆر کۆکرایەوە، یان ئەم جارەی دوایی؟

شێرکۆ بێکەس: پێئەچێ ئەم جارە زۆرتر بێ، چونکە ملیۆنێک و نۆ سەدو ئەوەندە هەزارە، بەڵام جاری پێشوو ملیۆنێک و حەوت سەدو ئەوەندە هەزارە. دیارە هەریەکەیان نرخی خۆی هەیە.. ئەمەوێ ئاماژە بەشتێک بکەم کەزۆرترین کارەکان خۆمان کردبوومان. هەروەها ئەمە حیزبێک ئاگاداری نەکردووین کەبچین ئەمە بکەین ئەمە کارێکی سەختە، ئێمە لەلیژنەی باڵای سلێمانی لەنێوان چواردە پانزە کەسدا سلێمانیمان کرد بەچەند پارچەیەکەوە، هەر پارچەیەکمان دا بەیەکێک، وتمان کە خۆی خەڵک پەیدا بکات بۆ سەر سندوقەکان.
دیارە خۆتان ئەزانن خەڵکێکی زۆرمان لەدەرەوە هەیە بۆ مەسەلەی پیتاک، کۆنسێرت مان کردووە، خەڵک هەبووە کەهەر لەو رۆژەدا سیانزە چواردە هەزار دۆلاری کۆمەک کردوین بۆئەوەی کە ئیشەکانمانی پێ رایی بکەین، لەبەرئەوە زۆری بەتێکۆشان و کۆششی خۆمان بووە.

چاودێر: کاک شێرکۆ لەهەردوو بارەکەدا، بەتایبەتی باری یەکەم دوای ئەوەی کە هەڵمەتتان دەست پێکرد بۆ رێپێوان و ئیمزا کۆکردنەوە.. بینیمان لەهەندێک شار پێشوازی زۆر گەرم هەبوو، یان بەرنامەیەکی باشتان هەبوو، یان ترستان هەبوو لەهەندێک شار، بۆ نموونە ئێوە واتان چاوەڕێ نەئەکرد کەکەرکوک وا کەم بێ، بەپێچەوانەوە خانەقین وا زۆر بێ.. لەهەولێر تەنها لەهۆڵێک دا کردتان، لەسلێمانی خەڵکێکی زۆر هاتنە سەر شەقامەکان.. یان لەدهۆک خەڵک هاتنە سەر شەقامەکان، ئەمە پاڵنەرەکانی چی بوون؟

شێرکۆ بێکەس: پێم وایە ئەمە تایبەتمەندی هەر شارێکە، لەهەولێر پێش ئەوە چەند تەقینەوەیەک کرابوو هێشتا کارەساتی (١)ی شوبات مابوو، ئەمە جۆرێک لەنادڵنیایی هەبوو بەرامبەر بەوەی کەخەڵک بێتە سەرشەقامەکان، ئەوە بوو لەهۆڵدا کراو لوێوە نەقڵ کرا، لەرێی کوردستان تیڤیەوە بۆ هەموو دنیا خراپ نەبوو. بەڵام ئەوەی سلێمانی زۆر جیاواز بوو، یەکێک بوو لەهەرە خۆنیشاندانە گەورەکان، هەروەها دهۆک و خانەقینیش بەهەمان شێوە، بەڵام لەکەرکوک کەنوێنەرمانی لێ بوو نزیکەی سێ چوار هەزار کەس کۆببووەوە، کەئەمە لەوکاتەی کەرکوک دا شتێکی خراپ نەبوو.

جەمال حسێن: مامۆستا ئەگەر لەحاڵێکدا کەپرس بەخەڵک بکرێت، وەکو ئێوە کە لەدووەم جاردا کردتان، ریفراندۆمتان کرد زۆربەی خەڵک لەسەر ئەو رایەیە کەدەوڵەتی سەربەخۆی هەبێت، بەڵام لێرەدا سیاسەت وەکو (کیسنجەر) دەڵێ: ئەوە نییە تۆ چیت ئەوێ، ئەوەیە کەبایی چەند شتت پێیە، پرسیارەکەی من لەسەر ئەوەیە گیروگازەکە لەوەدایە لەریفراندۆمدا کورد دەوڵەتی دەوێ یان مانەوەی دەوێ، لەبڕیارەکەدا واقیعێک هەیە فەرزی دەکات بەواتای ئەوەی تۆ حەزت لەچییە بەڵکو هەر ئەوەندەی لەدەست دێت؟.

شێرکۆ بێکەس: من پێم وایە مانای ئەوە نییە ئەگەر وابوو، ئێمە هیچ نەکەین، یان دائەنیشین، راستە ئەوەی تۆکەگرێ دراوی کۆمەڵی مەرجی سیاسی نێودەوڵەتین، بەڵام ناکرێ دانیشین. من حەز ئەکەم ئەوەش بزانی کە هەموو ریفراندۆمەکان کراون، لەوڵاتانی تر لەم شتە نارەسیمانەوە دەستیان پێکردووە، بۆ نموونە لەتیموری خۆرهەڵات ئەوە نەبووە خەڵکەکە دابنیشێ بارودۆخەکەش بۆیان نەگونجاوە و هیچ دەوڵەتێکی گەورەشیان لەگەڵدا نەبووە، هەروەها ئەریتریاش هەمان شتیان کردووە، بەڵام ناکرێ دانیشین چاوەڕوانی ئەوە بکەین کەسەد دەرسەد ئەو بارودۆخە بێتە پێشەوانێ، ئینجا کاری بۆ بکەین.. ئێمەش دەبێ توانای خۆمان لەکاتی گونجاودا بخەینە کار، کەئەو هەلەش هات دەیقۆزینەوە. بۆ نموونە: رەنگە رۆژێک لەڕۆژان ئەم ئیمزایانەی ئێمە بهێننە دەرێ بۆ مەسەلەی سەربەخۆیی کوردستان و ئەو سەربەخۆییەی کە خەڵک دەنگی بۆ داوە، ئێمەش دەزانین کەرەنگە هەلومەرجی سیاسی بەکردنی ریفراندۆم لەئارادا نەبێت، بەڵام دیسان بارودۆخێک لەئارادا هەیە کە لەوەوپێش نەمان دیوە..

چاودێر: حەز ئەکەم سەرنجت بۆ جیاوازیەکانی دەست پێکردنی ریفراندۆم لەناو ئەزموونە جیاجیاکاندا رابکێشم و بزانم ئێوە ئەزموونی کوردستان ئەخەنە کوێ، ئەزموونی تیموری خۆرهەڵات ساڵی ١٩٧٦ نەتەوە یەکگرتووەکان و مەجلیسی ئەمن بڕیاری جیابوونەوەی تیموری خۆرهەڵاتی دا بوو، بەڵام حوکومەتی ئەندەنوسیا پێشێلی کردوو چووە سەریان، ئەو بڕیارە کاریگەری خۆی هەبوو لەم ریفراندۆمەی کەئێستە زیندویان کردەوە بۆیان و یەکسەر مافەکەیان بۆ سەلماندن، ئەمە یەک، ئەزموونی ئەریتریا لەدوای روخانی حوکومەتی ئەوکاتەی ئەسیوبیا دەستبەجێ یەک کاتژمێریان لەکیس نەدا راپرسیان کردو راپرسیەکەیان گەیاندە نەتەوە یەکگرتووەکان و، سەربەخۆیی خۆیان راگەیاندو قبوڵ کرا. ئەزمونی (سەحرای غەربی) دوای شەڕو شۆڕێکی زۆر، کەهیچ چارەسەرێک نەما، نەتەوە یەکگرتووەکان بڕیاریان دا بچن راپرسیەک بکەن لەوێ، بەڕێزت ئەمەی کوردستان

ئەخەیتە کوێوە ؟

شێرکۆ بێکەس: من پێم وایە لەهیچ لەو حاڵەتانە ناچێ، حاڵەتی سیاسی و جوغرافیمان لەوان ناچێ، ئەوەی ئێمە گرێ دراوێکی زۆر توندترە، یان سەخترو ئاڵۆزترە لەو نمونانەی کەباستان کرد. بۆ نمونە تورکیا، ئەمڕۆ پێگەیەکی گەورەی بەنیسبەت ئەمریکاوە لەم ناوچەیەدا هەیە، تورکیا بەشوێن ئێمەو ئەم مەسەلانەوەیە، بەڵام غەدرێکی گەورەمان لێکراوە لەعێراقدا، کەپێویستە ئەم غەدرەمان لەسەر هەڵبگیرێتەوە، ئەوەش نابێت تەنها لەرێگەی ریفراندۆمەوە نەبێت. بۆیە ئەوەی ئێمە پێم وایە حاڵەتێکە لەوانی تر ناچێت، چ وەک ناوچە، چ وەک دابەشکردنی کوردستان بەسەر چەند دەوڵەتێکدا.

جەمال حسێن: تۆ تا ئێستاو پێشتریش زۆر بەڕوونی باست لەمانا ئیجابیەکانی ریفراندۆم کرد کە کەڵکی دەبێت، ئەگەر لەبەر ئەو واقیعە سیاسیە ئێستا کەڵکی نەبێت، سبەینێ دەیبینین، بەڵام باشە بۆ مانا سلبیەکەی وەرنەگرین بەو واتایەی سەرکردایەتی سایسی کورد لەدوای روخانی رژێمی بەعسەوە هەوڵیداوە قەناعەت بەدەوڵەتەکانی دراوسێ و، بەکۆمەڵی نێودەوڵەتی بەشێوەیەکی گشتی و، بەهەموو هێزە سیاسیە عێراقیەکان بهێنێ کەئەو هێزێکی جودایخواز نییە، بۆ ئەو مانا سلبیەشی لێوەر نەگرین کەسیحری ئەو حیکایەتەی سەرکردایەتی کوردی بەتاڵ دەکاتەوە، بەجۆرێک لەجۆرەکان، گومان دەخرێتەوە سەر ئەوە وەکو

...گەری ریفراندۆم ...شێرکۆ بێکەس دا

...دۆتەوە.
...یری تردا لەبەغدا یەکەمین بەیاننامەی ئەدەبی کە بە (روانگە) ناسراوە
...ە.
...ی سویدیەوە پێ ئەبەخشرێو دەچێتە سویدو لەوێ بەپەنابەری سیاسی
...سەی دیموکراتی لەکوردستاندا ئەنجام درا دەست لەپۆستی وەزارەتی
...وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاو کەنەدا لاپەڕەیەکی بۆ تەرخانکراوە وەک
...بڵاودەکاتەوە.
...پیرەمێردی بۆ شیعر دەدرێتێ.
...ەخشی سەردەم لەشاری سلێمانی پێک دەهێننو ئێستا سەرپەرشتی ئەو

بیستیشمان لەلێدوانی حکومەتی تورکی باسیان کردبوو.

شێرکۆ بێکەس: ئەوە بیروڕاو ئەجندای سیاسی حیزبەکان خۆیانە، بەڵام لەپاڵیشیا ئەمە رای خەڵکی کوردستانە کە ئەوە دەڵێ بڕوامان وایە فیدراڵیەت بۆ ئەم قۆناغە باشە، ناڵێین ئەوە خراپە، دیارە خواستی میللەتەکەمان ئەوە نییە لەفیدراڵیەتدا خۆی ببینێتەوە، ئیلا لەراپرسیەکی گشتیدا نەبێت.

جەمال حسێن: پرسیارەکەی من ئەوەیە، ئەو ریفراندۆمە، دەوڵەتانی دراوسێ وای سەیر دەکەن، کە ئەوە دەستکردی هێزە سایسیەکانە، کە لەراستیدا وا نییە، بەڵام ئەوان وای لێکدەدەنەوە، بۆئەوەی بگەنە ئەوەی، هێزە سیاسیە کوردیەکان جودایخوازنو دژی بەرژەوەندیەکانی عێراقو ناوچەکەن، واتا بزوتنەوەی ریفراندۆم ئەو سلبیەشی هەیە.

شێرکۆ بێکەس: ئەوە لەشوێنی تر سلبییە، بۆ ئێمە سلبی نییە، بۆ مەسەلەی ریفراندۆم سلبی نییە.

جەمال حسێن: بۆ دەسەڵاتی کوردی بۆ هێزە سیاسیەکان

سەریەشەیە!

شێرکۆ بێکەس: چی بکەین، نابێ لەبەرئەوە ئەجندای سیاسی خۆمان یا مەسەلەی ریفراندۆم پەک بخەین، چونکە مەسەلەی ریفراندۆم شتێکە، یەکەمجار شکڵێکی تەواو دیموکراسیو شارستانیە، دووەم پرس دەکەین بەخەڵک، تەنانەت پێشیش نەکەوتووین دروشمێکی دیاریکراومان هەبێت، خەڵک خۆی وەڵام ئەداتەوە کەچی ئەوێت، ئەوە دوو شتی جیاوازن لەیەکتری، بەڵێ من ئەوە ئەزانم تورکیای پێ پەست ئەبێ لێدوان ئەدەن، ئەیانەوێ ئەمە بارکەن لەسەر ئەوان بەڵام ئێمە لەشوێنیکدا ئەژین بەشێک لەمافی دیموکراسی خەڵکی تێدایە بۆمان هەیە بجوڵێین.

سامی هادی: سەبارەت بەوەی جەمال نەبەز، (جەمال نەبەز) وەکو رووناکبیرێک وەک مامۆستایەکی زانکۆ کەبایەخی مەسائیلی ناسیۆنالیستی زۆرە، بەڵام لەو دوایەدا کۆمەڵێک شتی نوسیبوو کەڕای زۆر سلبییە لەسەر ریفراندۆم دەکرێ بزانین بۆ؟

شێرکۆ بێکەس: نامەوێت لەوبارەیەوە بدوێم، وەختی خۆشی وتارێکی بڵاوکردەوە کەلەسەرەتای بزوتنەوەکەدا بوو، ئەڵێ: کۆمەڵێک شایەرو لۆتیو چەقەنەلێدەر ئەمەیان کردووە، ئینجا کۆمەڵێک شایەرو لۆتی ئەمەیان کردووە، خراپیان کردووە؟ ئەو ئازادە بیروڕای خۆیەتی، ئازادە لەوەی چۆن بیردەکاتەوە

چاودێر: مەسەلەی رزگاری میللەت لەم هەلومەرجە مانایەکی فرە رەهەندتری لەناو رای گشتی میللەتانی ئێمە پەیدا کردووە، ئێستا قسەکردن لەمافی گەلی ژێر دەستە مشتومڕی چلەکانو پەنجاکانو شەستەکانو حەفتاکانو هەتا هەشتاکانیش هەڵناگرێت، ئێستا هەموو لایەک هەوڵ دەدات رای گشتی کوردستان رازی بکات بۆئەوەی بڵێ من لەگەڵ مافی چارەنوسم، لەگەڵ نەتەوەکەتم، لەگەڵ دەوڵەتەکەشتم، جاری وا هەیە زۆرلەو قسانە دەکرێت، ئێوە لەماوەی ئەم ئەزموونەی خۆتان، لەم رێبازە سیاسیانەی ئێستا لەکوردستاندا هەن، رێبازی دیموکراتی میللی رزگاریخواز، رێبازی دیموکراتی ناسیۆنالیستی رزگاریخواز، رێبازی چەپی سۆسیالیستی، پاشماوەکانی ناسیۆنالیستی کوردی (وەک پاسۆکو رەگەکانی کاژیک) کەخەڵکی تر لەژێر کاریگەری (پەکەکە)، ئیش دەکەن، ئەم رێبازە سیاسیانەی کە هەبوون، کامیان گەرموگورتر بوون بۆ ئەم ریفراندزۆمە؟

شێرکۆ بێکەس: ئەگەر لەئێستادا بڵێین، دوو هێزە گەورە کەدەیانتوانی رێگەمان لێبگرن، دەیانتوانی نەهێڵن بجوڵێینەوە، چونکە کۆمەڵێک شت هەیە، ناتوانین لەخۆمانەوە بێینە سەرجادە، لەم وڵاتەدا یاسایەک هەیە، وا هەست دەکەین کەئەگەر ئەوان بیانەوێ رێگە لەئێمە بگرن، دەتوانن، ئەوانی تر زیاتر قسەی سەر کاغەزە، لەرووی عەمەلیەوە ئەوەمان بینیوە، بێ گومان ناشمانەوێ وای لێبکەین، ئەو دوو حیزبە گەورەیە لەبەین بەیندان بەنیسبەت ئێمەوە، واتا نە لەگەڵماندان، نەرێگەشمان لێدەگرن. ئەوان حەقی خۆیانە، لەبەر ئەوانیش گرێدراوی هەندێ هەلومەرجی ناوچەکەو دنیان.

چاودێر: پرسیارەکە چڕتر دەکەمەوە سەر دوو ئاقار، ئاقارێکی توندرەوی چەپ، لەگەڵ ئەو ئاقارەی تایبەتە لەمەسەلەی ناسیۆنالزمی کوردی قسە دەکات، ئەم دوو رێبازە چۆن سەیری ئێوەیان کرد؟

شێرکۆ بێکەس: ئەوانیش بروایان بەمەسەلەی ریفراندۆم هەیە، بەڵام چۆنێتی ئیشکردنمان زۆر جیاوازە، ئەوان حیزبن، وەک ئایدیۆلۆژیەتی سیاسی، تەنانەت ئاخرجاریش کامپینی ریفراندۆم بۆ سەربەخۆیی کوردستان، کەوابزانم لەکۆمۆنیستەکان نزیکە، ئەوانیش هاتن پەیوەندییان کرد، بەڕاستی ئەوەی ئەوانی چەقاندووە مەسەلەی ئایدیۆلۆژیەتی حیزبییە، ئێمە بەو نەوعە کارناکەین، باڵەکەی تریش هەمان شت.

چاودێر: ئەی باشە لەم نێوەندە ئەی (پ.ک.ک)و لایەنە سیاسیەکانی سایەی (پ.ک.ک) هەڵوێستیان چی بوو لەم دۆخە؟

شێرکۆبێکەس: بەرەسمی هیچ هەڵوێستێکی ئەوانمان بەدەست نەگەیشتووە، کاتێ دەڵێم کامپینی سەربەخۆیی، هاتن بۆلامان قسەمان کردووە، هەروەها کۆمەڵێ ئەولاکە لایەنی سەربەخۆیی کوردستانیان پێئەوترێ، بابڵێین مامۆستا کامیل ژیرو کاک هۆگر هاتن بۆلامان قسەمان کردووە، رێککەوتوین، رێک نەکەوتوین ئەوەیان مەسەلەیەکی ترە، بەڵام ئەوانیش بەتەنگەوەبوون، ئەو شتەی ئێمە سڵی لێدەکەینەوە ئەوەیە بزوتنەوەکە سەقفێکی دیاری هەبێت، دەمانەوێ ئەو کەسانەی دێنە لامان، ئازادبن، وەکو وتراوە بەکڵاوی خۆیانەوە دێن نە بەناوی حیزبەکانیانەوە. تیاماندایە رەنگە ئەندامی یەکێتیی نیشتمانیی بێت، رەنگە پارتی بێت، رەنگە ئیسلامی میانڕەو بێت، بەڵام بەناوی خۆیانەوە دێن.

جمال حسێن: مامۆستا، ئێوە سەرەنجام هەوڵدەدەن بۆ پەیوەندیکردن بەنەتەوە یەکگرتووەکانەوە تا ئەندازەیەکی زۆریش سەرکەوتوو بوون، بەڵام لەناوخۆدا هیچ پەیوەندیەکتان کردووە بەهاوپەیمانان بەشێوەیەکی گشتی، چوبن خۆتانیان پێبناسێنن، یان ئەوان هەوڵیانداوە لێتان نزیک ببنەوەو بتانناسن و لێتان بگەن؟

شێرکۆ بێکەس: لەیەکەم کۆبونەوە، لە (٢٠٠٣/٧/١٤) یەکەم نامە کە ناردمان، بۆ ئەمریکیەکانمان ناردو ئەوان هاتنو دوو نوێنەریان لەپێشەوە دانیشتبوونو قسەکانیشیان بۆ تەرجومە دەکردن، لەدوای ئەوەش پەیوەندیمان پێوەکردوون، ئەوە یەکەمجارە بۆ چاودێر دەیڵێم: ئێمە پێش سێ رۆژ پەیوەندیمان پێوەکرا لەلایەن کونسوڵی ئەمریکاوە بریار بوو دوێنێ بێن بۆ سەردەم لەگەڵمان دابنیشن، بەڵام ئەوان لەقەلاچوالان بوونو لەبەر بەفر نەیانتوانیبوو بێن، جوابیان لێگێڕاوینەتەوە رەنگە لەهەفتەی داهاتوودا کونسولی تازەی ئەمریکا بمانبینێ، رەنگە زیاتر بۆئەوەبێ باشتر لەوە بگەن کە ئەم بزوتنەوەیە چییە؟ ئامانجی چییە؟ بەڵام خۆی ئەوە یەک شت ئەگەیەنێ، ئەویش ئەوە ئەگەیەنێ کە مەسەلەی ریفراندۆم بۆتە جێگەی گرنگیپێدان لەناوچەکەو چ لەدەرەوەی وڵات.

سامی هادی: بەدەر لەدوو حیزبەکە، سەرەتا حیزبە بچوکەکان بەگەرموگوڕییەکی زۆرەوە هاتنە ناو ریفراندۆم، بەشداری سکرتێرەکانیانو مەکتەبی سیاسییەکانیان، کەچی لەوێستگەی کۆتاییدا هەستدەکەین دابڕانێک هەیە؟

شێرکۆ بێکەس: یەکێک لەو حیزبانەی کە زۆر بەگەرمی تائێستاش هەروایە، حیزبی زەحمەتکێشانە، چونکە یەکێک لەدروشمەکانیان ریفراندۆمە، هەتا لەڕووی راگەیاندنیشەوە هەموو دەرگایەکیان لەبەردەمدا والاکردین.

جمال حسێن: یەکێ لەو رەخنانەی لەبزوتنەوەی ریفراندۆم دەگیرێ ئەوەیە، نەیتوانیووە خۆی کەناڵێک بۆخۆی دروست بکات، دیارە مەبەستم تەلەفزیۆن نییە، بەهێندەی رۆژنامەیەکە یان پەخشنامەیەکە، کە کۆڕو چالاکیو هەڵسوڕانەکانی ئەو ماوەیەی بخاتەڕوو، زۆرجار خۆشتان گلەیی دەکەن کە کەناڵەکانی تر بەدەنگتانەوە نایەن، بۆ بیرتان نەکردۆتەوە ئەو کێشەیە چارەسەر بکەن؟

شێرکۆ بێکەس: ئەوە پەیوەندی بەئیمکانیاتی مادیمانەوە هەیە، ئەوئیمکانیاتە گەورەیەمان نییە، تۆ بینیت پارەیەکی یەکجار زۆری تێچووە تائێستا، جێگەمان نییە، تائێستاش ژوورەکەی من لەسەردەم جێگەی کۆبونەوەی دەستەی باڵای ریفراندۆمە، دەبێت بودجەیەکی زۆر باشت لەبەردەستدا بێت بۆئەوەی ئەو قسانەی تۆ دەیکەیت بیکەین.

جمال حسێن: رایەک هەیە پێی وایە لەدوای روخانی بەعس، رۆڵی سەرەکی کوردو کوردەواریو روناکبیرانی کوردی بریتیە لەهەوڵدان بۆ بەدیموکراتیکزەکردنی عێراق، بەپێچەوانەوە، هەموو قسەکردنێک لەسەر کوردبونو کوردایەتی بەرامبەر دەوروژێنێو پەرچەکردار دروست دەکات، چونکە دەزانین ناسیۆنالیزم کارو پەرچەکردار بنوێنێ، کورد زەرەدەکات، لەبەرئەوەی عەرەب روبەرێکی زۆرن نەک هەر لەعێراق بەڵکو لەناوچەکەوە لەرووی یاساییو نێودەوڵەتیەوە، بۆیە بەقەد ئەوەی کورد پێدابگرێ لەسەر دیموکراسیەت، قازانج دەکات، بەپێچەوانەوە، بەوپێیە بێت بزوتنەوەی ریفراندۆم بەهەڵەدا چووە.

شێرکۆ بێکەس: بەشێکی زۆری عەرەب بیرکردنەوەیان لەپێش هەزار ساڵدایە، ئەمە بەشی زۆریان پێکدەهێنێ، ئەمە مانای ئەوە نییە لەناو ئەواندا رەوت و باڵ نییە، گروپی دیموکراتی، حیزبی دیموکرتی نییە، یاخود دیموکراتیانە بیرناکەنەوە، بەداخەوە ئەوانە بەشی هەرەکەم پێکدەهێنن، ئەوە یەکێک بووە لەو هۆکارانەی ئێمەی زیاتر هانداوە ئەوپێکهاتەیەی لەناو ئەقڵی عەرەبدایە، وایکردووە زیاتر بەتەنگ بزوتنەوەی ریفراندۆمەوە بێین، چونکە ئەوەمان بینی هەتا دۆستەکان سەرەنجام ئەبونەوە بەشۆڤێنیو رەگەزپەرستانەش بیریان کردۆتەوە، خۆئێمە رێگەمان نەگرتووە عێراق ببێتە وڵاتێکی دیموکراتی، پێم وایە ئەوە بەستراوەتەوە بەئاییندەیەکەوە کە بەتەواوی نازانین چۆن ئەبێت، بەڵام ئەقڵی رەگەزپەرستانەی شۆڤێنی لەناو عەرەبی عێراقدا زاڵترەو ئەوانی تر زیاترکەمینەیەکن.

چاودێر: ئێوە لەسەرەتای بزوتنەوەی ریفراندۆمەوە دروشمێکتان بەرز کردەوە کەداوای زیاتر شەفافیەتتان ئەکردو دەتانووت نابێت بریار تەنها لەژوورە داخراوەکاندا بدرێت، بەبێ ئاگاداری خەڵک، باشە یەکێک لەو رەخنانەی دەگیرێ ئەمەیە بزوتنەوەی ریفراندۆم خۆشی شەفاف نەبووە لەگەڵ خەڵکدا، هەتا ئێستا خەڵک نازانێ دارایی چەندەو چۆنە؟ یان کۆبونەوەکانیان تەنها خۆیانو دەستەی باڵا بریار دەدەن راتان لەسەر ئەو رەخنانە چییە؟

شێرکۆ بێکەس: ئەوەندەی توانیبێتمان شتی خۆمان باس کردووە، دواتریش بریار نەدان لەژوورە داخراوەکاندا مەبەستمان لەسەرکردایەتی سیاسی کورد بەتایبەت بەنیسبەت چارەنوسی کوردەوە کەپێویستە پرس بەمیللەتی کورد بکرێ، ئەو شەفافیەتانە زیاتر لەوەدا دیومانەتەوە، کاتی ئەوە نەماوە زۆر شت لەبەینی دوو سەرکردە یا سێ سەرکردە یان دوو حیزبو سێ حیزبدا ئەمێنێیەوە، بەئاشکرا هەمووشتەکان بەخەڵکی بڵێن، نەک لەدوایدا بەڵکو لەپێشەوە، بەنیسبەت خۆمانەوە بزوتنەوەیەکی بچوکین، شتی داراییو بودجەمان نەگەیشتۆتە ئەوەی هێشتا ئەوەندە گەورە بێت، لەئایندەشدا ئەگەر بکەوینە سەرپێی خۆمان، تائێستا کۆمپیوتەرێکمان نییە، ئینجا لەبەرئەوە هەروەختێک بێت پێویستە ئەم شەفافیەتە لەبچوکەوە بۆ شتێکی گەورە لەناو خۆشماندا شەفاف بوین، شتمان لەیەک نەشاردۆتەوە.

چاودێر: کوردی دەرەوەی وڵات یان ناوەوەی وڵات بەتەنگتانەوە هاتن؟

شێرکۆ بێکەس: هەردووکی بەتایبەت دوای ئەو کۆنفرانسەی لەسوید گیرا، لەماوەی چەند حەفتەی رابردوودا ئێستا کێشەکان بەتەواوی چاک بووەوە، لەوێش کۆمەڵێک گیروگرفت هەبوو، هەندێ کەس خۆی بوبێت یان لەبەرهەرهۆکارێک بووبێت، دوورکەوتبونەوە، ئەوانە بەعزێکیان گەڕاونەتەوە دوا کۆبونەوەکە لەوێ کراوە کارەکان رێکخراوەتەوە، هەڵبەتە لەناوەوە هاتن بەپیریەوە کە زۆر گەرم نەبوایە، لەدەرەوەش وانەدەبوو، ئەوان لەدوای ئیمزاکانەوە لەدوای خۆنیشاندانەوە لەدوای ئەم هەڵمەتەی دواییەوە، ئەوانیش زیاتر گەرم بونەتەوە، بەتایبەتی دوای ئەوەی توانیمان ئیمزاکان بگەیەنینە کۆمەڵی نەتەوە یەکگرتووەکانو جنێفو یەکێتی ئەوروپا.

چاودێر: پێش ئەوەی بگەینە کۆتایی پرسیارەکان، سەبارەت بەوەلامەکەی عەرەب تۆ هۆی ئەم بیر خراپانەی لەناو عەرەبی عێراقدا هەیە، ئەو شۆڤێنیەتە، ئەو کۆنەپەرستیەی کەئەڵێی باڵا دەستە، هۆیەکەی ئەگێڕێتەوە بۆچی؟

شێرکۆ بێکەس: ئەوە پەیوەندی بەکلتورێکەوە هەیە کلتورێک کەزیاتر کلتوری خوێنو خوێنڕشتنو شمشێرە، ئەمە بێجگە لەوە ئەم کلتورە هیچ گۆڕانێکی بەسەردا نەهاتووە، بۆ نموونە تۆ ئەبینی لەمەسەلەی مەسیحیەت لەئەوروپا، گەلێ گۆڕانی بەسەردا هاتووە دەرهەق بەرۆژگارە جیاوازەکان، بەنیسبەت عەرەبەکانەوە کلتوری پێش ١٥٠٠ ساڵ چۆن بووە، چۆنیان بیرکردۆتەوە، وەک خۆی ماوەتەوە، هیچ گۆڕانێکی ریشەییو چۆنایەتی لەناو ئەم کلتورە یا نەبووە و لەدوای ئەمەش، عەقڵی عەرەب زیاتر عەقڵی فتوحاتو پیاهەڵدانو مەدحە، کەئەمەش بۆ سەردەمی ئەمەویەکان ئەگەڕێتەوە، کەتائێستا ئەوان پێیان وایە دەبێ ئەو فاتیحانە بن کەلەسەردەمی ئەمەویەکاندا بوون، چۆن هەموو میللەتێکیان بەبچوک دەزانیو خۆیان بەگەورە.

چاودێر: ئەمە عەقڵی خەلافەتو فتوحاتە، یان عەقڵی دەقە، ئاخر خۆ خەلافەتو فتوحات سەرچاوەکەی دەقە، دەق چ کاریگەریەکی هەیە لەم ئەقڵیەتەدا؟

شێرکۆ بێکەس: ئەو دەقە وەکو خۆی ماوەتەوە، لەبەرئەوە عەقڵەکانیشی داخستووە، هەتا ئەو دەقانە نەگۆڕێن، ئەو عەقڵانە هەر بەداخراوی ئەمێننەوە.

چاودێر: لێرەوە دێمە سەر هێزە ئیسلامیەکان، هێزە ئیسلامیەکان رایان چی بوو بەرامبەر ریفراندۆم لەهەرە قاتلەکانیان تا هەرە میانڕەوەکانیان.

خۆتان ئەزانن نزیکەی دوو ملیۆن ئیمزا کۆکرایەوە، ئێمە کاری خۆمان ئەکەین بەڵام سەنگەر لێنادەین دژی هیچ ئەجندەیەکی سیاسی لەکوردستان

شێرکۆ بێکەس: توندڕەوەکانیان ئەوە هیچ رای توندڕەوانەیان هەبووە لەگەڵ ئەم مەسەلەیەدا نین، چونکە ئەوان لەبنەڕەتدا بیریان لەمەسەلەی نەتەوە، کەئێمە بیری لێدەکەینەوە جیاوازە، بەڵام لەناو میانڕەوەکاندا وانەبووە، بۆ نمونە یەکگرتوی ئیسلامی من نازانم ئەمە جۆرێک تاکیتک بوبێت، بەڵام ئەوان کەسانیان هەیە لەبزوتنەوەی ریفراندۆمدا کاردەکەن، وەک شەخس، کار لەگەڵ ئێمەدا دەکەنو باشیش کاردەکەن.

چاودێر: نیرۆدا لەناو شیللی هاتە ناو سیاسەتو هیچی بەهیچ نەکرد، نازم حکمەت

■ شێرکۆ بێکەس

٢٦ ساڵ زیندانی چێشتو هیچی بەهیچ نەکرد، مەحمود دەرویش لەناو فەلەستینیەکان پەلکێشی دەکەنە ناو سیاسەتو رائەکاو ئەیکێشنەوە، تائێستا ئەوەندەی شاعیرە، ئەوەندە نەبوو بەسیاسی. گابریلا مارکیز لەناو ئەمریکای لاتیندا، ئەوەندەی لەقولەیەکی بەرزی ئەدەبەوە سەیری سیاسەت دەکات، تاقەتی نییە بێتە ناو سیاسەت، شێرکۆ بێکەس خۆی لەکوێ ئەبینێتەوە؟

شێرکۆ بێکەس: پێش هەر شتێ بەرلەوەی هەر شتێ بم شاعیرم، شاعیرێتی خۆم پێش هەمووی دەخەم، دووش ئەوە بەتەنیا بەسیاسەتێکی رووت نازانم من دوو شێرکۆم، شێرکۆیەکیان لەشیعردا ئیش دەکات، شێرکۆیەکیان بەتەنگ مەسەلەی چارەنوسی میللەتەکەوەیەتی، پێم وایە شاعیرو نووسەری دیاری ئەم سەردەمە لەدنیادا، قەت بێدەنگ نابێت، یەعنی شاعیرو نوسەرێک نییە پێی بڵێن شاعیرو نوسەرو بێدەنگ بێت بەرامبەر چارەنوسی میللەتەکەی، یا مرۆڤایەتی، لەهەموو شوێنێک من هیچ تموحێکی سیاسیم نییە، قەتیش بزوتنەوەی ریفراندۆم بەبزوتنەوەیەکی سیاسی تەواو نازانم، یا رووی لەوە بێت ببێت بەحیزب، من پێم وایە ئیزافە ئەبێت بۆ مەسەلەی شاعیریەتێک کەمن هەمبێت، ئەویش ئەوەیە کەنابێت رووناکبیر بێدەنگ بێت چونکە بێدەنگ بوونی رووناکبیر لەبەردەم زۆر مەسەلەدا جۆرێکە لەمردن، ناشکرێ شاعیر بێتو لەبەرچاوی چەندین شتی نامرۆڤانە بکەرێو تەماشای مەسەلەی میللەتەکەی بکات لەگێژاوێکدایە، بەڵام تەنها هەر سەیرکەر بێتو قسەیەکی نەبێت بۆ پاشەڕۆژ.

سامی هادی: قسەیەک هەیە لەناو خەڵک دەڵێن خەونی کاک شێرکۆ لەریفراندۆمدا زیاتر خەونێکی سیاسییە؟

شێرکۆ بێکەس: شتێک نییە لەدنیادا لەسیاسەت خاڵی بێ، شتێک نییە لەدەرەوەی مێژوو، یەعنی شتێکیش نییە لەدەرەوەی سیاسەت، بەڵام من سیاسی نیم بەو مانایەی کە وەک سەرکردەیەکی حیزبی، پاش ئەوە من هیچ خەونێکم نییە بۆ تموحی سیاسی بەهیچ جۆرێک، چونکە بەڕاستی ئەوەی بیری لێدەکەمەوە چۆن دیوانێکی جوانترم هەبێت نەک چ پایەیەکی سیاسی، پاش ئەمە ریفراندۆم حیزب نییە بێتە سەر دەسەڵات، هەر شتێکیش بکەین بۆ سیاسیەکان بەجێ دەمێنێ نەک بۆ خۆمان.

چاودێر: ژن یا پیاو زیاتر بەدەم بزوتنەوەی ریفراندۆمەوە هاتن؟

شێرکۆ بێکەس: لەهەردوولا هاتن، بەڵام لەناو بزوتنەوەی ریفراندۆمدا ژن سەنگێکی هەیە لەناو دەستەی باڵادا پێنج ژنی تیادایە، کەزۆر بەگەرمیەوە کاریان کردووە، کاری باشیشیان کردووە.

چاودێر: ئەی لاویان خەڵکی بەتەمەن دەوریان زۆرتربو؟

شێرکۆ بێکەس: مام ناوەندن، گەنجیشمان تیایە رەنگە خوێندکاری پەیمانگایەک بێت، یا خوێندکاری زانکۆ بێت، لەهەمان کاتیشدا، هەمانە مامۆستایە هەشمانە یاساییەو لەتەمەنی بەرەو ژووریشدا.

جەمال حسێن: ئێوە لەناو کۆمەڵی کوردیدا، لەناو رۆشنبیرانو نوسەرانو خەڵکی تریشدا، بایی هێندە سەرمایەی رەمزیتان هەیە، گەر قسەیەک بکەن هەزاران کەس ئامادەیە گوێ بگرێت، بەڵام لێرە کاک شێرکۆ بەهەموو بەرائەتی خۆیەوە، ئیش لەسەر بزوتنەوەیەک دەکات لەپێناو کۆمەڵێک ئامانجی گرنگ کەهەموو خەڵک بڕوای پێیەتی، بەڵام ئەوئیشی بۆ دەکات پرسیارەکەی من ئەوەیە گوایە بەدەوری ئەو بزوتنەوەیە کۆمەڵێک خۆیان هەڵواسیوە کەرەنگە بەرژەوەندی حیزبی لەپشتەوە بێت، هەیە بەرژەوەندی شەخسی لەپشتەوە بێت، یا ئارەزووی خۆدەرخستنی هەبێت، کەئەوە سەرەنجام خراپ کەوتۆتەوە لەسەرکۆی بزوتنەوەکە؟

شێرکۆ بێکەس: هیچ بزوتنەوەیەک نییە لەدنیادا ئەم شتانەی تیا نەبێت، چ ئەوانەی خۆیانی پیا هەڵەواسن چ ئەوانەی مەسڵەحەتێکیان ئەبێت، بەڵام لەبەرئەوەی پاشەڕۆژمان لەبەردەمە، ئومێد دەکەین بەوجۆرە نەبێت کە لەزەینی هەندێک کەسدایە، ئەگینا شتێک نییە سەد لەسەد لەدنیادا حیزبی بێت، یان هەر بزوتنەوەیەک بێت خاڵی بێت لەکۆمەڵێک خەوش.

جەمال حسێن: دوا نوقتەی ئەو بزوتنەوەیە چییە، بەمانایەکی تر کەی ئامادەیت دەستبەرداری ئەو بزوتنەوەیە بیت، ئامانجەکانی چین کەپێی گەیشت، ئامادە بیت وازی لێبێنی، یان بەپێچەوانەوە ئەو هۆکارانە چین وابکات کەتۆ دەست بەرداری نەبێت.؟

شێرکۆ بێکەس: ئامانجەکەمان ئەوەیە لەپاشەڕۆژدا، نزیک یان دوور، ئەبێ ئەو ریفراندۆمە لەناو میللەتی کوردا بکرێت، ئەمە ئامانجمانە، یەعنی تا ئەوئامانجە نەیەتەدی، ئەبێ کاری خۆمان بکەین قۆناغ بەقۆناغ، بۆ نمونە رەنگە کۆنفرانسێکمان هەبێت لەسلێمانی ئەگیرێت، رەنگە لەمانگی دوودا بگیرێ، هی هەموو شوێنەکان بۆ هەڵبژاردنەوەی ئەو هەیئەتانەی کەهەیە و چالاکیەکان، تائێستا نەمان کردووە بەرلەوەی دەستوری دایمی عێراق دەربچێت، بەنیازین ئەگەر یارمەتیمان بدرێت، دیارە ئەمە بەبێ یارمەتی شوێنانی تر ناکرێت، دەمانەوێ بەدرێژایی جەبل حەمرین چەند کیلۆمەترێک خەڵک بەرین بۆ ئەوەی بەجلوبەرگی کوردییەوە، بەئاڵای کوردستانەوە، دەست بگرن و بانگێشی کەناڵەکانی راگەیاندنو تەلەفزیۆنەکان بکەین بڵاوی بکەنەوە. ئەمە بۆ ئەوەیە کە یەکەم ئێمە لەسنوری خۆمان لەسنوری سروشتی ئەم وڵاتەدا ئەوە دەکەین، دووەمیش پەیوەندیەکی بنەڕەتی هەیە بەکەرکوکەوە چونکە هیچ شتێک بەبێ کەرکوک، نە ریفراندۆم نە هیچ شتێکی تر بەبێ کەرکوک نابێت.

چاودێر: یەکێک لەو قسانەی کەهەیە بزوتنەوەی ریفراندۆم بەشکلی رێکخراوێکی (ئێن جی ئۆ)ی لێدێت ئایندەی ئەم پرۆژەیە چی لێدێت، پێت وا نییە ئەمە بچوکردنەوەی ئەو خەونە گەورەیە بێت لەچوارچێوەی رێکخراوێکی (ئێن جی ئۆ)دا یان ئەتانەوێت شکڵێکی یاسایی بدەن بەو پرۆژەیە؟

شێرکۆ بێکەس: زیاتر مەبەستمان شکڵێکی یاساییە، ئەگینا خۆی لەوە گەورەترە، بەرەسمی لەهەولێر مۆڵەتی (ئێن جی ئۆ)مان وەرگرتووە، بزوتنەوەکە بەوە بچوک نابێـەوە تەنها وەک خۆت وتت مەبەستمان مەسەلەی یاساییە.

چاودێر: پێشبینیت چییە بۆ ئەم رووداوەکان. ئەمە راپرسییە، ئەم هەڵبژاردنە، ئەمە پەرلەمانەکان هەڵبژێردرا، کورد بۆ یەکەمین جارە ئەتوانێت پاڵێوراوی خۆی بۆ پۆستی سیادی دابین بکات، ئەمانە چۆن ئەبینیو پێشبینیت چییە بۆ ئایندەی رووداوەکان؟

شێرکۆ بێکەس: پێش هەڵبژادنە لەئارادا بێ، عێراق لەدوو ریانێکدا بوو، یا ئەمە وڵاتە ئەبێتە وڵاتێک کەئێستا بەشی زۆری حیزبە دیموکراتیەکان ئیشی بۆ دەکەن، یان لەبەر یەک هەڵدەوەشێتەوە (تائێستا ئەگەری دووەمیش لەئارادایە) مەسەلەی هەڵبژاردنەکان هەندێ شتی گۆڕی، کەمن پێم وایە یەکێک لەوانە مەسەلەی هێزی کوردە، بەشێوەیەکی گشتی، ئەویش ئەوەیە خەڵک بەڕاستی من وام پێشبینی نەدەکرد خەڵک بچێت بەپیر ئەو هەڵبژاردنەوە، بەو گەرمیەی کەبوو، زۆرکەس وای ئەزانی کەبڵێی بێ لایەنن خەڵک زۆرتر رووئەکەنە ئەوان، کەچی ئەنجامەکان وا دەرنەچون، ئەمە پێویستی بە لەسەر راوەستانێک هەیە، ئەوەی زۆر گرنگە کە هێزی کوردی چ لەدەرەوەی وڵات چ لەناوەوەی وڵات گەرم چون بەرەو پیریەوە، شتێک نییە نکوڵی لێبکرێت، ئەیبینی دەنگەو دراوە، بەبڕوای من هێزێکە بۆ پاشەڕۆژ.

من پێم وایە لەم هەڵبژاردنانەدا شیعە لەگەڵ کورد زیاتر قازانج ئەکەن ئەگەر ئێمە بەکوتلەیەکی لاواز بچوینایەتە ناو پەرلەمانی عێراق زۆر خراپ بوو بەڵام ئێستا من پێم وایە سەنگی پەرلەمانی عێراق کووتلەی کورد دەیگۆڕێت، ئەمەش بەدڵنیاییەوە قازانجی کوردە، بەڵام ئەوەی کەئێستا کورد پێویستە کاری بۆ بکات، بەڕاستی یەکەم بیناکردنەوەی متمانەی ناوخۆمانە، کەئەوە زۆر زۆر گرنگە، ئینجا لەدوایدا یەک خستنەوەی دوو ئیدارەکەی ناوخۆمانە، کەپێویستە ببینەوە بەیەک، بەڵام پێش ئیدارەکەش بەبڕوای من ناوەوەی خۆمانە، با ئێمە لەوەختێک حوکمەتێکی یەکگرتوشمان هەبێت، بەڵام ئەگەر لەناوەوە خۆمان پاکژ نەکردبێتەوە، لەهەموو شتێک، پێم وایە هێشتا هەرگومانێک ئەمێنێ لەسەر یەک حوکمەتی لەکوردستاندا.

چاودێر: زۆر سوپاس

شێرکۆ بێکەس: سوپاس. ■

بەشێوەیەکی گشتی، ئەویش ئەوەیە خەڵک بەڕاستی من وام پێشبینی نەدەکرد خەڵک بچێت بەپیر ئەو هەڵبژاردنەوە، بەو گەرمیەی کەبوو، زۆر کەس وای ئەزانی کەبڵێی بێ لایەنن خەڵک زۆرتر رووئەکەنە ئەوان، کەچی ئەنجامەکان وا دەرنەچون، ئەمە پێویستی بە لەسەر راوەستانێک هەیە، ئەوەی زۆر گرنگە کە هێزی کوردی چ لەدەرەوەی وڵات چ لەناوەوەی وڵات گەرم چون بەرەو پیریەوە

ئەپیرۆن

-٢-

ئاناکسیماندەر (٥٤٦ - ٦١٠پ. ز)

ئاوات ئەحمەد

■ ئەگەر تاڵیس یەکەمین فەیلەسوف بێت لە جیهانی خۆرئاوادا، ئەوا ئاناکسیماندەری قوتابی و هاوڕێی یەکەمین و دێرینترین فەیلەسوفە کە نوسراوی فەلسەفی هەبێت و گەیشتبێتە دەستی ئێمە.. پازدە ساڵ لە تاڵیس منداڵترەو لە هەمان ساڵی مردنی تاڵیسدا، ئەویش مردووە (هەندێک دەڵێن چواردەساڵ لەو منداڵترەو ساڵێکیش بەر لە تاڵیس مردووە). لەو بوارانەدا کاری کردووە کە ئیمڕۆ پێیان دەڵێین جوگرافیاو بایۆلۆجیا، هەروەها بە یەکەمین فەلەکناسی زانستگەراش لەقەڵەم دەدرێت، نەخشەی جیهان و گەردونی کێشاوەو ماتماتیکزانێکی لێهاتووش بووە. ئەویش وەکو تاڵیس لە میلیتۆس لەدایک بووە، کە بەندەرێکی دەریایی بووەو ئێستا دەکەوێتە ناو تورکیاوە. گێڕانەوەکان دەڵێن پیاوێکی گەڕیدە بووەو بایەخیشی داوە بە پۆشاک و ئەدگاری خۆی و جدییەتێکی سەرنجڕاکێش لە سیمایدا هەبووە. دەشڵێن پیاوێکی سیاسەتمەدار بووەو چەندان پلەو پایەی بڵندی وەرگرتووە، یەکێک لەو پۆستانەی وەری گرتووە، فەرمانڕەوای یەکێک لە نیشتەجێ تازە دۆزراوەکانی ئەپۆڵۆنیا. هەر لە ماوەی مانەوەیدا لەو پۆستەدا بیری لە گرفتی زۆربوونی دانیشتوان و قەرەباڵغی شارە یۆنانییەکان کردۆتەوەو بەدوای چارەسەرێکدا گەڕاوە. لە گەڕان و پشکنینەکانی سەرەتای سەدەی بیستەمدا پەیکەرێکی ئاناکسیماندەر دۆزراوەتەوە کە خەڵکی ئەو شارە بۆیان دروست کردووە.

ئاناکسیماندەریش وەکو تاڵیسی هاوڕێ و مامۆستای بیری لەو مادەیە کردۆتەوە کە هەوێنی دروستبوون و هاتنەبوونی هەموو مادەکانی ترە. وەلێ ئەم بیری لە چەمکێکی زیاتر ئەبستراکت و ئەندێشەیی کردۆتەوە، تا ببێت بەو مادە بنەڕەتییەی کە خۆی لە هیچ مادەیەکی ترەوە پەیدا نەبووەو مادەکانی تریش لەمەوە پەیدا بوون. ئاناکسیماندەر بێپایانی (ناکۆتا) ی بە بنەڕەتی بوون داناوە، بە زمانی یۆنانی دێرین پێی دەوترێت ئەیپیرۆن. پێی وابووە کە بێپایانی ئەسڵی هەموو ئەو شتانەیە کە لە گەردوندا هەن. تاڵیس و ئاناکسیماندەر بۆ یەکەمینجار لە مێژووی هزری مرۆڤایەتیدا بیریان لەوە کردۆتەوە کە یاسا سروشتییەکان جیهان بەڕێوە دەبەن نەک ئیرادەو ویست و ئارەزووی خوداوەندەکان.

مێژووی تێکستی فەلسەفی نوسراو لەگەڵ ئاناکسیماندەردا دەستپێدەکات، ئەو یەکەمین کەس بووە تێزی فەلسەفی بەشێوەی پەخشان نوسیبێت، نێودارترین کتێبی "دەربارەی سروشت"ە. ئەم کتێبە بزر بووەو نەگەیشتۆتە دەستی ئێمە، بەڵام بەڵگە هەیە لەسەر ئەوەی نزیکەی ٢٠٠ ساڵ دواتر، لە زەمانی ئەرەستۆو دواتریش سیۆفراستۆسی جێنشینیدا لە کتێبخانەی لایسیەمدا کۆپییەکی هەبووە. دەڵێن گوایە لە سەدەی دووهەمی زاینیدا، ئەپۆلۆدۆرۆس بە رێکەوت کۆپییەکی ئەو کتێبەی بەردەست کەوتووە. لە سەدەی بیستەمی زاینیدا، چەند بەڵگەیەک لە کتێبخانە نێودارەکەی ئەسکەندەرییەی میسردا دۆزراونەتەوە، کە دەیسەلمێنن بەشێک لە کتێبخانەی تاوەرمینای سێسیلی کەوتۆتە ئەوێوە، چەند پارچەو پەرەگرافێک لە کەشکۆڵێک دۆزراونەتەوە کە ناوی ئاناکسیماندەریان لەسەرە. تاقە یەک برگە لە کتێبی دەربارەی سروشت بە دەستی ئێمە گەیشتووە.

بە پێی ئەرەستۆ و سیۆفراستۆسی قوتابیشی، یەکەمینی فەیلەسوفانی یۆنان لە ئەسڵ یان پرەنسیپی بوونیان کۆڵیوەتەوە، وەک پێشتر باسمان کرد لای تاڵیس ئەو یەکەمین پرەنسیپە ئاو بووە، وەلێ ئاناکسیماندەر لای وابووە ئەو پرەنسیپە بێپایانی یان ناکۆتایی یاخود بێسنوریی بووە. ئارگیومێنتەکانی داکۆکیکردن لەم تێزە لە رێگای ئەرەستۆوە گەیشتونەتە دەستمان و دەڵێت ئاناکسیماندەر پێی وابووە کە بێپایانی هیچ ئەسڵێکی نیە، چونکە ئەو خۆی ئەسڵەکەیە، لەبەر ئەوەی هیچ ئەسڵێکیشی نیە، کەواتە هیچ سنورێکیشی نیە، بۆیە لە هیچ شتێکی ترەوە پەیدا نەبووەو لەناویش ناچێت. پێشتر یۆنانییەکان ئاشنای خوداوەندە هۆمیرییە نەمرەکان بوون، وەلێ ئاناکسیماندەر دوو خەسڵەتی دیکەی بۆ ئەو چەمکە زیاد کردو وەکو پرەنسیپە بنەڕەتییەکەی خۆی داینا: بێسنوری و پەیدانەبوون لە هیچی تر. هەرچۆنێک بێت رەنگە مەبەستی لە ئەیپیرۆن ئەوە بێت کە ماتریاڵێکی سنورنەکراوەو ناتوانرێت بە هیچ جۆرە وەسفێکی بەرهەست بناسرێتەوە، چونکە خۆی لە خۆیدا لە جیهانی پێکهاتوودا بوونی نیە

لە بواری فەلەکناسیشدا بە دۆزەرەوەی زەوالی هەتاو پلەی لاریی خولگەی بورجەکانی دۆزیوەتەوە، لە سەردەمی ئەودا خەڵکی وایان دەزانی زەوی تەختە، بەڵام ئاناکسیماندەر پێی وابووە کە زەوی لولەکییەو لەشوێنی خۆیدا جێگیرە، بەلاشییەوە وابوو گەردوون بریتیە لە ژمارەیەکی زۆر تەنی لولەکی کە لە ئەنجامی چڕبوونەوە دروست بوون، هەتاو دەکەوێتە ئەوپەڕی هەموویانەوە، مانگ لە ناوەڕاستدایە، پاشان ئەستێرەکانی تر زیاتر بەرەو ناوەڕاست بڵاو بوونەتەوە. یەکێک لەو لولەکانە، ئەم زەوییەی خۆمانە، کە پێویستی بە هیچ بنکەو راگرێک نیەو لەشێوەی تەپلێکدایە. پێشی وابووە کە ئەسڵی گەردون دەگەڕێتەوە بۆ جیابوونەوەو چڕبوونەوەی مادەیەکی بەرایی، تێیدا گەرمی بەرەو دەرەوە ملی ناوەو لە ساردی جیابۆتەوە، پاشان وشکانی لە تەڕییەوە دەرکەوتووە. سەرەنجامیش هەموو شتێک دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ئەسڵەی لێوەی هاتووە. بە کورتی ئەو پێی وابووە تەنە گەڕۆکەکانی ناو ئاسمان لە خولگەی بازنەییدا دەسوڕێنەوەو بەژێر زەویدا تێدەپەڕن و پاشان بەسەریدا دەڕۆن. زەوی بێ هیچ راگرێک و بە ئازادی لە بۆشاییدا راوەستاوە. تەنەکانی ناو ئاسمان لە چەند ئاستێکدان و هەندێکیان لەسەروی ئەوانیترەوەن. ئەم بۆچوونانە گەرچی سادە دێنە پێشچاوی خوێنەری هاوچەرخ، بەڵام لەکاتی خۆیدا هەنگاوێکی گەورە بووە بەرەو دامەزراندنی بۆچوونی مرۆڤایەتی لەمەڕ گەردوون.

ئەو نەخشەیەی ئاناکسیماندەر دروستی کردووە، بزر بووەو نەماوە، بەڵام هیرۆدۆت ئەو نەخشەیەی بینیوەو وەسفێکی دەکات بۆمان. دەتوانین ئەنێشەی نەخشەکە ئاواهی بکەین: نەخشەیەکی بازنەیی بووە وەکو سەری تەپڵی زەوی، پاشان زەریا دەوری گرتووە، دەریای ناوەڕاست لە چەقی نەخشەکەدا بووە، هێڵێک کردوویەتی بە دوو بەشەوە لەمسەرەوە بۆ ئەو سەری جیهان کێشراوەو بەناو دیلفیدا تێدەپەڕێت، بە نیوەی سەرەوەی وتراوە ئەوروپا، بەشی خوارەوەشی ئاسیا بووە. سەبارەت بە مەسەلەی زیندەوەرەکانیش پێی وابووە کە ژیان لە وتم و شێیەوە پەیدا بووە کە بەرلەوەی تیشکی خۆر وشکی بکاتەوە دەوری زەوی گرتبوو. لە ژێر کاریگەریی گەرمای تیشکی هەتاودا، یەکەمین گیانەوەر لە مادەیەکی لینجەوە دروست بووە کە جۆرە ماسییەک بووەو پێستێکی تیغ تیغی دڕکاویی هەبووە، ئەم گیانەوەرە لە دەریاوە گواستوویەتیەوە بۆسەر زەوی. مرۆڤ لە ماسییەوە پەیدا بووە. کۆمەڵێک تێبینی و سەرنجی گرنگیشی پێشکەش کردووە دەربارەی هاوشێوەیی خەسڵەتە توێکارییەکانی نێوانی مرۆڤ و بونەوەرەکانی تر. هەندێک بە یەکەمین کەسی دادەنێن لە بواری تیوریی پەرەسەندندا کاری کردبێت.■

کتێبێک دەربارەی ژیان و بەرهەمەکانی جۆرج ئۆرۆیل

و. لەعەرەبییەوە: زانیار

ناوی کتێب: ئۆرۆیل
ناوی نوسەر: سکوت لوکاس
ناوی بڵاوکەرەوە: خانەی (هاوس) بۆ چاپ وبڵاوکردنەوە لەلەندەن
رانانی: کامبردج بووک ریفیوز

■ جۆرج ئۆرۆیلی رۆماننوس و چەپرەوی کۆچکردووی بەریتانیا ساڵی ٢٠٠٣ چانسی هەبوو لە گرنگی پێدانێکی گەورەدا، کە هاوکات بوو لەگەڵ یادی سەد ساڵەی لەدایک بوونیدا، لەبەرئەوەی تائێستا ئۆرۆیل بووەتە بابەتی (١٥) کتێب کە باس لە مێژووی ژیانی دەکەن، ئەمە بێجگە لە کۆمەڵێک توێژینەوەی رەخنەیی کە لەژماردن نایەن. ئەم کتێبەش کە لەبەردەستماندایە لەدانانی (سکوت لوکاس)ەو خوێندنەوەی پێویستەو واباشترە هاوڕێ لەگەڵ ئەو دووبەرگە گەورەیەو ئەو دۆکیۆمێنت و بەڵگەنامانەدا، دابنرێت کە ئێزگەی (بی.بی.سی) بەم دواییانە پێشکەشی کردن، کە تیایاندا بەدواداچوون لەسەر ژیان و بەرهەمەکانی ئەم نوسەرو بێژەرو شیکەرەوە سیاسییە کراوە. ئۆرۆیل کەسایەتییەکی جیاوازو ناکۆک و گرنگە نەک هەر لە مێژووی فیکری سیاسی بەریتانیادا، بەڵکو لە مێژووی رۆژئاوای هاوچەرخیشدا، بەڵام بەرلەوەی دەست بە خوێندنەوەی کتێبەکە بکەین خاڵێک هەیە کە مەبەستێکی زیندووی هەیە لەم لێکۆڵینەوەیەدا، کە ناونیشانی کتێبەکە (ئۆرۆیل) ئاماژەی پێدەدات. ئەویش بریتیە لەوەی کە (ئۆرۆیل) ئەم ناوە بەناوبانگە بوونێکی راستەقینەی نییە، چونکە ئەم ناوە لەلایەن (ئەریک بلێر)ی لەدایک بووی ١٩٠٣/٦/٢٥ لەخێزانێکی چینی مام ناوەند دا خوازراوە، کە دواتر لە کۆلیژی (ئیتۆن) خوێندن تەواو دەکات، بەڵام (بلێر) ناوە خوازراوەکەی بەکار نەهێنا تا ئەو کاتەی یەکەمین کتێبی خۆی نوسی بەناونیشانی (ئاوارەبوون لەپاریس و لەندەن) کە لە ساڵی ١٩٣٣دا بڵاوبوەوە. بەم شێوەیە (ئۆرۆیل) سەرەتا لەتەنیا ناوێک زیاتر نەبووکە (بلێر) بەرێگایەکی تارادەیەک هەڕەمەکی هەڵیبژارد، لەوانەشە (بلێر) ئەمەی بۆ ئەوە کردبێت کەخۆی لەرەچەڵەکەکەی کەسەر بەچینی ناوەند بوو دوور بخاتەوە. لەگەڵ ئەمانەشدا لەواقعدا (ئۆرۆیل) ناوی رووبارێکە. کە بەنزیک خانووەکەیدا لە (ساوس وڵد) تێپەر دەبێت. هەروەها دەکرێت بڵێین گرنگترین شت کە ئەم کتێبە لەگەڵ خۆیدا هێنابێتی بریتییە لە هەوڵدان و زانینی ئەوەی کە ئەم ناوە (ئۆرۆیل) نمایشی کردووە، نەک تەنها پشکنینی ژیانی (ئەریک بلێر) و کتێبەکانی.

نوسەر لەکتێبەکەیدا بەشێوازێکی تایبەت باس لەگرنگترین کارەکان دەکات لەژیانی ئۆرۆیلدا، کە ناوی ئەویان جیاکردەوە لە جیهانی نوسین و فیکری سیاسی رەخنەگرانەدا. چونکە پاش شیکردنەوەی پێشکەوتنی ئەم نوسەرە، (لوکاس) بەئاشکرا درک بەوە دەکات کەناوهێنانی (بلێر) بەنەمری نەدەمایەوە، گەر ئەو هەڵنەستایە بەنوسینی، دواهەمین دووکتێبە سەرەکییەکەی لەماوەی ژیانی سەر شار بەنوسینی خۆیدا. هەروەها (لوکاس) پێی وایە بەر لەساڵی ١٩٣٩ بیرکردنەوەی ناوەکی بلێر تەنها هەڵگری برێکی کەم لەرەسەنایەتی بووە، کەلەو کاتەدا کەمێک لایەنگری بیری چەپرەوی کردووە، بەڵام لەگەڵ هاتنی ساڵی ١٩٣٩دا بلێر هەستا بەگۆرینی (ئۆرۆیل) بۆ نوسەرێک کە دژایەتی چەپرەوەکانی دەکرد. بەوەش ئیدانەی دەکردن کە ئەوان لەبەرامبەر پێشکەشکردنی وەڵامەکاندا لاوازن و هەروەها بەتوندی گوێڕایەڵی و ملکەچی ئەوانیشی بۆ کۆمۆنیزمی سۆڤیەت رەتکردەوە. لەساڵانی جەنگی دووەمیشدا بلێر پەی بەرۆحی نیشتمانپەروەرانەی ئینگلیزی برد، کەپابەند بوو بەوەوە کەپێی دەوترا (مامەڵەی گشتی خەڵک بەشێوازێکی شایستەو رێزدار لەگەڵ یەکتردا). لەمەشدا بلێر لایەنگری لە (دیکنز) دەکرد، کەلەتێروانینێکیدا پێی وابوو هەموو شتێک چاکە گەرهاتوو خەڵکی لەگەڵ یەکتردا بەشێوەیەکی شایستەو راست و دروست رەفتار بکەن، هەروەها بەگەرانەوە بۆئەوەی کەبەسەردەمی زێرین گوزارشتی لێکراوە لەمێژووی ئینگلیزدا، گەرچی بەشێوەیەکی پراکتیکی لەم سەردەمەشدا ئەوە دەستنیشان نەکراوە کە کەی بریار دەدرێت خەڵکانی ئاسایی، کەراهاتوون لەسەر رەفتارکردن بەشێوەیەکی راست و دروست گەربۆیان لوا دەسەڵات بگرنە دەست، بۆئەوەی هەرچی لەشایستەیی و رێز هەیە لەواندا تەرجەمە بکرێت بۆ واقعی پراکتیکی، کەمومارەسەکردنی بەشێوەیەکی ئاسایی بێت.

گوزارشتکردن لەم تێروانینە لای ئۆرۆیل بەشێوەیەکی ئاشکرا هاتووە لەکتێبە کلاسیکییەکەیدا (مەزرایئاژەڵان) کەلە ساڵی ١٩٤٥دا بڵاوبۆتەوە. ئەم کتێبە هەنووکە چیرۆکێکی گرنگە، لەسەرەتادا ئەم چیرۆکە بەتەنیا نمایشی هەوڵدان ناکات بۆ هێرشکردنە سەر یەکێتی سۆڤیەتی جاران (کەچیرۆکەکە لەشێوازی دژایەتیکردنی ئەم سیستەمە فۆرمەلەکراوە)، بەڵکو وەک ئۆرۆیل پێی وایە چیرۆکەکە بۆ دەرخستنی ئەو لایەنەشە کەخەڵکانی شەرەفمەندو بەرێز پێویستە بێداربینەوەو پاش بەجێهێنانی ئەرکەکانیان بزانن و بتوانن کەبەچ شێوەیەک یاخود چۆن رزگاریان دەبێت لەسەرکردەکانیان. هەروەها گرنگی پێدانەکانی ئۆرۆیل گەلێک گۆرانکاری کاریگەریان لێکەوتەوە، لەتێبینی کردنیدا بۆ ستەمکاری یەکێتی سۆڤیەت لەئیسپانیا ئاراستەیەکی تری وەرگرت، بەرەو ئاستێکی باڵاتر. چونکە ئەو رازی نەبوو بەچاودێریکردنی نەهامەتییە کۆمەڵایەتییەکان وازبهێنێ، یاخود بەتەنیا گوزارشت لەترسێک بکات کەلەئاستی گەشەکردندایە، بەڵکو ئۆرۆیل هەوڵی دەدا بەئاشکرا ئاماژە بەو سەرچاوەیە بدات کەمەترسیەکەی لێوەدێت، کەئەویش بریتی بوو لەهەیمەنەی (براگەورە))(الاخ الاکبر)×، واتە دەسەلاتی سانسۆرە مەزنەکان کەبانگەشەی بۆ لێپرسراوێتی هەموو شتێک دەکرد، گەرچی لەهەموو شتێکیشدا خاوەنی خراپترین بەرپرسیارێتی بوو، بەڵام دووەمین کتێبی سەرەکی ئۆرۆیل کەناوی (١٩٨٤)ە، یەکەمین کتێبی بەریتانیایە کەخاسیەتەکانی سیستەمی تۆتالیتاریزم دەستنیشان دەکات، کەبریتییە لەسیستەمی تەنها حیزبێک کەلەرێگای دیسپۆتیزمەوە فەرمانرەوایی دەکات. راستە (ستیڤن سیندەر)ی پاڵەوانی رۆژنامەکەی ئۆرۆیل گوزارشت لەدڵەراوکێکانی خۆی دەکات لەبەرامبەر مەترسی کۆمۆنیزمی سۆڤیەتیدا، بەڵام بلێر یەکەم کەسە کەهەرەشە سەرەکی و راستەقینەکان بۆ سەر ئازادی دەستنیشان دەکات بەشێوەیەکی ئاشکرا، لەئەوروپای پاش سەردەمی هیتلەردا.

لەگەڵ ئەوەشدا ئەو سەرپێچی لەسووربوونی کۆمەڵایەتیانەی خۆی ناکات، چونکە ئەو پێشتر دەرکی بەوە کردبوو وەک ئەوەی کەتوانیبێتی پێشبینی ئەوە بکات یەکسانی لەفۆرمە فراوانەکەیدا فەراهەم ناکرێت، گەر ئازادی دەستەبەر نەبێت، ئەمەش پاشماوەی دژایەتیکردنی ئەوە بۆ سەرمایەداری، گەرچی لەبەشێکی گەورەی کەسێتی ئۆرۆیلدا پاش جەنگی جیهانی دووەم. ئەم دژایەتیکردنە وونەبێت، هەر ئەمەشە بەری ئەوەمان لێدەگرێت کەئەو بە راسترەوێکی بەرهەڵستکاری کۆمۆنیزم دابنێین، لەگەڵ ئەوەشدا کەئۆرۆیل لیستێک ناو، کەپێکهاتووە لەناوی ئەو کەسانەی کە ئەم پێی وایە لەرووی سیاسییەوە دڵنیا نییە لێیان پێشکەش بەهێزەکانی ئاسایش دەکات. بەڵام پاڵنەرەکانی هەر کارێکی بلێر پاراستنی ئازادییە، کەبەبێ ئازادی ناکرێ هەستین بەتێکۆشان لەپێناو جیهانێکی باشتردا. پاش شکستی کارکردن لای پۆلیسی بورمای پادشایی بلێر لەفەرەنسا رێرەوی فێربوونی ئەدەب دەگرێتەبەر، بەو پێیەی کەئەو یەکەم پیاوی بەریتانی نەبوو کەروو لەپاریس بکات، لێرەوە ئەو یەکێک لەرێرەوە تەقلیدیەکان دەگرێتەبەر کەهەر نوسەرێکی ئینگلیزی بەهەڵپە لەدەرگاکانی داوە. لەوروەوە کەفەرەنسا دوور نییە لەبەریتانیا، ئۆرۆیلیش رووی تێدەکات و لەناو کلتورەکەیدا رۆدەچێ و سوودی لێوەردەگرێ. لەراستیدا ئەوەی لەم کارەدا جێگای سەرسامی و گرنگی پێدانە، گەرچی هەندێ جار خەڵکی لێی بێئاگان، ئەوەیە کە زۆربەی نوسەرە ئەمریکیەکانی وەک هەمەنگوای و ئەزراپاوەند پاریسی شادیان کردبووە دەرچەیەک بۆ کارکردن لەبواری ئەدەبدا، لەهەمان کاتیشدا درک بەوە دەکەین کەبزووتنەوەی ئەدەبی لەبەریتانیا کەرەستەو بابەتەکانی لەو وڵاتانەوە وەردەگرت کەهەڵگری کەڵکەڵەی فاشیزمانە بوون لەسەردەمی نویچدا، وەک ئەڵمانیای سەردەمی دامەزراندنی کۆماری ڤایمارو ئیتاڵیای سەردەمی مۆسۆلینی.. هەر بەم شێوەیە لەم کاتەدا پاریس بۆ بلێر جێگایەکی یەکجار بێ مەترسی بوو، کەلەرێگایەوە بگەرێتەوە بۆ زەمەنێکی زۆر پاک بەبەراوورد لەگەڵ رەشەبا کاریگەرە فریو دەرەکان لەلایەک و رەشەبا پەشێوەکاندا لەلایەکی ترەوە، کەلەناوچەی

(بەرلین)ەوە، هەڵیاندەکردە سەر کۆمەڵێک نوسەری وەک (ئۆدۆن ئیشروود) و لەناوچەی (فلۆرەنسا)شەوە هەڵیاندەکردە سەر (د. ه. لورنس).. لەوانەیە ئەم هەستکردنە بێت بەدڵنیایی کەزاڵبێت بەسەر نیوەی یەکەمی ئەدەبی جۆرج ئۆرۆیلدا، کەئەدەبێکە باس لەزەوییەکی چێنراو بەمەترسی دەکات. پاش یەکەمین کتێبی ئۆرۆیل کەلەسەرەوە ناومان بردو لەساڵی ١٩٣٣ بڵاوبووەوە. تێبینی ئەوەدەکەین سێ بەرهەمەکەی تری کەبەریتانیا شانۆی رووداوەکانی هەر سێکیان لەخۆدەگرێت، باس لەزەوییەک دەکەن کەئۆرۆیل خۆشی ویستووەو دواتریش لاواندویەتیەوە، بەڵام کارەکان لەچوارچێوەی ئەم زەویەدا بەباشی بەرێوە ناچن. پاشان کتێبەکەی (رۆژەکانی بۆرما ١٩٣٥)، بتەواوەتی ئاراستەی دژایەتی کردنی داگیرکەر نەکراوە، بەڵکو بەشێوەیەکی راستەوخۆ هێرشی کردۆتە سەر دڵی ئەو بەهانەو پاساوانەی کەداگیرکەر لەدواهەمین چەرخی سپی پێستدا واتە ئەوەی کەبە چەرخی (بارگرانی پیاوی سپی) ناودەبرێت، پشتیان پێ دەبەستێت.

بەڵام کتێبەکەی تری (کچی پیاوی ئایینی ١٩٣٥)، بەشۆرشێکی کۆمەڵایەتی گەشەیەندووەوە دێت و خۆی دەکات بەناوەراستی ماڵی بەریتانیای بارگراندا، لەکاتێکدا کتێبەکەی (بۆئەوەی ئەسپیدسترا لەحاڵەتی فرێندا بمێنێتەوە ١٩٣٦)، لەوانەیە لەم هێڵە لای دابێت، بەڵام بەشێوەیەکی ئاشکرا وێنەی پیاوێک دەگرێت کەپێچەوانەو جیاوازە لەگەڵ گەشەکردنی کۆمەڵگای سەرمایەداری نوێدا، ئەو تێروانینەی کەئەم بەرهەمانەی ئۆرۆیل هەڵیانگرتووە، بەدەوری بەریتانیادا دەسورێتەوە، ئەوەتا هێزە تاریکەکان دروست بوون، بەڵام سەرچاوەکانیان نادیارە. هەروەها لەکتێبەکەیدا (رێگایەک بۆ ویگان بیر)، ئۆرۆیل بۆ ماوەیەکی کورت دەگەرێتەوە بۆ تێبینیەکەی دەربارەی هەژاری و هێرش دەکاتە سەر سۆسیالیزمی تەقلیدی، هەروەها لەبەرهەمە سیاسیەکانی دواتریدا ئەم هێرشەی دەبەستێتەوە بەدیموکراتیەتی سیاسیەوە.

کاتێک ئۆرۆیل چووە ئیسپانیا بۆئەوەی پەیوەندی بە (ئانارشیستەکان)ەوە بکات، حیزبی (کۆمۆنیستی کرێکاری یەکگرتوو) چاوی بەو پرۆسەی پاکسازییە دەکەوێت کەچەپرەوە ئیسپانیەکان پێی هەڵدەستان بۆ جەختکردنەوە لەسەر سەروەری یەکێتی سۆڤیەت، پاشان ئۆرۆیل لەکتێبەکەیدا (سلاو بۆ کاتالۆنیا) هەڵدەستێت بە وەسفکردنی ئەم حاڵەتە، دواتریش کەدەگەرێتەوە بۆ بەریتانیا لەساڵی ١٩٣٩دا، دەست بەچاپکردنی کتێبەکەی (چوونە دەرەوە بۆ هەڵمژینی هەوا) دەکات. کەرووداوەکانی ئەم کتێبە لەبەریتانیا رووەدەن و، تیایدا تێبینی ئەوە دەکەین کەئەزموونی ئۆرۆیل لەکیشوەری ئەوروپادا شێوازێکی بەرجەستەمان دەداتێ لەمەرئەومەترسیە شاراوانەی کەبەدوو دڵی لەبەرهەمەکانی پێشووتریدا لەدەرکەوتندا بوون، بەم شێوەیە دەبینین ئەو بوونەوەرەی کە (ئەریک بلێر) دروستی کردووە، فرە رەهەندە. بەشێوازێک کەبەپێی زەمەن و ئەزموونەکان گۆرانکاری بەسەردا دێت. بەڵام بەناوبانگترین شتێک کەپێشکەشی کردبێ و گەلێک کاریگەری هەبێ، تاساڵی ١٩٤٩ بریتییەلە خودی خۆی کەبۆ یەکەمجار لەساڵی ١٩٣٣دا بینیمان. سەلماندنی ئەمەو جەخت کردنەوەی لەسەرئەوەی کە سروشتی ئۆرۆیل بریتییە لە شتێک کەسەرەتا بونیاد نرابێت و پاشان وێناکردنی شێوێنرابێت، بریتییە لە باشترین بەدەست هێنان بۆ ئەم کتێبەی (سکوت لوکاس). هەروەها پێویستە لەسەرمان هەرگیز سەرجەم بۆچوونە سیاسیەکانیشی لەیاد نەکەین، چونکە هەموو مرۆڤێک ناکرێ براگەورەیەک خاوەندارێتی بکات، جا قەبارە هەرچەند گەورە بێت و، سەر بە باڵی راسترەو یاخود چەپرەوەکان بێت.

بەڵام ئەوەی کە (سکوت لوکاس)ی دانەری ئەم کتێبە لەیادی کردووە، بریتییە لەو مشتومرە کەبەم دواییانە ئاشکرابووە، دەربارەی هەندێ بەڵگەنامە کە هاوکاری (جۆرج ئۆرۆیل) لەگەڵ دەزگا سیخورەکانی بەریتانیادا ئاشکرا دەکەن، سەبارەت بەچاودێری کردنی مارکسی و چەپرەوە بەریتانیەکان لەکەسانی نوسەرو ئەکادیمی لەلایەن (ئۆرۆیل)ەوە، چونکە کۆمەڵێک بەڵگەنامە بڵاوبوونەتەوە، کە دەگوترێت (ئۆرۆیل) لەکاتی خۆیدا پێشکەشی دەزگاکانی ئاسایشی کردوون دەربارەی هاورێ ئەدیبەکانی، ئەمەش کارێکە کەرامەتی (ئۆرۆیل)ی لەکەدار کردووەو، کۆمەڵێک رەخنەی فراوانیشی لەدژی ئەم نوسەرە وروژاندووە..

سەرچاوە:
- لەئینتەرنێتەوە سایتی (الجزيره.نت)
- الاخ الاكبر: رەمزی دەسەڵات و چاودێرییە لەرۆمانە بەناوبانگەکەی ئۆرۆیلدا بەناونیشانی ١٩٨٤.■

ئیسلام و ئەوروپا و ڕۆژئاوا

و. لەعەرەبیەوە: ئاری محەمەد

■ **ناوی کتێب: ئیسلام، ئەوروپا، ڕۆژئاوا.. گرەنتییەکانی ماناو، ویستەکانی هەیمەنە.**
ناوی نوسەر: محەمەد ئەرکۆن
ناوی وەرگێڕ: هاشم سالم
بڵاوکەرەوە: دار الساقی، بیروت، لندن ٢٠٠٤
رانانی: ابراهیم غرایبە

ئەم کتتێبە بریتیە لەگفتوگۆو دیالۆگ لەنێوان ئیسلام و ڕۆژئاوادا، لەڕێگای محەمەد ئەرکۆن و "فریتز بولکستاین" ی سەرۆکی پارتی لیبراڵی هۆڵەندییەوە. هەروەها کۆمەڵێ پرسیاریش دەخاتەڕوو، وەک: چۆن دەکرێ ئیسلام عەلمانی بکەین و عەلمانیەتیش ئیسلام کەین؟ یاخود چۆن دەکرێ تەبایی و پێکەوە گونجان لەنێوان بەها رۆحی و کەلتورییە باڵاکانی ئیسلام و بەهاکانی تازەگەری جیهانیدا فەراهەم کەین؟ یاخود ئایا راستە ئیسلام دژی عەلمانیەتە؟

×زاراوە ئایدۆلۆژیا کراوەکان، ئەرکۆن لەو باوەڕەدایە کەزاراوەکانی ئیسلام و ئەوروپاو ڕۆژئاوا دووچاری ئایدۆلۆژیاکردنێکی ئارەزوومەندانە بوونەتەوە کەتا پلەیەک زیادەڕەوویان تێدایەو ناچارین جارێکیتر لێیان بڕوانین بۆ ڕوونکردنەوەیان و سەرلەنوێ پێشکەش کردنەوەیان، دوور لەو کاریگەری و وێنانەی کەپێشکەش بەئیسلام و ڕۆژئاوا کراون، یاخود دوور لەو تێگەشتنەی کەهەریەک لەم دوو لایەنە (ئیسلام، ڕۆژئاوا) لەبەرامبەر ئەوی تریاندا خاوەنیەتی. چونکە بەدڵنیایی بەپێی تێڕوانینی ڕۆژئاوا ئیسلام بووەتە جەمسەرێکی جوگرافی سیاسی کەهەڕەشە لەڕۆژئاوا دەکات. هەر لێرەوە هەوڵی هۆکارەکانی راگەیاندن دێت، بۆ شێواندنی ئیسلام و بەکارهێنانی وەک مەترسیەکی تۆقێنەر پاش تێک شکانی کۆمۆنیزم. هەروەها گومان لەوەشدا نییە کەتێکۆشەرانی بزووتنەوە سەلەفیەکان هەوڵدەدەن ئیرادەی هێزی خۆیان بەناوی ئیسلام و لەژێر ئاڵای ئیسلام دا بسەپێنن. هەر بەم شێوەیە بۆ هەموو مەبەستە دنیاییەکان و بۆ گەیشتن بەهێزو دەسەڵات، مانا بەکاردەهێنرێت بۆ ئاییینی پاک. ئەمەش نموونەی بەیەکداچوون و پێکداپژانە، لەنێوان گرەنتی ماناو ئیرادەی هێزدا. بەم جۆرەش پێکدادانی ترسناک ڕوودەدات لەنێوان هەردوولایەنەکەدا، جیهانی ئیسلام و جیهانی ڕۆژئاوا، وەک چۆن لەڕابردوودا دەیان جاری تر ڕوویداوە.

چۆن دەکرێ ئەم حاڵەتە نەگەتیڤە بگۆڕین بۆ حاڵەتی پۆزەتیڤ؟ یاخود دژایەتیکردنی یەکتری بگۆڕین بۆ تەبایی و جەنگەکەش بگۆڕین بۆ هاوکاری و ئاشتی لەنێوان ئیسلام و ئەوروپاو ڕۆژئاوادا؟ یاخود چۆن دەکرێ بگەینە ئاستی پەیوەندییە تازەکان لەنێوان ئەم سێ جەمسەرەدا، یاخود لەنێوان ئەم سێ ناوچە جوگرافیە ستراتیژییەدا؟ چۆن دەکرێ بگەینە پەیوەندییە بونیادنەرەکان، نەک پەیوەندییە تێکشکێنەرەکان، کۆمەڵێ پەیوەندی بەڵێندەرانە بەئایندە و بەتوانا لەسەر رزگارکردنی هەلومەرجی مرۆیی جا لەهەر شوێنێک بێت، لێرە لەجیهانی ئیسلامی یاخود لەڕۆژئاوادا؟

×ئەوروپاو ڕۆژئاوا: مێژوونووسەکان چەمکی ڕۆژئاوایان داماڵیووە لەمانا جوگرافییەکەی وەک چۆن لەڕابردوودا وەها بووەو گۆڕیویانە بۆ مانایەکی کەلتوری و ئایدۆلۆژی نوێ کەوابەستە نییە بەناوچەیەکی جوگرافی دیاریکراوەوە. لەڕابردوودا هەردوو چەمکی ڕۆژهەڵات ڕۆژئاوا دوو مانای جیاوازیان هەبووە، چونکە لەڕابردوودا ئەم دوو چەمکە گوزارشتیان لەدابەشبوونی مەسیحیەتی ئەرسەدۆکسی ڕۆژهەڵاتی و کاتۆلیکی ڕۆژئاوایی دەکرد. یاخود پێشتر ڕۆژهەڵات گوزارشتی لەکۆمۆنیزم و ڕۆژئاواش گوزارشتی لەسەرمایەداری دەکرد.

هەر لێرەوە ڕۆژئاوا فراوان بوو بۆئەوەی ئەمریکاش بگرێتە خۆ. هەروەها پێشتریش ڕۆژهەڵات بەواتای هیندو چین و دەوڵەتانی ئەودیو هاوپەیمانی، هەروەها ڕۆژهەڵات لەسەردەمی ڕۆشنگەریشدا بەمانای ڕۆمانسیەت و سەفەرو خەونەکان دەهات و لەسەردەمی جەنگی خاچ پەرستەکانیشدا ڕۆژهەڵات بەواتای پێگەیەکی تاریک، لەئایین گومڕا، یۆتۆپی، تەمەڵ و پشتگوێ خەر دەهات. هەنووکەش ڕۆژئاوا چەمکی سیفەتی ئیرادەی هەژموونگەری وەرگرتووە بەهۆی دروستکردنی کۆمەڵەی حەوت وڵاتە مەزنەکەوە، کەبرتیین لە: ئەمریکا، ژاپۆن، فەرەنسا، ئەڵمانیا، ئیتالیا، بەریتانیا، کەنەدا. کەدەستیان بەسەر ئابوری و چارەنوسی جیهاندا گرتووە.

لێرەدا ژاپۆن خراوەتە سەر ڕۆژئاواو ئەمەش بریتیە لەفراوانکردنێکی ئایدۆلۆژی نەک جوگرافی، چونکە ژاپۆن لەڕووی جوگرافیەوە دەکەوێتە ڕۆژهەڵاتی دوورەوە.

هەروەها ژیاری ڕۆژئاوا پێک هاتووە لەگەلێ لایەنی پۆزەتیڤ، چونکە ئەم ژیارییە نمایشی کورتەی هەموو شارستانیەتەکانی مرۆڤایەتی دەکات کە بەدوای یەکدا هاتوون لەسەر ڕووی زەوی. هەروەها ژیاری ڕۆژئاوا لەسەدی هەژدەهەم بەدواوە بەتەنیا خۆی دەسکەوتە شارستانی و زانستی و تەکنیکیەکانی بەدەستهێنا، وەک ئامێری هەڵمی و کۆمپیوتەرو پێشکەوتنی پزیشکی و دیموکراسیەت و مافەکانی مرۆڤ و هەمەچەشنی "التعددیە".

بەڵام کەس نکوڵی لەوە ناکات کە ئەم شارستانیەتە، هاوڕێ لەگەڵ ئەم دەسکەوتانەدا ئاژاوەیەکی ژینگەیی و سیاسی و کۆمەڵایەتی و کەلتوری و مەعنەوی خستووەتەوە. هەروەها لەسەر ئاستی ژیانیش جیاوازییەکی مەزنی لەنێوان گەلانی ئەوروپاو گەلانی تری دنیادا بەرهەم هێناوە.

×ئەوروپاو ئیسلام: ئەرکۆن وادەبینێ، کەدەشتی ئەوروپا یارمەتیدەر بێت لەسەر ئاوێزان بوون، لەناو هەلومەرجی ئەو ماناو بەهایانەدا، کەبوونە مایەی جێگیربوونی شوناسی فیکری ئەوروپی لەسەردەمی رێنیسانسەوە تائەمڕۆ، بەتێپەڕبوون بەسەردەمی ڕۆشنگەریدا. چونکە ئەوروپالەچوونە ناو نوێگەری و بەدەستهێنانی ئازادییە دیموکراسیەکاندا، پێش جیهانی ئیسلامی کەوتووە، دەتوانێ دەستی یارمەتی بۆ ناوچەکانی تر درێژ کات، واتە بۆ ئەو ناوچانەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، بۆئەوەی ئەوانیش بچنە ناو جیهانی نوێگەری و ئازادییەکانەوە.

ئەوروپا سەرقاڵە بەئەوروپای ڕۆژهەڵاتەوە، بۆئەوەی بیخاتە ناو چوارچێوە مەدەنی و شارستانیەتەکەیەوە، پاش نەمانی کۆمۆنیزم تیایدا، کاتی ئەوەشی نییە تا گرنگی بەجیهانی ئیسلامی بدات، چونکە ئەوروپا دەیەوێت ئەوروپای ڕۆژهەڵات بگێڕێتەوە بۆ ڕەچەڵەکە سروشتییە داگیرکراوەکەی خۆی لەجیهانی مەسیحی لیبراڵی ڕۆژئاواداو پشتیشی کردووەتە جیهانی ناوەڕاستیش، بەبۆچوونی "محەمەد ئەرکۆن" ئەمە گەورەترین بەڵگەیە لەسەر نەبوونی دڵنیایی ئەو بەوڵاتانی باشوور و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست. بەڵام لەناو ئەوروپای ئەمڕۆدا دە ملیۆن موسڵمان دەژین، لەگەڵ ئەوەشدا ڕۆژێک لەڕۆژان جیهانی عەرەب و تورکیاو ئێرانیش هەر دەچنە ناو گۆڕەپانی مێژووەوە. بۆیە دەکرێ ئێمە بەتێڕوانینێکی دوور مەوداوە پێشبینی هاتنە دی گۆڕانکاری جەوهەری بکەین لەجیهانی ئیسلامیدا لەدەوروبەری ساڵی ٢٠١٠ ز دا. دواتریش بازدانێکی چۆنایەتیش لەسەر هەموو ئاستەکاندا لەجیهانی عەرەبی و ئیسلامیدا دێتە دی.

×بۆشایی لێکۆڵینەوەکان:
سەردەمی هەردوو سەدەی سێیەم و چوارەمی کۆچی لەبایەخ و گرنگی پێدانێکی ڕۆژئاواییدا چانسدار بووە. پاشان ئەم گرنگی پێدانەی ڕۆژئاوا کەمی کردو نەما. تا سەرلەنوێ و جارێکی تر گەڕایەوە بۆ خۆ سەرقاڵکردن بە ئەم سی ساڵەی دوایی لەڕێڕەوی ئیسلام و مێژووەکەی.

یاخود بۆ خۆ خەریککردن بەوەوە کەپێی دەوترێت دیاردەی فەندەمینتالیزمی ئیسلامی. توێژینەوە ڕۆژئاواییەکان لەهەموو ئەو ماوەیەدا، کە دەکەوێتە پاش سەدەی چوارەمی کۆچی و پێش حەفتاکانی سەدەی بیستەم گرنگیان بەم دیاردەیە - فەندەمینتالیزمی ئیسلامی - نەداوە. هەر ئەمەش پاڵمان پێوە دەنێ کەبڵێین پێویستە سەرلەنوێ مێژووی جیهانی ناوەڕاست بنوسرێتەوە، جا ئەوە لەلایەن ئەوروپاییەکانەوە بێت، یاخود لەلایەن جیهانی ئیسلامیەوە بێت، لێرەشدا مەبەستمان لەلایەنی ئیسلامی جیهانی عەرەبی، یاخود تورکی یان ئێرانییە. هەروەها لەچوارچێوەی تێڕوانینی مێژوویی و سەردەمەکانیەوە، پێویستە دیاردەی هەژموون و زاڵبوونی لەڕادە بەدەری ڕۆژئاواو دیاردەی تێکشکانی زیادەڕەوی کۆمەڵگا عەرەبی و ئیسلامیەکانیش لەجێگی خۆیدا دابنێین، لەساتە وەختی دوای سەربەخۆیی دەوڵەتە عەرەبی و ئیسلامیەکاندا.. هەروەها خوێندنی ئەدەبی بەراوردکاری لەزانکۆکانی ئەوروپادا دووچاری توێژینەوەی ئەدەبی عەرەبی و ئێرانی و،، دەوڵەتە ئیسلامیەکانی تریش نەبووەتەوە، دواتر ئەم کارەش لەوەدا کەوابەستەیە بەفەلسەفەیەکەوە کەلەچوارچێوەی جیهانی ئیسلامیدا پەرەی سەندووە.. لەنێوان هەردوو سەدەی هەشتەم و دوازدەهەم دا، بەهەمان شێوەیە، لەبەرئەوەی هیچ کەس گرنگی بەم فەلسەفەیە نەداوە لەڕۆژئاوادا، هەروەها گرنگی بەزانستی کۆمەڵایەتی تایبەتمەند

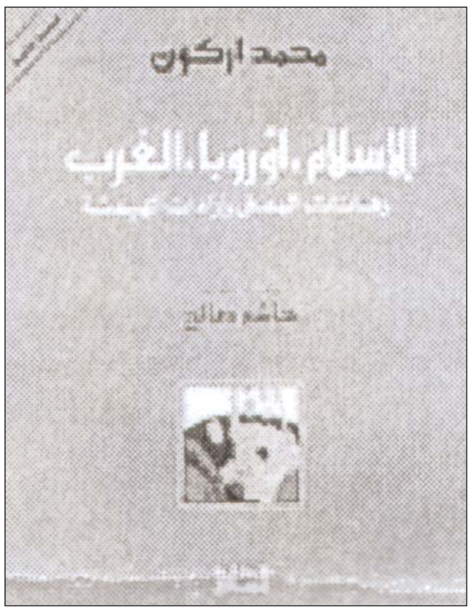

بەجیهانی ئیسلامیش نەدراووە.

×ئیسلام و داگیرکارییە نێردراوەکان: تورکە سەلجوقیەکان لەساڵی ١٠٣٨ ی زاییندا گەیشتنە وڵاتی فارس و عێراق. کاتێک "توغرول" بەگ خۆی کردە سوڵتان لەنەیساپور دواتریش نەوەکانی تا ساڵی ١١٩٤ ی زایینی مومارەسەی فەرمانڕەوایەتیان کردو بەمەش بوونە جێنشینی بووەیهیەکان کە لەناوچەی (دلێم)ەوە هاتبوون. هەروەها سەلجووقیەکان و بووەیهیەکان ڕۆڵێکی گرنگیان گێڕا، لەکاریگەریاندا بۆ سەر خەلافەت. چونکە خەلافەت لەسیستەمی فەرمانڕەوایەتی پراکتیکیەوە گۆڕا بۆ سیستەمێکی ڕەمزی، بۆ هەیبەت و هەژموونێکی ئایینی، بەبێ هیچ مومارەسەکردنێکی راستەقینەی دەسەڵاتی سیاسی. پاش ئەمانیش تورکە عوسمانیەکان هاتن و هەوڵیاندا سەرلەنوێ ئیمپراتۆرییەتی ئیسلامی دروست بکەنەوە و لەدەستگرتن بەسەر ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا بێجگە لەئێران سەرکەوتنیان بەدەستهێنا، وەک چۆن لەدەستگرتن بەسەر ڕۆژئاوای گەورەشدا بێجگە لەڕۆژئاوای دوور سەرکەوتنیان بەدەست هێنا.. دواتریش هەوڵەکانی ئیسپانیا بۆ گێڕانەوەو ڕزگارکردنی ئەندەلوس لەدەستی موسڵمانەکان، تا کەوتنی غەرناتە ساڵی ١٤٩٢ز بەردەوام بوو، کە جوولەکەکان و عەرەبەکانیان تێدا دەرکرد. هەروەها پێشتریش هێرشی خاچ پەرستەکان لەسەدەی یازدەهەم دا دەستی پێکرد. بەم شێوەیە ململانێی توند لەنێوان ئیسلام و مەسیحیەتدا بەردەوام بوو. وە ئەم ململانێیە پاش دەرکەوتنی سەرمایەداری پیشەسازی لەسەدەی هەژدەهەم دا فراوانتر بوو. خودی ئەم ململانێیەش لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی کامڵ دەخوازێ، کەملکەچی حوکمە پێشوەختەکانی سیستەمە لاهوتیە لێکدژەکان نەبێت، کەهەریەکەیان ئەویتریان ڕەتدەکاتەوە. هەروەها ئەم لێکۆڵینەوەیە ملکەچی ئایدۆلۆژیا زانستیەکان نەبێت، کەپێی وایە لەڕێگا کۆلۆنیالیزمی ئەوروپییەوە گەلانی تر شارستانی و مەدەنی دەکات. کە ئەمەش وتەزایەک بوو لەپێناو پاساو هێنانەوەدا بۆ پەلاماردانە سەربازی و ئابوری و کەلتورییەکانی کۆلۆنیالیزم، بەکارهێنرا.

×کۆمەڵگا ئیسلامیەکانی ئەمڕۆ: ئەمڕۆ کۆمەڵگا عەرەبی و ئیسلامیەکان، لەسەردەمی سەربەخۆییەوە تا هەنووکە بەدەست ئاژاوەیەکی کۆمەڵایەتی و سایسی و مەعنەوییەوە دەناڵێنن. چونکە کۆمەڵگ عەرەبی و ئیسلامیەکان لەکۆمەڵگای کشتوکاڵی و شوانکارەییەوە گۆڕاون بۆ کۆمەڵگا ئاوەدانکراوە دڕندەکان بەئەپارتمانی هەرەمەکی و ئانارشیستی، هاوڕێ لەگەڵ سیستەمە سیاسیە ستەمکارەکاندا. پاش سەردەمی سەربەخۆییش پرۆسەکانی سەرلەنوێ ئاراستەکردنەوە لەسایەی سیستەمی تاکە حیزبدا. پەیوەندی نێوان نەوەی نوێ و فەزای جیهانی ناوەڕاستی بەهەردوو باڵەکەیەوە لەیەک کردووە. هەروەها ئیسلامی دابڕیووە لەسەرچاوە فیکرییە سەرەتاییەکانی، بۆئەوەی لەپرۆسەی ئامادەکردن و رووبەڕووبوونەوە لەگەڵ ئەویتردا بەکاری بهێنێ، هەروەها ئیسلامی لەئاسۆ رۆمانیەکانی دوورخستووەتەوە، بۆیە سەلەفیەتی نوێ لەگەڵ ئەو حاڵەتە شکستخواردووە ئابوری و کۆمەڵایەتیە مەزنەدا کارلێک دەکات، کەسیستەمی فەرمانڕەوایەتی تێی کەوتووە، هەر ئەمەشە دەبێتە هۆی تەقینەوەی توندڕەوی، پاشان گفتوگۆو دیالۆگیش بەناو بەراوردکردنەکان و تێکشکانەکاندا گوزەر دەکات لەنێوان فیکرو ژیاریدا. لەڕۆژئاوا لەلایەک و لەنێوان ئیسلام دا لەلایەکی ترەوە، کەنارەحەت و ئەستەمە لەم رانانەدا بەتەواوەتی دەستمان بەهەموویدا رابگات، بەڵام بەدڵنیایی گرنگترینیان مەسەلەی مافەکانی مرۆڤە لەناو دارشتنی یاساکان و بیرکردنەوەکاندا لەڕۆژئاواو لەئەوروپادا بنچینەیەکی پێکهێناوە. بانگەوازی جیهانی بۆ مافەکانی مرۆڤ لەڕۆژئاوادا دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی نۆزدەهەم، لەکاتێکدا کەفیقهو یاسادانان لەئیسلامدا لەفۆرمەلەکردن و دروستبووندا دەگەڕێتەوە بۆسەردەمێک لەنێوان هەردوو سەدەی حەوتەم و دەیەمی زایینی.. بەدڵنیایی هەندێک موسڵمان کەبەکەڵکەڵەیەکی تایفەگەری دەرکەوتە هان دەدران، کۆمەڵێ بنچینەیان بۆ مافەکانی مرۆڤ دۆزییەوە -کەهەمان شت بۆ مەسیحیەکان و جولەکەکانیش ڕوویدا - دواتر هەر ئەمەش بوو کەپاڵی بەئەنجومەنی ئیسلامیەوە نا بۆ دەرکردنی "بانگەوازی جیهانی بۆ مافەکانی مرۆڤ" ساڵی ١٩٨١، هەروەها دەقی بانگەوازەکەش بریتی بوو لەپینەکردنێکی ئایدۆلۆژی لەپێناو ئەوەدا کەئیسلام بخرێتە ناو چوارچێوەی بانگەوازە ئامۆژگاریکەرەکانەوە کە لەئێستادا باون و بانگەشە بۆ ڕێزگرتن لەمافەکانی مرۆڤ دەکەن. بەڵام لەواقعدا جیاوازی و ناکۆکی لەنێوان هەندێ پرەنسیپی شەریعەتی ئیسلام و بانگەوازی جیهانی بۆ مافەکانی مرۆڤ هەیە.

گۆڕان و گواستنەوە لەئاستی شەریعەتدا بۆ ئاستی یاسا تازەکان داوا لەموسڵمانەکان دەکات کەبەکۆمەڵێک شۆڕشی هزری و چەمکسازی هەستن کەئەوەی کەلەڕۆژئاوادا ڕوویدا.. چونکە مەسەلەکە بەزیادکردنی یاسایەکی تازە بۆ یاسایەکی کۆن چارەسەر ناکرێت هەروەها لەبەرئەوەی دان نان بەمافەکانی مرۆڤدا لەکۆمەڵگا ئیسلامیەکاندا پشت بەهێنانە ناوەوەی کەلتوری تازە دەبەستێ، کەوا دەکات مومارەسەکردنی راستەقینە بۆ مافەکانی مرۆڤ زیاتر شیاوتر بێت وەک لەوەی کەپشت بەبانگەوازە ئاوازدارەکان ببەستێت، وەک ئەوانەی لەڕێگای یونسکۆوە بانگەشەیان بۆ دەکرێت. هەروەها لەواقعدا زۆربەی حکومەتە عەرەبی و ئیسلامیەکان بانگەوازی جیهانی مافەکانی مرۆڤیان ئیمزا کردووە، بەڵام سیاسەتە پراکتیکیەکانیان زۆر لەوە دووترن کەرێز لەمافەکانی مرۆڤ بگرن. بەداخەوە دارمانی هەلومەرجی ئابوری و کۆمەڵایەتی لەکۆمەڵگا ئیسلامیەکاندا یارمەتی دەر نییە بۆ وابەستەبوون بەمافەکانی مرۆڤەوە. لەکاتی قسەکردنیشدا دەربارەی گفتوگۆو دیالۆگ لەنێوان ئەرووپاو جیهانی ئیسلامیدا، کارەکان لەشیکردنەوەو بیرکردنەوەدا ئاڵۆزتر دیارن، چونکە نوێگەری ئەوروپی هاوڕێیە لەگەڵ ستراتیژیەتێکی کۆلۆنیالیستیدا کەهەوڵ دەدات بۆ دەستگرتن بەسەر جیهان و سامانەکەیدا، لەمەشدا نوێگەری ناکۆکە لەگەڵ خۆی و پرەنسیپەکانیدا، کەبەدڵنیایی دەکەوێتە ناو ناکۆکی و دژایەتیەوە لەگەڵ گەلان و کۆمەڵگاکانی تردا.

ئەوروپا بەزاڵکردن و سەرخستنی ئیرادەی هێزو هەژموونی، کەوتووەتە ناو ئابڕووچوونێکی ئەخلاقیەوە کە لەسەدەی هەژدەهەمەوە دەیبزوێنێ لەسەر بەرژەوەندی گەڕان بەدوای مانای ڕۆمی و دروستکردنی سیستەمێکی نێودەوڵەتیدا کەلەسەر دادپەروەری و هاوکاریکردنی گەلان لەگەڵ یەکتریدا دامەزرابێ. لەبەری بەرامبەری ئەوروپادا پەی بەسیستەمێکی سەربازی دەبەین کەدەستی گرتووە بەسەر فەرمانڕەوایەتیداو، فەزای کلاسیکی ئیسلامی پەردە پۆشکردووە کەلەسەر دیالۆگ و لێک تێگەیشتن دامەزراوەو تێکەڵەیەکی لەفیکری نوێگەری پێشکەشکردووە، وەک ئازادی و دادپەروەری و لێکبوردن و پێشکەوتن و بانگەوازە سۆزدارییە پەرێشانەکان. هەروەها مومارەسەکردنە بینراوەکانیشی لەناو ناوەندە سوننەتی و کەلەپوریەکاندا پێشکەشکردووە. پاشان بەپێچەوانەی ئەوەوە خۆی تێکەڵ بەرەخنەگرتن لەکەلەپورو ئازارەکانی ئەزموونی تازەگەری و تازەکردنەوە بکات لەناوەوە، سەرکردە سیاسیەکان هاوردەیەکی ئاسان (الاستیراد السهل) و تێکەڵەیەکی نێوان لێکدژەکان و بەرگە نەگرتنی پەرپرسیارییەتی مێژووییان بۆ نوێگەری راستەقینە پێ باشترە..

×سەرچاوە: لەئەنتەرنێتەوە: سایتی الجزیرە. نێت. ■

ڕۆشنتر لە خامۆشی

عەبدوڵڵا تاهیر بەرزنجی

■ هەفتەی رابردوو پاش سەردانی پزیشکی ددان چووم بۆ سەرا تا چاو بەو کتێبانەدا بخشێنم کەلەسەر شۆستەی شەقامەکان، پەرش کراون. لەوێدا چاک و خراپ تێکەڵاو بوون. لەوێدا هەندێک جار کتێبی زۆر بەنرخ هەرزان دەکرێت و کتێبی بازرگانی و سوکەڵە گران دەکرێت. لەوێدا جار جار کتێبی وەها بەنرخ دەبینیت بێناز کەوتووە و کەس ئاوڕی لێناداتەوە. ئەو ئێوارەیە دیمەنێکی دڵتەزێنم بینی. لەناو کۆمەڵێک کتێبی کۆنی هەراجکراودا رۆمانە بەنرخەکەی ئالەن فۆرنیم بینی کەس ئاوڕی لێ نەئەدایەوە. زۆر لەوێدا وەستام دەستی بۆ درێژ نەکرا.. تەواو بێناز کەوتبوو. لەناکاو کوڕێکی گەنج لەگەڵ چوار پێنج کتێبی تردا هەڵیگرت.. پێمخۆش بوو ئاورێک لە فۆرنیە درایەوە.. بەدڵخۆشیەوە ویستم باسی ناوبانگی ئالەن فۆرنیەو گرنگی رۆمانەکەی، بۆ گەنجەکە بکەم، بەڵام ئەو زوو پێشم کەوت و ووتی بۆ دوکانی گوڵە بەرۆژەمە.. ساردبوومەوەو بیرم کەوتەوە، ساڵی ١٩٧٦ لەچواری ئامادەییدا بووم رۆمانی مۆنی گەورەم خوێندەوە بەناوی (افاق الصبا)، چێژێکی زۆرم لێبینی.. ئەم رۆمانە یەکێک بوو لەو کتێبانەی کەتا ئێستاش لام پارێزراون و ساڵی ١٩٩٢ هەواڵێکم لەسەر فۆرنیە خوێندەوە، رۆمانەکەیم لا شیرینتر بوو.

ئەم رۆماننوسە ساڵی ١٨٨٦ لەدایک بووە، دایک و باوکی مامۆستا بوون. ساڵی ١٩١٣ ئەم رۆمانەی چاپ کردووەو ناوبانگێکی گەورەی پێدەرکردووە.. شۆرەتێکی کەم وێنەی بۆ بەدیهێناوە.. بەڵام ئەم رۆمانە یەکەم رۆمان و دوا رۆمانی دەبێت و ئیتر دەبرێت بۆ بەرەکانی جەنگی جیهانی یەکەم و دەکوژرێت و تاچەند ساڵێک هەواڵی چۆنیەتی کوشتنەکەی و شوێنەکەی نازانرێت. ئەم کارەساتە پاش ساڵێک لەدەرچوونی کتێبەکەی بوو. عاشقانی ئەدەبی فۆرنیە چواردە ساڵ خەریکی پشکنین و تاوتوێکردنی ئەو نوسراوو پەرانە بوون کەپەیوەندییان بەفۆرنییەوە بوو و لەلای سوپای فەرەنسی پارێزراو بوون. ساڵی ١٩٩١ تیمێکی فەرەنسی کەپێکهاتبوو لەکۆمەڵێک لێکۆڵەرو دێریننناس و بەیارمەتی دەزگای تاقیکردنەوەی زانستی پەردەیان لەسەر ئەو تەمومژییە لادا کە نهێنی مردنی ئالەن فۆرنییەی بەناوبانگی داپۆشیبوو بێ ئەوەی ئەسەرێکی وەهای لەجەنگی جیهانی یەکەمدا وەچنگ کەوێت. هەواڵەکە ئەوەی ئەگەیاند زاناکان بۆ وەچنگ کەوتنی هێڵی سەرەتایی نهێنی کوشتنەکەی، سوودیان لەتەکنیکی زانستی دێرینناسی و ئەنترۆپۆلۆجی بینیوە و ساڵی ١٩٩٢ توانییان ناوچەیەک دەست نیشان بکەن رووبەرەکەی هکتارێک بوو فۆرنییەی تیادا کوژرابوو.. بۆ دۆزینەوەی پاشماوەی ئێسقانی یەک مانگ گەڕان.. پاشان لەگۆڕێکی بەکۆمەڵدا فۆرنیەو ئەو چەند هاورێیەی کەلەگەڵیدا کوژرابوون (بیست سەربازی تیپی پیادەی فەرەنسا) لەدێی رمی لاکالون بەخاک شپێردران.

تا ساڵی ١٩١٨یش ئەو ناوچەیەی کەئەمان تیایدا کوژرابوون هەر لەژێر دەسەڵاتی هێزی دوژمندا بوو، لەبەر ئەمە هیچ نیشانەیەکی وەها دەربارەی وونبوونیان دەست نەکەوت. هەندێک لەلێکۆڵەرەوەکان بۆ ئەوە چوون ئالەن فۆرنیەو بیست سەربازەکەی هاوڕێی پاش ئەشکەنجەدان گوللەباران کراون. تیمە پشکنەرەکە توانی شوناسی هەر بیستیان جیابکاتەوە و ئالەن فۆرنیە بناسرێتەوە و ڕێزی تایبەتی خۆی بۆ بگێردرێتەوە ئەویش لەرێگای دەست نیشان کردن و جیاکردنەوەو ناسینەوەی قەدو پێوانەی درێژی ئێسک و شێوەی ددانیان..

فەحس و پشکنین سەلمادنی کەتەمەنی ئەو سەربازانە، ئەو کاتە لەسی و پێنج ساڵ کەمتر بووە و فۆرنیەش تەمەنی سی و دوو ساڵ بووە.

ددان ئێشە ئەو ئێوارەیە گەیاندمییە کتێبی شۆستەکانی سەراو گەڕاندمیەوە بۆ ساڵی ١٩٧٦ کە رۆمانەکەی فۆرنیەم تیا خوێندەوە و بۆ ساڵی ١٩١٣ کەلەبەرەی جەنگدا بزر بوو و بۆ ساڵی ١٩٩٢ کەهەواڵی دۆزینەوەی تەرمەکەیم لەگۆڤارێکدا خوێندەوە. چەند هەنگاوێک لەولاترو دوور لەکتێبە هەراجکراوەکان، برادەرێکم بینی و حاڵەتەکەم بۆ گێڕایەوە، وتم باشە ئەگەر ئەو گوڵەبەرۆژە فرۆشە بواریبدایەو تێمگەیاندایە کەئالەن فۆرنیە چ رۆماننوسێکی گرنگەو ئەم کتێبەی شاکارەو هەشتا ساڵێکە بەدوای ئەسەرو چۆنێتی ونبوونیا دەگەڕێن و لەساڵی ١٩٩٢دا دۆزیانەوەو زانیاری تەواویان دەسکەوت، ئایە ئەو کاتە ئەیوت: کەوا کتێبەکەی ناکەم بەلوولەی گوڵەبەرۆژە؟ هاوڕێکەم بەدەم زەردەخەنەیەکەوە وتی: ئەڕۆم هیچ نابەیتەوە بۆ ماڵەوە؟ شەو لەکتێبخانەکەمدا رۆمانەکەی فۆرنیەم دۆزییەوەو بڕیارمدا بەیادی داهێنەرێکی گەنجەوە هەفتەی داهاتوو بۆ دووەم جار دەست بکەمەوە بەخوێندنەوەی!■

پاڵنەرەکانی سەرهەڵدانی سەرەتاکانی عەرەبچێتی

سەلام.عەبدولکەریم

■ لەم وتارەدا ئەوەندەی بکرێت، قسەلەسەر ئەو سەرەتایانە دەکەین کەپاڵنەر بوون بۆ گۆرانی ئەجێندای دەسەڵاتی ئاینێکی گەورەی وەکو ئیسلام لەماناو چەمکە مرۆییە گشتیەکەیەوە بۆ بچوک بوونەوەو داخران و تەسک بوونەوەی بەرەو چوارچێوەکانی بیرۆکەی عەرەبچێتی و دواتر دروست کردنی کێشەی گەورەتر لەبواری پراکتیزەبوونی ئەو ئەجێندا دیاریکراوو پاڵپشتکراوە بە تێکستە دەقەکان. دەشێ پرسیار لەرەگ داکوتانی هەست و بیری عەرەبچێتی لەنێو فیکری ئایینیدا، پرسیارێکی گەورەی چۆنیەتی بێت لەوەداکەکاراکتەرەکانی پشت ئەو رەگداکوتانە کامانەبوون؟ ئەوە چ نهێنیەکە وادەکات لەقۆناغێکی مێژوویی کەمدا دەسەڵاتی سیاسی ئیسلامی بەهۆی بارگاوی بوونی بەتێزە فیکریەکانی ناسیۆنالیزمی عەرەبی و دەمارگیری بۆ عەرەبچێتی چینێکی کەم دەکاتە فەرمانرەوای تاکرەو، دواجار گەورە پیاوانی نێو خودی هەمان جیهانی ئیسلامی بەرەو ژوورە تاریکەکانی زیندانەکان راپێچ دەکات و لەبری هێنانە کایەو بەرهەم هێنان و پیشکەش کردنی سەکۆیەک بۆ گفتوگۆی هێمنانە جەستەو عەقڵی گەورە بیرمەندەکانی خۆی بەسزاو ئازاری توند دەسپێرێ و هەموو روئیاکان دەباتە نێو کایەی عەرەبچێتی و پیرۆزکردنی دەسەڵات و شەرعیەت

هۆکاری زۆرێک لەجەنگو ململانێو گرژیەکانی نێو جیهانی ئیسلامیو تەنانەت قۆناغە مێژووییەکانی دەسەڵاتی ئیسلامی، کێشەی تەئویل بووە، تەئویلی دەقە ئایینیەکان، هەر هێزێک لەبەرژەوەندی خۆیو ناشرین کردنی بەرامبەرەکەی

بەخشین بە موماره‌سەی کاربەدەستانیبێ ئەوەی هێزێک بتوانێ مافی هەڵوێستەکردن و تواناو جورئەتی خوێندنەوەیەکی ترو دیدگایەکی تری هەبێت؟ هەموو ئەمانە پرسیاری گەورەن، لێرەوە گۆشە نیگا دەخەینە سەر شوێنکاتەکانی ئەو رەگداکوتانەی بیری عەرەبچێتی لەنێو فەزای دسەڵاتی ئایینیدا:

تەئویل وەک سەرەتایەک بۆ رەگ داکوتانی عەرەبچێتی

هۆکاری زۆرێک لەجەنگو ململانێو گرژیەکانی نێو جیهانی ئیسلامیو تەنانەت قۆناغە مێژووییەکانی دەسەڵاتی ئیسلامی، کێشەی تەئویل بووە، تەئویلی دەقە ئایینیەکان، هەر هێزێک لەبەرژەوەندی خۆیو ناشرین کردنی بەرامبەرەکەی. دەکرێ بڵێین هۆکاری گەورەی سەرهەڵدانی ناسیۆنالیزمی عەرەبیو هەستی عەرەبچێتی بەرێژەیەکی زۆر دەگەرێتەوە بۆ تەئویلی ئایینو تێکستەکانی. لەبرژەوەندی رەگەزی عەرەبیو پیرۆزکردنی زۆر بابەتی پەیوەندیدار. ئەم تەئویل کردنەش کەزیاتر لە هەردوو دوو سەردەمی ئومەویو عەباسیەکاندا بەدی دەکرێت بۆ دوو ئامانج بوو، یەکەمیان: بۆ جێگیرکردنی دەسەڵاتی رەهاو بێ سنووری فەرمانرەواکان بوو، بەتایبەت خەلیفە، دووەمیان: بۆ قەدەغەکردنی دەرچوون بوو لەدەسەڵاتی خەلیفە یاخود موحاسەبەکردنی بەشێوەیەک لەشێوەکان لەبەرامبەر ئەو ستەمو کردارە نارەوایانەی ئەنجامی دەدا(١).

ئەم تەئویل کردنە دواتر لەسەر پیادەکردنی هەستی عەرەبچێتی رەنگی دایەوە. چونکە کاتێک ئومەویەکان بەهۆی دەمارگیری عەربچێتی خۆیانەوە کەوتنە پیادەکردنی سیاسەتی عەربچێتیو تەعریب کردنی نەتەوەکانی تر. پەنایان بۆ دەقە ئایینیەکان دەبردو بەکارێکی شەرعییان دەزانی ئەو نەتەوە ناعەرەبانە لەمافەکانیان بێ بش بکەن. ئەم تەئویل کردنە کاریگەری هەبوو لەسەر خۆ بەگەورە زانینی عەرەب بەسەر ئەوانی تردا، وەک یەکێک لەبنەماو پرەنسیپەکانی ناسیۆنالیزمی عەربی. بۆ نمونە دەگێرنەوە کە (ئیسماعیلی کوری یەسار) لەسەردەمی هشامی کوری عەبدولمەلیکدا شیعرێک لەحزوری هشامدا دەخوێنێتەوەو تیایدا شانازی بەنەتەوەکەی خۆیەوە دەکات کە (فارس)ە، لەشیعرەکەدا وتویەتی:

کێیە وەکو شاپورو هورمزان؟
شایەنی فەخرو گەورەیی بێت

هشام کاتێک گوێی لێدەبێت تورە دەبێتو دەبێژێ: (بەسەر مندا گەورەیی دەفرۆشی، لەبەرامبەر مندا خۆتو نەتەوەکەت ستایش دەکەیت)، پاشان فەرمان دەکات بەکوشتنیو دواتر لەگۆلە ئاوێکدا فرێی دەدەن(٢). لێرەدا تێبینی دەکین فەرمانی کوشتنەکەی هشام زۆر ئاسایی وەرگیراوە، لەکاتێکدا لەئایینی ئیسلامدا خوێنی مرۆڤێک بەرامبەر خوێنی هەموو مرۆڤەکانی جیهانە. بەڵام تەئویل ئەم کوشتنە ئاسان دەکاتەوەو دوور نییە بەرەوا لەقەڵەم بدرێت. تەنانەت زۆرێک لە نوسەرانی عەرەبو جیهانی ئیسلامی، زۆربەی هەرە زۆری جموجوڵو خەباتەکانی گەلانی ناعەربیان بەپلانێک داناوە بەخەیاڵی خۆیان بۆ دژایەتی دەسەڵاتی ئیسلامیو تەنانەت زۆر بەئاشکرا بەرامبەر بەنەتەوەی عەرەب، بۆ نمونە (د. عبدالسلام السامرائی)، ناونیشانی کتێبەکەی لەسەر بزووتنەوەی گەلانی ناعەرەب بەناونیشانی (شعوبیەت بزووتنەوەیەک دژ بەئیسلامو نەتەوەی عەرەب).

پێویست ناکات ئەگینا سەدان نمونە هەیە لەسەر کێشەی تەئویل کردنی دەقە ئایینیەکان لەپێناوی رەگەزی عەرەبیو پیرۆزکردنی نەتوەی عەرەب بەسەر ئەوانی تردا. وەک چۆن جولەکە خۆیان بەگەلی هەڵبژێردراوی خوا دەزانن، بەهەمان شێوەش لای زۆرێک لەعەربەکان، بەئێستاشەوە عەرەب رەنگە هێشتا گەلی هەڵبژاێردراوی خوا بێت، بۆیە ئایینی ئیسلامی ناردۆتە خوارەوە بە نێردراوێکدا کەبەرەگەز عەرەب بووە. زۆر جاریش تا ساتەوەختی ئێستا شەرعیەتی هەڵسوکەوت کردن بەدەقە ئایینیەکانەوە بەخۆیان رەوا دەبینن و لێرەوە تەعریب دەبێتە بەرهەمی پەرچەکرداری عەقڵیەتی عەربچێتیو دیاری دەستی ناسیۆنالیزمی عەرەبی لەبەرگێکی ئایینیداو بەناوی ئایینەوە.

کێشەی گواستنەوەی دەسەڵات لەراوێژەوە بۆ پشتاوپشت

رەنگە هەموو لایەک هاورابین لەسەرئەوەی کەیەکێک لەو نەهامەتیانەی کەبەسەر ئایینی ئیسلامو فکری ئیسلامیدا هاتبێت، بریتی بووبێت لەمەسەلەی گواستنەوەی دەسەڵاتی ئیسلامی لەپرەنسیپی راوێژەوە بۆ بنەمای پشتاوپشت و ویراسەت. بێگومان ئەمەش سەرەتایەک بوو لەسەرەتاکانی رەگداکوتانی هەستی عەرەبچێتی لەنێو مەنزومەی دەسەڵاتی سیاسی ئومەویەکاندا. چونکە ئومەویەکان دەکرێ وەک بەهێزترین کاراکتەری بەرهەم هێنانو تیۆریزەکردنی بیری عەربچێتیو پیادەکردنی سەرەتاکانی فەلسەفەی تەعریب وێنایان بکەین. چونکە ئەم گواستنەوەیە، گواستنەوەی شەرعیەتی ئایین بوو بۆ هەموو هەڵسوکەوت کردنێکی ئومەویەکان، کەدیارترین هەڵوێستیان، هەڵسوکەوت کردنی عەرەبچێتیانە بوو، بەرامبەر گەلانی ناعەرب. دیارە گواستنەوەی ئەم فۆرمە سیاسییە لەراوێژەوە بۆ پشتاو پشت شێوازو پلانی تایبەت بەخۆی هەبوو، هەروەک دەنگی نارەزایش لەبەرامبەریدا هەبوو، بەڵام لەبەرئەوەی بەهێز نەبوو، نەیتوانی خۆی رابگرێت. بۆیە ئەم گواستنەوەیە بۆ خۆی دواتر لەمەسەلەی عەرەبچێتیدا کێشەی دروستکرد. ئەمەش بەحوکمی ئەوەی فەلسەفەی تەعریب لەسەردەمی زۆرێک لەخەلیفەو کاربەدەستەکانی ئومەویەکاندا گەشەی کردو لقی لێ جیابوەوەو پرۆسەکانی بەعەرەبکردنو ستەمی عەرەبچێتی پیادە دەکران بەشێوەی فیعلی. بێگومان پێشتر خودی پێغەمبەر (د.خ) ئاماژەی بەسەرهەڵدانی ئەم دەسەڵاتە پشتاوپشتیە کردبوو، وەبەشێوەیەکی تاکرەویو زۆرداریش وێنای کردبوو. کەلەفەرموودەیەکدا دەفەرموێت: (اول دینکم نبوة و رحمة ثم ملك ورحمة ثم ملك، اغفر ثم ملك جبروت)(٣). یاخود لە شوێنێکی تر وەسفی دەکات بەوەی (خلافة النبوة ثلاثون سنة ثم تكون ملكا عاضا)(٤).

کێشەی پشتاوپشت بەنیسبەت هەستی عەرەبچێتیەوە، پاڵنەرێک بوو بۆ رەگ داکوتانی ئەم فەلسەفەیە لەنێو فیکری ئایینیداو دواتر لەسەر زەوی واقیع چونکە کۆمەڵە خەلیفەو کاربەدەستێک هاتن کەزۆر ئاسایی بوو لایان لەسەر بنەمای عەرەبچێتی خۆیان مامەڵە بکەنو تەعریب وەک چەکێکی کاریگەر لەبەرامبەر نەیارو دەنگە جیاوازەکانی تری دەرەوەی رەگەزی عەرەبیدا بەکار بهێنن. ئەم گواستنەوەیە بەجۆرێک کاریگەری دروستکرد کەکەسێکی وەکو عەبدولمەلیکی کوری مەروان پاش کوژرانی عەبدوڵڵای کوری زوبێر (کەیەکێک بوو لەوانەی شۆرشی دژی ئومەویەکان بەرپاکرد)، لەسەر بڵندگۆی خەلافەت بڵێ: (هەرکەسێک بڵێ لەخوا بترسە لەگەردنی دەدەم)(٥). بەراستی ئەمە کێشەیەکە کەپرەنسیپی پشتاوپشت بەرهەمی دێنێت کەناتەباو دژە لەگەڵ دەقە ئایینییەکاندا.

هەروەها ئەم گواستنەوەیە کێشەی لەوەدا دروست کردکەزۆر لادان و ئینحراف لەدەقە ئایینیەکانی هێنایە ئاراوەو زۆرێک لەخەلیفەو کاربەدەستان بەگوێرەی بەرژەوەندیو دەسەڵاتی خۆیان، مامەڵەیان لەگەڵ دەقەکاندا دەکردو لێرەشەوە کەوتنە پێشێلکردنی مافی نەتەوەکانی ترو سەرهەڵدانی سەرەتاکانی رەگ داکوتانی عەربچێتی لەدەسەڵاتی سیاسی ئیسلامیدا. کەدەکرێ فەلسەفەی تەعریب وەک بەرهەمێکی ئەو سەردەمە ئەژمار بکەین. هەروەک سەرچاوەکان ئاماژە بۆ ئەوە دەکەن کە مەعاویە لەسەر پرۆسەیەکی ترساندنو هەرەشەداگفتی بۆیەزید وەرگرتووە لەهەر یەکە لە عەبدوڵڵای کوری عومەری کوری خەتتابو عەبدوڵڵای کوری زوبێرو حسێنی کوری ئیمامی عەلی(٦).

بێگومان هۆزە عەرەبەکانیش کە لەو مشتومرانەی نێوان خەلیفەکاندا رۆڵیان دەبینی زیاتر بریتی بوون لەهۆزی (یەمەنیو مەحزەبیەکان). کەبەرنامەو کارنامەی ئەم هۆزانەش جگەلە خۆشکردنی ئاگری شەری نێوان خەلیفەکانو شپرزەترکردنی کاروباری کۆمەڵگەو بەرپاکردنی سەرگەردانی شتێکی تر نەبوو. تەنانەت ئەم کێشمە کێشە وایکردبوو کەئەم هۆزە عەرەبیانە رەچەڵەکی خۆیان بەرز رابگرنو هێرش بکەنە سەر رەچەڵەکی نەتەوەکانی تر. هەرچەند موسوڵمانیش بوون، بەڵام لەبەرئەوەی عەرەب نەبوون، هاوکات نەتەوەکانی تریان بەناوو نازناوی سوکەوە بانگ دەکرد، عەربەکان گاڵتەو سوکایەتیان بەدایکو باوکو منداڵو لەدایک بووانی ناعەربەکان دەکرد

گرفتی پەنابردن بۆ هۆزایەتیو دەمارگیریو کاریگەری لەسەر رەگ داکوتانی عەرەبچێتی

بەتەنیشتی هەریەکەلە تەئویلی دەقە ئایینیەکانو گرفتی گواستنەوەی دەسەڵاتی سیاسی ئایینی لەراوێژەوە بۆ پشتاوپشت، گرفتی پەنابردنی زۆرێک لەخەلیفەو کاربەدەستانی ئومەوی بەرەو دەمارگیری هۆزایەتی، کاریگەری گەورەیان لەسەر تەسک کردنەوەی گوتاری ئایینی هەبوو، بەتایبەت لەرووی هەستی عەرەبچێتیو پرەنسیپەکانی ناسیۆنالزمی عەربیەوە، چونکە لێرەوە سەرەتاکانی روانینی تەسکبینانەو دوژمنکارانە رەگی داکوتا لە زهن و ئەندێشەی کاربەدەستانداوکەوتنە مامەڵەی ناعادیلانە لەگەڵ نەتەوەکانی تردا.

چونکە لێرەوە ئیتر چەوساندنەوە بێ بەشکردنی هەموو نەتەوەکانی تر لەدەرەوەی رەگەزی عەرەبی بوو بەپرنسیپێکی سیاسی دەسەڵات لەو ماوەیەدا. هەروەها هەستی عەرەبچێتی بەپاڵپشتی ئەم هۆکارە وای لێهات لەنێو بەرز راگرتنی هەستی عەرەبچێتیو رەگەزی عەرەبیدا، چەند هۆزێک پیرۆزکرانو خەلیفەکان کەدەهاتنە سەر تەختی دەسەڵات بایەخیان بەهۆزێکی نزیکی خۆیان دەداو هۆزەکەی تریان دەچەوساندەوە، واتە لەم پەنابردنە بەر هەستی هۆزایەتییە دەگەینە کرۆکی تەسکبینی هەستی عەربچێتیو هەرلەمەشدا دەقە ئایینیەکانو ئەوگوتارە هیومانیەی ئیسلام بوو بەقوربانیو دواجار لەبری دادپەروەری کۆمەڵایەتی، ئاین ستەمی کۆمەڵایەتی بەرهەم هێنا، لەفۆرمی عەرەبچێتیو پێشکەش کردنی فەلسەفەی تەعریبدا. ئەم حاڵەتە بەروویەکی تردا ئەو گرفتەی دیکەی هێنایە نێو کلتوری ئایینیەوە. کەبەرنامەو ئەجێندای هۆزە عەرەبیەکانی بەشداری پێکرد لەموماره‌سەی دەسەڵاتی سیاسی ئیسلامیدا بەرامبەر کۆمەڵگەی ئەو سەردەمە.

بێگومان هۆزە عەرەبەکانیش کە لەو مشتومرانەی نێوان خەلیفەکاندا رۆڵیان دەبینی زیاتر بریتی بوون لەهۆزی (یەمەنیو مەحزەبیەکان). کەبەرنامەو کارنامەی ئەم هۆزانەش جگەلە خۆشکردنی ئاگری شەری نێوان خەلیفەکانو شپرزەترکردنی کاروباری کۆمەڵگەو بەرپاکردنی سەرگەردانی شتێکی تر نەبوو. تەنانەت ئەم کێشمە کێشە وایکردبوو کەئەم هۆزە عەرەبیانە رەچەڵەکی خۆیان بەرز رابگرنو هێرش بکەنە سەر رەچەڵەکی نەتەوەکانی تر. هەرچەند موسوڵمانیش بوون، بەڵام لەبەرئەوەی عەرەب نەبوون، هاوکات نەتەوەکانی تریان بەناوو نازناوی سوکەوە بانگ دەکرد، عەربەکان گاڵتەو سوکایەتیان بەدایکو باوکو منداڵو لەدایک بووانی ناعەربەکان دەکرد(٧).

یاخود شاعیری عەرب (الریاشی) دەبێژێ:

ان اولاد السراري كثروا يا رب فينا
رب ادخلني بلادا لا ارى فيها كعجينا

واتە (منداڵی کەنیزەکەکان، خوایە هێندە زۆر بوون لەنێوانماندا، خوایە بمخەرە وڵاتێکەوە کە دوو رەگ نەبینم تیایدا، کەمەبەستی منداڵی موسوڵمانە ناعەرەبەکانە).

ئەمە ئەو دیدگا هۆزایەتییەی نێو ناسیۆنالزمی عەرەبیە، کەعەرەبچێتیمان بۆ بەرهەم دێنێ، ململانێیەک کەئایین تەسک دەکاتەوە، بەرەو گوتارێکی تاکرەوانەو خێڵەکیانەی عەرەبی کەدواتر دەرەنجامەکەی تەعریبە کەسادەترین زمانی گفتوگۆ پێکردنیەتی لەبەرامبەر نەتەوەکانی تردا.

تەنانەت هەندێ بیرورا هەیە کە ململانێو کێشمەکێشو درەنگ وەخت موسوڵمانی ئەبو سوفیان دەکەنە یەکێک لەفاکتەرەکانی کێشەی نێوان عەلیو مەوعاویەو ئەو دەسەڵاتخوازییەی مەعاویە بۆ یەزیدی کوری دوای خۆی دەبەنەوە سەر ململانێ هۆزایەتیەکانی نێوان بنەماڵەی پێغەمبەر (د.خ)و بنەماڵەی ئەبو سوفیانو دواتریش درێژبوونەوەی بۆ سەردەمو رۆژگاری مەعاویەو خەلیفە عەلی.

دەشێ ئەوە بڵێین کەئەم پەنابردنەی دەسەڵاتی ئیسلامی لەسەردەمی ئومەویەکاندا بەرەو گیانی هۆزایەتیو دەمارگیری خێڵایەتی، تەنها بابەتێکی پەیوەندیدار نەبووە بەخۆیانەوە، بەڵکو لەسەر بنەمای دەست درێژی کردنەسەر مافی گشتیو مافی تایبەتی تاکەکانی نێو ئەو کۆمەڵگەیە بوو، بەتایبەت مافی نەتەوە ناعەرەبەکانو نەیارانی دەسەڵاتو کۆتایی هاتن بوو بەمافو ئازادی گشتی کەبەهەموو ئەمانە لەبەرهەمەکانی عەرەبچێتین. پەنابردنی ئومەویەکان بۆ دەمارگیری خێڵایەتیو هۆزایەتی لەسەردەمی مەروانی کوری حەکەمدا، گەیشتە ئاستێکی توند،

کێشەی پشتاوپشت بەنیسبەت هەستی عەرەبچێتیەوە، پاڵنەرێک بوو بۆ رەگ داکوتانی ئەم فەلسەفەیە لەنێو فیکری ئایینیداو دواتر لەسەر زەوی واقیع چونکە کۆمەڵە خەلیفەو کاربەدەستێک هاتن کەزۆر ئاسایی بوو لایان لەسەر بنەمای عەرەبچێتی خۆیان مامەڵە بکەنو تەعریب وەک چەکێکی کاریگەر لەبەرامبەر نەیارو دەنگە جیاوازەکانی تری دەرەوەی رەگەزی عەرەبیدا بەکار بهێنن

بەتایبەت پاش ئەوەی لە(جابیە) ساڵی (٦٤ک) خەلافەتی کەوتە دەستو هۆزەکان لەوێ بەیعەتیان پێدا، جگەلەوەی کەلەساڵی (٦٥ک) لەناوچەی (مەرج راهط) زوحاک کوژرا، ئیتر ئاگری تیرەگەرێتی کڵپەی سەند نەک لەناوچەی دەسەڵاتی ئومەویەکان کەشام بوو، بەڵکو لەهەموو ویلایەتە ئیسلامیەکانو بەتایبەتی لەناوچەی خۆراسان(١٠).

لێرەدا تێدەگەین کەناسیۆنالزمی عەرەبی ململانێ هۆزایەتیەکانی خۆی وەکو کلتورێک بردە ناوچە فارس نشینەکانی خۆراسانیشەوە. بۆئەوی دەرفەتێک نەمێنێ بۆ دەنگی نارەزایی فارسو هەر نەتەوەیەکی تری ناعەرەب لەوێ، بۆئەوەی نەکەونە بیری بەرهەڵستی دەسەڵاتی عەرەبچێتی لەو ناوچانەو بەکێشەی خۆیانەوە سەرقاڵ بن. ئەم ململانێیانەش کاریگەری هەبوو لەسەر بەردەوام بوونی ئومەویەکان لەسەر رەگ داکوتانی بنەماکانی بیری عەرەبچێتی، لەچوارچێوەی دەسەڵاتێکی ئایینیدا.

لەکۆتاییدا چ ئەم هۆکارەو چ ئەوانی تریش لەجێگەی خۆیانەوە، پاڵنەری گەورە بوون بۆ رەگداکوتانی سەرەتاکانی هەستی عەربچێتیو زەمینە سازیەک بوون بۆ بەرهەم هێنانی تەعریب بەرووی نەتەوە ناعەرەکانی تردا.

پەراوێزو سەرچاوەکان:
١.د. حسن الزين: الاسلام و الفكر السياسى المعاصر□ دار الفكر الحديث للطباعة و النشر□ بيروت□ لبنان□ چاپی ١٩٩٧□ل ٣٤.
٢.عبدالعزيز الدورى: الجذور التاريخية للشعوبية□ الطبعة الثانية□ دار الطليعة للطباعة ء النشر□ بيروت□ لبنان□ ١٩٨٠□ل ١٤.
٣.عثمان بن ال الخميس التميمى: حقبة من التاريخ□ الطبعة الاولى□ مركز الثقافة الاسلامية□ الكويت□ ١٩٩٨□ل ٩٨.
٤.محمد ناصرالدين الالبانى: سلسلة الاحاديث الصحيحة□ ج١□ل ١٧٠.
٥.د. حسن الزين: هەمان سەرچاوەی پێشوو□ ل٣٢.
٦.د. محسن عبدالحميد: حق المعارضة السياسية فى مجتمع الاسلامى□ الطبعة الاولى□ ١٩٩٤□ مطبعة ثيام□ ل ٥٦.
٧.ابن عبد ربة الاندلسى: العقد الفريد□ج٣□ تحقيق احمد امين□ الطبعة الجديدة□ دار الكتب العلمية□ بيروت□ ٢٠٠٠□ ل٤١٣.
٨.د. جەمال نەبەز: بیری نەتەوەیی کورد نەبیری قەومی رۆژهەڵاتەو نەبیری ناسیۆنالزمی خۆرئاوایە□ بنکەی چاپەمەنی ئازاد□ ستۆکهۆلم□ ١٩٨٤□ل ٢٢.
٩.د. حسن الزين: هەمان سەرچاوەی پێشوو□ ل ٣١.
١٠.على ابراهيم حسن: التاريخ الاسلام العام□المطبعة السنة الحمدية□ القاهرة□ ١٩٧٢□ ل ٢٨٩-٢٩٢.■

پێویسته‌ شتی باشتر بۆ شاری خانه‌قین بكرێت!!

سه‌رچناری

■ چه‌ندی قسه‌و باسه‌كان به‌گه‌رموگوری ده‌كرێت له‌سه‌ر گه‌رانه‌وه‌ی مافه‌ زه‌وتكراوه‌كانی جه‌ماوه‌ری شاری خانه‌قین، پێویسته‌ مه‌نتیقیانه‌و به‌شێوازی عه‌مه‌لی سه‌ركردایه‌تی سیاسی كورد جه‌خت له‌سه‌ر ئه‌وه‌ بكات خه‌ڵكی به‌شمه‌ینه‌ت و تێكۆشه‌ری ئه‌م شاره‌ له‌دوای ته‌عریب كردن و پاكتاوی ره‌گه‌زی و قاتوقڕكردن، ئا له‌م كاتوساته‌ی دوای رزگاركردنی عێراق هه‌وڵی ده‌سته‌به‌ر كردنی ژیانێكی مۆدێرن و ره‌ها بدرێت بۆیان و به‌شێوازێك خزمه‌ت بكرێن ناخۆشیه‌كانی رابردوویان له‌بیر به‌رێته‌وه‌ و ژیانی خۆشگوزه‌رانی له‌ئاییندهیاندا و رووخساریان رۆشن و دڵی نائومێدیان بگه‌شێته‌وه‌، ئه‌گه‌رچی حكومه‌تی هه‌رێمی كوردستان ئیداره‌ی سلێمانی هه‌ر له‌سه‌ره‌تای رزگاربوونی ئه‌م شاره‌ گرنگه‌ی كوردستانه‌وه‌ كه‌له‌ چوارچێوه‌ی رزگاركردنی عێراقدا ئازاد كرا، باوه‌شی خۆشه‌ویستی و ده‌ستی هاوكاری به‌په‌له‌ی بۆ درێژكردو به‌چاوێكی پڕ بایه‌خه‌وه‌ لێی نواری، هه‌ڵبه‌ته‌ خه‌ڵكه‌ تێكۆشه‌ره‌كه‌شی هه‌رگیز ئه‌و راستیه‌یان له‌بیرناچێته‌وه‌ كه‌شۆرشی نوێی گه‌له‌كه‌مان به‌رابه‌رایه‌تی (ی.ن.ك) هه‌ركارێكی چاك و باش ئه‌نجام بدات له‌پێناویاندا ئه‌و راستیه‌ ده‌سه‌لمێنێت كه‌له‌دێر زه‌مانه‌وه‌ خه‌ڵكی به‌شه‌ره‌فی خانه‌قین له‌گه‌ڵ ئه‌م شۆرشه‌دا پێشینه‌یه‌كیان هه‌یه‌و نامۆ نین به‌شۆرشی نوێی گه‌له‌كه‌مان، به‌ڵكه‌ له‌و پێناوه‌دا چه‌ندین قوربانیان داوه‌و هه‌میشه‌ش له‌پێشه‌وه‌ی پێكهاته‌ سیاسیه‌كاندا هه‌ستیان به‌لێپرسراوێتی و خه‌بات و به‌رخۆدان كردووه‌، بۆیه‌ چه‌ندی هاوكاری بكرێن و خزمه‌ت بكرێن زۆر له‌وه‌ زیاتریان شایسته‌یه‌و ده‌كرێت له‌ریزی پێشه‌وه‌ی خزمه‌تكردندا ره‌چاو بكرێن، شایانی گوتنه‌ هه‌ردوا به‌دوای رزگار بوونیشیان له‌و كۆتوبه‌نده‌ی كه‌ساڵه‌های ساڵ بوو رژێمی له‌ناوچووی به‌عس كردبوویه‌ ده‌ست و پێیان كه‌ته‌نانه‌ت به‌ئاشكرا نه‌شیان ده‌توانی به‌كورد بوونی خۆیان له‌و شاره‌دا بسه‌لمێنن، له‌كاتێكدا هێزی پێشمه‌رگه‌ی كوردستان به‌دیداری یه‌كه‌به‌یه‌كه‌ی خه‌ڵكی خانه‌قین شاد بۆوه‌، ئه‌و پێشوازییه‌ گه‌رموگوره‌ی له‌لایه‌ن ئه‌و خه‌ڵكه‌ به‌شه‌ره‌فه‌وه‌ لێیان كرا، گه‌واهی ئه‌و راستیانه‌ن كه‌وه‌ك كوردێكی زمان پاراوی (اصیل) خه‌ڵكی شاری خانه‌قین حسابیان بۆ كراوه‌ له‌لایه‌ن دوژمنانمانه‌وه‌، هه‌ربۆیه‌ ساڵ به‌دوای ساڵ لێی ته‌عریب و ده‌ربه‌ده‌ر كراوه‌و له‌زێدی باوباپیرانیان به‌زۆر ده‌ركراون، كاتێكیش پرۆسه‌ی هه‌ڵبژاردنێكی جه‌ماوه‌ری له‌سه‌راپای عێراقدا به‌گشتی هاته‌ ئاراوه‌، دیسانه‌وه‌ خه‌ڵكی به‌شه‌ره‌فی ئه‌م شاره‌ خۆراگره‌ به‌گروتینی كوردانه‌وه‌ توانیان به‌شداری سه‌د ده‌ر سه‌دی ئه‌و پرۆسه‌یه‌ بكه‌ن و به‌عیشقه‌وه‌ رووه‌و سندوقه‌كانی ده‌نگدان هه‌نگاو بنێنن، ئه‌نجامه‌كه‌شی ئه‌وه‌بوو كه‌هه‌موومان به‌چاوی خۆمان بینیمان وگوێ بیستی بووین، بۆیه‌ ئاماژه‌مان به‌و چه‌ند خاڵه‌ی كه‌هه‌ر له‌سه‌ره‌تاوه‌ سه‌باره‌ت به‌شاری خانه‌قین قسه‌مان له‌سه‌ركرد، نه‌پیا هه‌ڵدانه‌و نه‌وه‌سف كردنێكی له‌خۆوه‌یه‌، به‌ڵكه‌ راستیه‌كه‌ پێویسته‌ گه‌لی كورد هه‌موو به‌تێكرا هه‌ستی پێ بكه‌ن.

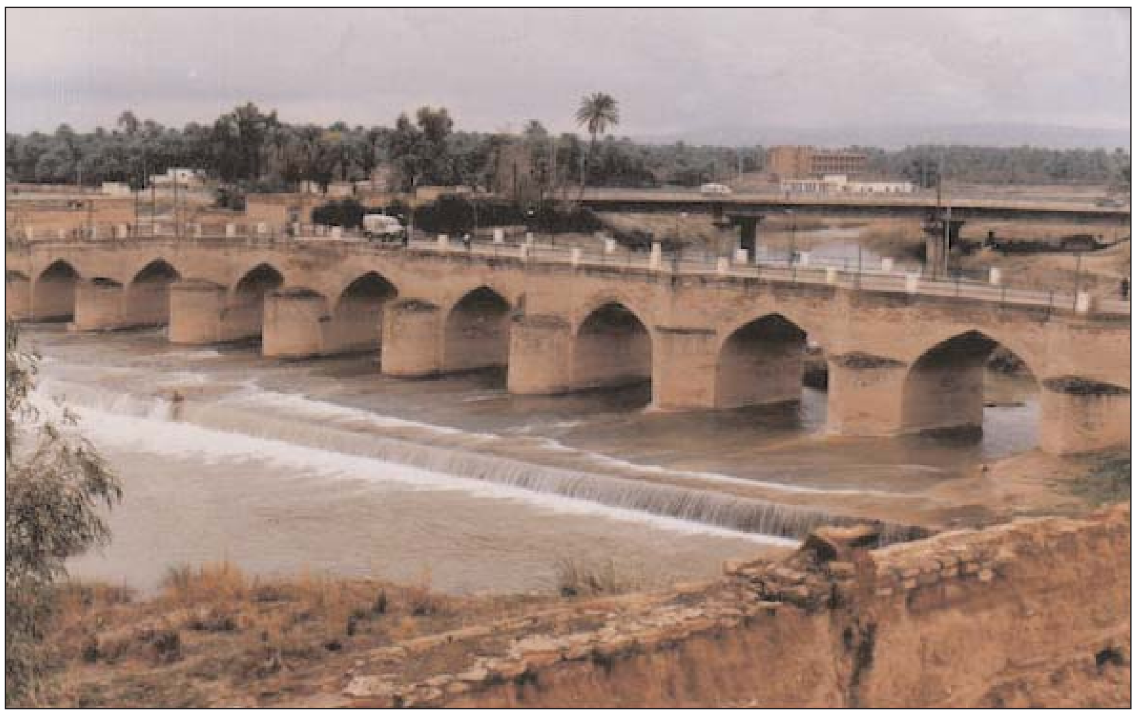

خانه‌قین به‌شێكی زۆر گرنگی كوردستانه‌، من وه‌ك خۆم هه‌میشه‌ خه‌ڵكی شاری خانه‌قینم به‌نزیكترین كه‌سوخوشك و برای خۆم زانیوه‌، هه‌ر له‌ژیانی پێشمه‌رگایه‌تیشدا ده‌یان هاورێی خانه‌قینیم هه‌بووه‌و باشترین هاورێی ئه‌و رۆژه‌ سه‌ختانه‌م بوون، پاشان حكومه‌تی هه‌رێمی كوردستان هه‌روه‌ك چۆن پێشه‌نگ بووه‌ له‌ ئاوه‌دانكردنه‌وه‌ی دوورترین گوندی سه‌ر سنوره‌كانی ئه‌م كوردستانه‌، ئاواش پێویسته‌ زۆربه‌ زوویی مشوری زیاتر بۆ شاری خانه‌قین بخوات و هاوكاری پێویستی خه‌ڵكه‌ تێكۆشه‌ره‌كه‌ی بكات، شتێكی حه‌ق و ره‌واشه‌ سه‌ركردایه‌تی سیاسی كورد هه‌وڵ بده‌ن لای هاوپه‌یمانان خانه‌قین و شاره‌كانی تری ده‌وروبه‌ری ره‌چاوی زوڵم و سته‌می پێشویان بكه‌ن و به‌دڵسۆزیه‌وه‌ به‌ره‌و پیریان بچن.■

دیموكراسی.. شیعه‌.. ده‌وڵه‌ت

ره‌نج جه‌عفه‌ر

■ قه‌یرانی سیاسی له‌عێراقدا له‌گه‌ڵ مێژووی دروست بوونیدا هاوكات بووه‌، بگره‌ به‌ر له‌م مێژووه‌ش له‌فۆرمێكی سیاسی پێش خۆیدا پڕ بووه‌ له‌ململانێی كلتوری و سیاسی و له‌شكركێشی ئیمپراتۆره‌كان، به‌كورتی عێراقی نوێ له‌سه‌ر زه‌مینه‌یه‌كی قه‌یراناوی مێژوویدا پێكهێنرا، له‌یه‌كێك له‌م قه‌یرانانه‌ی ریشه‌ی مێژوویی دێرینی هه‌یه‌، كێشه‌ی مه‌زهه‌ب و ده‌سه‌ڵات و ده‌وڵه‌ته‌ له‌م سنوره‌ سیاسییه‌ی عێراقدا.

له‌سه‌ره‌تای دروست بوونی عێراقدا شیعه‌ هه‌موو ئه‌و كاره‌ساتانه‌ی به‌سه‌ر عه‌ره‌بی شیعه‌و كورددا هات ئه‌گه‌رێته‌وه‌ بۆ هۆیه‌كی سه‌ره‌كی و ده‌ره‌كی ئه‌ویش ئه‌وه‌ بوو، دروست بوونی سنوری سیاسی ده‌وڵه‌تی عێراق له‌ده‌ره‌وه‌ی ویست و ئاره‌زووی پێكهاته‌كانی عێراق، له‌سه‌ر ده‌ستی براوه‌كانی جه‌نگی دووه‌می جیهانی كێشرا له‌لایه‌ك، نه‌بوونی پرۆژه‌یه‌كی سیاسی روونی واقیعی عه‌ره‌بی شیعه‌ كه‌ مۆدیلی ده‌وڵه‌تی دینی شیعه‌ نه‌بێت و پێكهاته‌كانی ناو عێراق له‌به‌رچاو بگرێت له‌لایه‌كی تر.

مه‌زهه‌به‌كان دژی دروست بوونی ئه‌م ده‌وڵه‌ته‌ بوون و به‌به‌شێك له‌پیلانی ئیمپریالزمیان ده‌زانی، شۆرشی ١٩٢٠و بزووتنه‌وه‌ سیاسیه‌ ته‌واوكه‌ره‌كانی وه‌ك به‌شێك له‌ رووبه‌رووبوونه‌وه‌ی ئیمپریالیزم، شیعه‌كانی فرێدایه‌ ده‌ره‌وه‌ی ده‌سه‌ڵاته‌وه‌، كوردیش ئامانجێكی روونی نه‌بوو له‌چوارچێوه‌ی عێراقی نوێدا له‌مه‌ش زیاتر شۆرشی شێخ مه‌حمود هێنده‌ی داوای سه‌ربه‌خۆیی كوردستانی ده‌كردو به‌كرده‌وه‌ش هه‌وڵی دیبلۆماسی و سه‌ربازی خسته‌كار بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌، هێنده‌ ئه‌وه‌ نه‌بوو له‌م چێوه‌ سیاسیه‌ی عێراقدا ئامانجه‌كانی كورد دیاری بكات.

ئه‌م ره‌وشه‌ پڕ له‌ململانێ و ناجێگیره‌ی پێكهاته‌كانی سنوری عێراق له‌لایه‌ك خواست و به‌رژه‌وه‌ندی ئینگلیزه‌كان له‌لایه‌كی تر چانسی به‌خشییه‌ عه‌ره‌بی سوننه‌ی عێراق له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی كه‌مینه‌ی عه‌ره‌ب بن به‌به‌راوورد له‌گه‌ڵ عه‌ره‌بی شیعه‌دا، به‌ڵام توانیان بۆ ماوه‌ی هه‌شتاو سێ ساڵ ده‌سه‌ڵاتیان به‌ده‌سته‌وه‌ بێت، به‌بێ ئه‌وه‌ی ئه‌م ده‌سه‌ڵاته‌ هیچ شه‌رعییه‌تێكی هه‌بێت، به‌هه‌موو گۆرانكاریه‌كانی رژێمی پاشایه‌تی بۆ كۆماری و كوده‌تا یه‌ك به‌دوا یه‌كه‌كان.

عه‌ره‌بی شیعه‌ له‌گه‌ڵ زۆرینه‌ی خۆیدا به‌درێژایی ئه‌م مێژووه‌ به‌به‌رده‌وامی چه‌وساونه‌ته‌وه‌و سوته‌مه‌نی ململانێی درێژخایه‌نی ناوخۆیی و شه‌ری درێژخایه‌نی عێراق- ئێران و شه‌ری به‌ره‌نگاری بزووتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی كوردی بوون، سوپای عێراق بۆ عێراقیه‌كان به‌گشتی و بۆ شیعه‌كان به‌تایبه‌تی كوانوی مه‌رگ بوو.

دوای ئه‌و هه‌موو نه‌هامه‌تیانه‌ی خه‌ڵكی عێراق، ئه‌و وه‌رچه‌رخانه‌ هاته‌ پێشه‌وه‌، له‌رێگه‌ی هێزی ده‌ره‌كی هاوپه‌یمانان رژێمی دیكتاتۆری له‌عێراقدا كۆتایی پێهات، به‌بێ به‌شداری ئه‌و هێزه‌ ده‌ره‌كییه‌ نه‌بووایه‌ ئاسته‌م بوو ئه‌م رژێمه‌ بروخێت، پێگه‌كانی هێند به‌هێز كردبوو نه‌له‌توانای عه‌ره‌بی شیعه‌ بوو به‌میتۆدی شۆرشی ئیسلامی له‌عێراق گۆرانێك بكات له‌لایه‌ك، نه‌ كوردیش ئه‌وه‌ی بۆ ده‌كرا له‌لایه‌كی تر، كوده‌تاش دوای هه‌موو قه‌یرانه‌كانی نه‌هاته‌ پێشه‌وه‌، پێویسته‌ نوخبه‌ی سیاسی شیعه‌ به‌ر له‌هه‌موو پێكهاته‌كانی عێراق ئه‌و راستیه‌ بزانن كه‌رژێمی جێگره‌ی دوای رژێمی دیكتاتۆری پرۆژیه‌كی دیموكراسیه‌ وه‌ك به‌شێك له‌ریفۆرمی سیستمی سیاسی له‌ رۆژهه‌ڵاتی ناوه‌راست به‌رێبه‌رایه‌تی ئه‌مریكاو هاوپه‌یمانانی، كاركردن له‌سه‌ر گره‌وێكی كۆنی سیاسی كه‌سه‌رچاوه‌كه‌ی مۆدیلی ده‌وڵه‌تی ئیسلامی ئێرانی بێت، خزمه‌ت به‌دۆزی شیعه‌ ناكات له‌عێراقدا.

به‌پێچه‌وانه‌وه‌ كاركردن له‌سه‌ر پرۆژه‌یه‌كی دیموكراسی كه‌مافه‌كانی شیعه‌ وه‌ك به‌شێك له‌پێكهاته‌كانی ناو عێراق به‌زیاده‌وه‌ دابین ده‌كات، ئه‌مه‌ش به‌گۆرینی وێنه‌ی ململانێ كردن له‌گه‌ڵ جیهانی رۆژئاوایی بۆ وێناكردنی له‌یه‌كتر گه‌یشتن و سوود گۆركێ بۆ ده‌وڵه‌مه‌ندكردنی ئه‌و سه‌ره‌تایه‌ له‌ئه‌زموونی دیموكراسی كه‌خۆی له‌ هه‌ڵبژاردن ده‌بینێته‌وه‌. ئه‌مه‌ش به‌خۆ رزگاركردن ده‌بێت له‌بیركردنه‌وه‌ی تاك ره‌هه‌ندانه‌، له‌سه‌ر هه‌موو ئاسته‌كانی ئابووری، سیاسی، كلتوری و ئاییندا.■

سه‌ركه‌وتنی دیموكراسیه‌ت له‌عێراق، موژده‌ به‌خشه‌ بۆ خۆرهه‌ڵاتی ناوه‌راست

نوسینی: تۆماس فریدمان

وه‌رگێرانی: فه‌یزوڵڵا برایم خان

■ له‌هه‌فته‌ی رابردوودا ژماره‌یه‌ك تێبینیم پێگه‌یشت له‌لایه‌ن دیموكراته‌كانه‌وه‌ سه‌باره‌ت به‌هه‌ڵبژاردنه‌كانی عێراق له‌رێگه‌ی ئیمه‌یڵه‌وه‌، هه‌روه‌ها جۆره‌ها شیكردنه‌وه‌م له‌یاسا دارێژه‌رانی دیموكراته‌كانه‌وه‌ بیست. تێبینیه‌كانیش هه‌مووی له‌چوارچێوه‌ی ئه‌و هێڵانه‌ بوون: (ئه‌وه‌تان بیر بێته‌وه‌ كه‌وا ڤێتنامیش هه‌ڵبژاردنی به‌خۆوه‌ بینی و بیرتان دێت چۆن كۆتایی هات) یان (راسته‌، هه‌ڵبژاردنه‌كان شتێكی جوان بوون، به‌ڵام به‌هاكه‌ی ١٠٠ ملیار دۆلار یان كوژران و بریندار بوونی ١٠٠٠٠ كه‌س ناهێنێ) یان (ئێوه‌ ده‌زانن، كه‌له‌ راستیدا ئێمه‌ بووینه‌ هۆی دروست بوونی تیرۆریستی زیاتر له‌عێراق).

من له‌و باوه‌ره‌دام ده‌توانین زۆر ره‌خنه‌ له‌چۆنیه‌تی به‌رێوه‌چوونی جه‌نگ له‌عێراق بگرین و ده‌ره‌نجامه‌كه‌شی تاكو ئێستا دڵنیا به‌خش نییه‌، به‌ڵام ئه‌وانه‌ی پێیان وایه‌ كه‌وا هه‌ڵبژاردنه‌كانی عێراق ته‌نها توره‌كه‌یه‌كی پڕ له‌پاقله‌ بوو (به‌كوردیه‌كه‌ی توره‌كه‌ی پڕ له‌مێوژو نوقڵ- وه‌رگێر)، ئه‌وه‌ی له‌ئه‌نجامی كرده‌وه‌كانمان له‌عێراق جه‌نگی دژ به‌تیرۆرمان به‌ره‌و ئاقارێكی خراپتر برد، ئه‌وا قسه‌ی مایه‌ پوچ و بێ سه‌روپێ ده‌كه‌ن.

راستیه‌كه‌ لێردایه‌: هیچ تاكه‌ كردارێكی تر نییه‌ كه‌ده‌كرێ له‌هه‌ر شوێنێكی تری جیهان بگرینه‌ به‌ر بۆ كه‌مكردنه‌وه‌ی هه‌ره‌شه‌ی تیرۆریزم كه‌ده‌ره‌نجامێكی گه‌وره‌تری له‌و ده‌ره‌نجامه‌ی له‌عێراق به‌ده‌ست هاتووه‌. هه‌ڵبژاردنه‌كانی عێراق گرنگیان هه‌یه‌، ئه‌وه‌نده‌ گرنگه‌ كه‌نابێت بۆ دۆناڵد رامسفیلد به‌جێ بهێڵرێت.

دیموكراته‌كان پێویستیان به‌وه‌ هه‌یه‌ به‌شێوه‌یه‌كی جدی ده‌ست بكه‌ن به‌ بیركردنه‌وه‌ له‌عێراق به‌هه‌مان رێگای جۆ بایدن و جۆ لیبه‌رمان و هیلاری كلینتۆن گرتیانه‌به‌ر. گه‌ر بێتو فه‌ره‌نسای دایكی ده‌وڵه‌ته‌ شینه‌كان بتوانێ ئه‌وه‌ بكات، ئه‌وا دیموكراته‌كانیش ده‌توانن بیكه‌ن. به‌پێچه‌وانه‌ی ئه‌م كاره‌ ئه‌وا ئاماده‌نه‌بوونی خۆیان له‌مه‌سه‌له‌ سیاسییه‌ گرنگه‌كانی ئه‌مرۆمان ده‌سه‌لمێنین. ئه‌مه‌ی خواره‌وه‌ چوار شتن كه‌ده‌بێت دیموكراته‌كان به‌رامبه‌ری دڵخۆش بن:

ئه‌وه‌ی ئێستا عێراق ده‌یكات هه‌نگاوی یه‌كه‌مه‌، كه‌بۆ یه‌كه‌م جاره‌ له‌لایه‌ن هاوڵاتیانی فره‌ ئیتنی و فره‌ ئایین ده‌گردرێته‌به‌ر بۆ نه‌خشه‌كێشانی به‌ڵێنی كۆمه‌ڵایه‌تیان و ده‌ستوری خۆیان و چۆنیه‌تی هاوبه‌ش بوون له‌ده‌سه‌ڵات و سه‌رچاوه‌كان و پاراستنی مافه‌كانی كه‌مینه‌و هاوسه‌نگی نێوان مزگه‌وت و ده‌وڵه‌ت. من نازانم ئایا سه‌ركه‌وتوو ده‌بن یان نا، ئه‌مه‌ش له‌سه‌ر ئه‌وه‌ ده‌وه‌ستێت، ئاخۆ شیعه‌كان ویستی ئه‌وه‌یان هه‌یه‌ رێگای عه‌قڵانه‌ بگرنه‌به‌ر ببنه‌ زۆرینه‌یه‌ك ویستی هه‌موان بپارێزێ و سوننه‌كان زیره‌كانه‌ ره‌فتار بكه‌ن و ببنه‌ كه‌مینه‌یه‌كی هاوكار. ئه‌و مانگانه‌ی داهاتوو ئه‌وه‌مان بۆ روون ده‌كاته‌وه‌و ده‌بێته‌ دیالۆگێكی گرنگی ئاسۆیی چونكه‌ گه‌ر بێتو عێراقیه‌كان نه‌توانن به‌ڵێن و په‌یمانی كۆمه‌ڵایه‌تی خۆیان ببه‌ستن وئه‌وا هیچ كامیان له‌وڵاته‌ عه‌ره‌بیه‌كان ئه‌وانه‌ی هه‌مان مۆزاییكی عه‌شایری و ئیتنی و ئایینیان هه‌یه‌ هه‌مان شت بكه‌ن. ئه‌وه‌ش ئه‌و واتایه‌ ده‌به‌خشێ ته‌نها به‌كۆڵه‌مشتی ئاسنین مه‌لیك و دیكتاتۆره‌كان حوكم بكرێن به‌هه‌موو خاڵه‌ نێگه‌تیڤه‌كانیه‌وه‌. به‌ڵام، به‌ڵام گه‌ربێتو عێراقیه‌كان له‌به‌ڵێنی كۆمه‌ڵایه‌تیان سه‌ركه‌وتوو بوون، ئه‌وه‌ ده‌گه‌یه‌نێ كه‌ده‌كرێ له‌هه‌ر شوێنێكی تری وڵاته‌ عه‌ره‌بیه‌كان پراكتیزه‌ بكرێ.

دیموكراته‌كان پێیان باش نییه‌ هێزی سه‌ربازی دژ به‌ پرۆگرامی ناووكی ئێران به‌كاربێت، یاخود هه‌وڵی گۆرانی رژێم بكرێت له‌ئێران. ره‌نگه‌ بۆچوونێكی ماقوڵ بێت به‌ڵام له‌راستیدا ئه‌وان خه‌یاری دیبلۆماسیان نییه‌. من شتێك ده‌ڵێم: عێراق سیاسه‌تی ئێمه‌یه‌ له‌ئێرانه‌.

گه‌ر بێتو ئێمه‌ بتوانین حكومه‌تێكی نوێنه‌رایه‌تی له‌عێراق به‌رهه‌م بهێنین له‌سه‌ر پره‌نسیپی هه‌ڵبژاردنی ئازادو بێگه‌ردو سه‌ركردایه‌تی شیعه‌ كه‌مافه‌كانی كه‌مینه‌ له‌خۆبگرێ و ده‌ستێوه‌ردانی پیاوه‌ ئایینیه‌كانی له‌سیاسه‌ت سنوردار بكات، ئه‌وا ده‌بێته‌ گوشارێكی گه‌وره‌ له‌سه‌ر ده‌سه‌ڵاتدارانی ئێران، له‌دیموكراسی ئیسلامی ئێرانیدا ته‌نها مه‌لاكان ده‌توانن بریار له‌سه‌ر ئه‌وه‌ بده‌ن كێ ده‌توانێ وڵات به‌رێوه‌ ببات.

به‌تێپه‌ربوونی كات، شیعه‌ ئێرانیه‌كان داوا ده‌كه‌ن ئایا بۆچی هه‌مان ئازادی ئامۆزا عێراقیه‌ دراوسێكانیان نییه‌؟

ئێمه‌ له‌عێراق نرخێكی گه‌وره‌مان دا، من نامه‌وێ ئه‌وه‌نده‌ی بكرێ زوو له‌و شوێنه‌ بێینه‌ ده‌ره‌وه‌، به‌ڵكو ئه‌وه‌ی ده‌مه‌وێت بریتییه‌ له‌وه‌ی هه‌وڵ بده‌ین كاره‌كه‌مان له‌و شوێنه‌ ته‌واو بكه‌ین و هه‌رچه‌نده‌ شه‌ریكمان هه‌بێت كارێكی راسته‌قینه‌ی گرنگه‌، هه‌ر لایه‌نێكیش قسه‌ی تری هه‌بێت ئه‌و بێ بایه‌خ و ناگرنگ ده‌مێنێته‌وه‌.■

بینەر لەنێو گەمەی نوێی شانۆدا

(بەشی یەکەم)

پێشڕەو حسێن

■ بینەر وەکو مرۆڤ:
.. هەر لەسەرەتاکانی دەرکەوتنیەوە، شانۆ لەگەڵ بینەردا لەدایک دەبێت، دواجار لەوقۆناغانەدا کە بینەر وەکو هۆکارێکی بنەڕەتی پێکهاتەی نمایش تەماشادەکرێت، گەمەی تر لەتەک ئەو چەمکەو لەتەک پێکهاتەکەیدا دەکرێ... برێخت دەیەوێت بەگۆڕینی ناوەۆکی بینەر، لەرێگەی بەشداریکردنی راستەوخۆی ئەو لەتەک نمایشدا، لەمیکانیزمێکی تری وەبەرهەمهێنانی نواندندا، مانایەکی تروکارکردێکی تر بۆ پێکهاتەی بینەر بدۆزێتەوە، لەمە بترازێت تا هەنوکە بینەر وەکو هۆکارێکی بنەڕەتی نمایش و وەکو خاوەنی نمایش حسابی بۆدەکرێت، هەربۆیە لەنێو پرۆسە شانۆییەکەدا، پرسیاری قایلکردنی خاوەندار، لەدوایین گەمەکانی شانۆدا دەبێتە پرسیارێکی هەنوکەیی و تۆ دەبێت بەدوای خاوەنەکەتا رابکەیت بۆئەوەی قایلی بکەیت؛ جارێکی تر بێتەوە نێو هۆڵی شانۆو تۆش تەنها دەتەوێ تەماشات بکات، هەرئەوەندە... دوای ئەوەی شانۆ لەدەرگا داخراوەکانی ریالیزم دێتەدەرەوەو دەیەوێت لەگۆشەنیگایەکی ترەوە بڕوانێتە جیهان، روبەڕوی هەمان چەمک دەبێتەوە کەپێیدەڵێن بینەر: تارمایی وەرگر لەچرکەساتەکانی داهێناندا هەمیشە هۆکارێکی بەسودە کە دەبێتەهۆی ئەوەی کەسی داهێنەر، یان شانۆکار تەنها بیر لەپرسیارەکانی خۆی نەکاتەوە، بەڵکو بگەڕێت بەنێو پرسیارەکانی مرۆڤدا، مرۆڤی وڵاتەکەی‌و... ئەمە بەومانایە نیە کە پرسارە زاتیەکانی کەسی شانۆکار پەیوەندیان بەکۆمەڵگاکەیەوە نیە، بەڵکو ئێستا لەم کۆمەڵگایەدا جۆرێک لەپێکهاتەی سەیروسەمەرە بەسەر گشت تاکەکاندا دابەش بووە کە دواجار کۆمەڵگا دەبێتە تاکەکەس، بۆیە لەئێستادا شانۆ دەگەڕێتەوە بۆ سەر پرسیارەکانی بینەر، رەنگە هەر لەم گەڕانەشدا بکرێت بڵێین نەگەڕاوەتەوە، بەڵکو لەوشوێنەوە دەستپێدەکات کە دەبوو پێشتر لەوێوە دەستپێیکردبا.
هەربۆیە لەنێو پێکهاتەی ئەمجۆرە شانۆیەدا، کە دواجار مۆدێلێکی نوێی نمایش بەرهەمدەهێنێت: گەڕانەوە بۆ مانای بینەر، چاوگێڕانەوەیە بەسەر نیگاو جیهانبینیەکانی رابردودا (ئەودەمەی بینەر کورتکراوەیە بۆ ژمارەیەکی تایبەت لەخەڵکی)و لەمکاتەدا ئەم پرسیارە دێتەگۆڕێ: گەر پرسیارەکانی تۆ هەمان پرسیارەکانی کۆمەڵگایە بۆ پرسیار دەکەیت؟
لەومرۆڤەکاسبکارەی بازاڕەوە تادەگاتە خودی کەسی داهێنەرو، دەگاتەوە سەر پرسیارەکانی مرۆڤی

شانۆ توانای هەڵگرتنی پرسیارە فەلسەفیەکانی هەیە، ئەو پرسیارانەی کە دواجار پرسیاری مرۆڤێکن کە ئەویش بۆخۆی ئەندامی کۆمەڵگایە

شانۆکار، پرسیاری کۆمەڵگە لەچوارچێوەی پرسە پڕ لەنیگەرانیەکانی مرۆڤدا دەخولێتەوە بۆ داهاتوو. بەڵام ئەمە وای نەکردوە کە کاسبکارەکە نەچێتە بازاڕو ئیتر کەس شیعر نەنووسێت‌و شانۆش وەکو گەمەیەکی قورستر لەتەک وەرگردا، ئیتر دەرگاکانی دابخرێت. جیاوازی لەتەرحکردنی گرفت‌و نیگەرانیەکانی مرۆڤدایە، چ کەسێک شەرعیەت دەداتە نیگەرانیەکانی مرۆڤ. شیعرێکی بێکەس لەگێڕانەوەی ئازارێکدا شەرعیەت دەداتە نیگەرانی‌و غەم ئەستوری گەلی کورد بۆ ئەنفال.
شانۆ بۆ تەرحکردنی نیگەرانیەکانی مرۆڤ جگە لەبەکارهێنانی (زمان) دەتوانێت جەستەش بکاتە پاڵپشتێک یاخود بیکاتە زمانێکی جیاواز لەدەربڕیندا. هەموو ئەم کارکردە دەچێتە قاڵبی مامەڵەکردنی بەرهەمی ئەدەبی‌و هونەریەوە لەتەک بینەردا.فەلسەفە بەزمانێک خۆی لەبەردەم وەرگردا تەرح دەکات کە زمانێکی داماڵراوە لەهەڵگرتنی سیمبۆل‌و هێما، وەکو پرسیارەکانی منداڵی رۆدەچێتە نێو قوڵاییەکانی رابردوو لەئێستادا هۆشیارانە بڕیاردەدات‌و چاویشی لەداهاتوو بڕیوە..
شانۆ توانای هەڵگرتنی پرسیارە فەلسەفیەکانی هەیە، ئەو پرسیارانەی کە دواجار پرسیاری مرۆڤێکن کە ئەویش بۆخۆی ئەندامی کۆمەڵگایە. لێرەدا شانۆ پێویستی بەدۆزینەوە یاخود پێویستی بەتەرحێکی جیاواز هەیە، وەکو کارێکی بەکۆمەڵ ئێستا بۆ تەرحکردنی خۆی دەیەوێت روبەڕوی مرۆڤ بێتەوە، ئەو مرۆڤەی هەرچۆنێک بێت پێیدەوترێت بینەر.

بینەر وەکو ئامراز:
چیتر لەپاش چەقبەستویی تێڕوانینی شانۆ لەقۆناغێکدا لەمەڕ پێکهاتەی بینەر، ئەو بونەوەرە راستەوخۆترو ئازادانەتر هاتە نێو گەمە شانۆییەکە، شانۆ لەوقۆناغەدا دەیوویست وەکو خواستێکی شۆڕشگێڕانە مرۆڤ دوچاری هەڵچون بکات، بەمەش مرۆڤ کارادەکرێت‌و ژمارەی خوازیارانی شۆڕش کەلەنێو دڵی شانۆوە دەڕژێ، زیاد دەکات. بەلێکدانەوەی ئەم هاوکێشەیە دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە بەرێکی هاوکێشەکە سودمەند دەبێت بەوەی لایەنگر بۆ خواستەکانی خۆی زیاددەکات. یان گەر سادەتر قسەبکەین دەتوانین بڵێین لەو قۆناغەدا کە لەپاش ستانسلافسکیەوە دەستپێدەکات‌و لەبرێختدا دەبێتە تێزی نوسراوەو دەبێتە مۆدێلێکی جیاواز، شانۆ دەیەوێت بینەرەکەی وەکو ئەو بیربکەنەوە، یاخود باوەڕ بەقسەکانی ئەو بهێنن‌و ببنە لایەنگری جیهانبینیەکانی ئەو. هەر ئەمەش وادەکات کە بینەر وەکوئامرازێک لەنێو پێکهاتەی نمایشدا کارپێبکرێت. ئەم کارکردنەش پێویستی بەمامەڵەکردنێکی تری شانۆکار هەیە لەتەک شێوەی تەرحکردنی بابەتەکانی شانۆدا. لێرەدا شانۆ دەبێت چۆن روبەڕوی بینەر

بێتەوە.
تۆ دەبێت خۆت لەتەک بینەردا جیانەکەیتەوەو هیچ دیوارێک نەکەوێتە نێوان نمایش‌و بینەرانەوە، بەوجیاوازیەی کە کەسی شانۆکار دەیەوێت تۆش بهێنێتە نێو خۆیەوەو وەکو ئەرکی پێشووتری نایەوێت ئەو بێتە نێو تۆوە. بینەر پەلکێشی نێو گەمەکە دەکرێت، دواتر نمایش داوای رێگەچارەی لێدەکات‌و لەلایەکی ترەوە دەیەوێت ئیمان بەرێگەچارەکانی نمایش بهێنێت، ئەم کارکردەش دەبێتەهۆی هەڵچونی بینەرو دەیکاتە ئەو شۆڕشگێڕەی کە دەیەوێت سەرلەبنی بنەما کۆنەکانی کۆمەڵگە هەڵوەشێنێتەوەو بنەماکانی خۆی جێگیربکات. ئەمەش خودی ئەو خواستەیە کە گەمە سیاسیەکان بەهۆیەوە روبەڕوی مرۆڤ دەبنەوە: وەکو چۆن لەسیاسەتدا مرۆڤ‌و تاکەکەس دەبنە ئامرازێک بۆ چەسپاندنی ویستەکانی ئایدیایەک. شانۆ بۆئەوەی بتوانێت یەکێک لە پێکهێنەرە سەرەکیەکانی بپارێزێت (بینەر) لەهەمان قاڵبدا، ئەو کەسانە لەدەوری خۆی کۆدەکاتەوە کە وەکو ئەو جیهان‌و دەوروبەر دەبینن. لەم حاڵەتەدا وەکو حاڵەتی (بینەر بۆ بینەر) کە هونەر وەکو بینەرێکی واقیعبین

دەیەوێت بینینەکانی خۆی بخاتە نێو وێناندنەکانی بینەرەوە کارێکی ئەوتۆ ناکات، تەنها کاری ئەو، قبوڵکردنی خواستی شۆڕشگێڕانەی بەرامبەرە.
لەنێو پرۆسەی بەرهەمهێنانی نمایشدا بینەر بەکۆمەڵ‌و بەژمارەیەکی زۆرترەوە بۆ بینینی شانۆ حزوری هەیە، لەکاتێکدا کە مۆسیقا مرۆڤ دەتوانێ بەتەنهاو کەی بیەوێت گوێی لێبگرێت، شانۆ بەپێی پابەندبوونی بەو حاڵەتەوە کە لەکاتێکی دیاریکراو و شوێنێکی دیاریکراودا دەبینرێ، شانۆ لەو حاڵەتە ئەدەبی‌و هونەریانەی تر جیادەکاتەوەو، دەکرێت وەکو روداوێک تەماشابکرێت. هەربۆیە دەبێ کەسی شانۆکار بۆ بانگهێشتکردنی بینەر بانگەشەی ئەوەبکات کە لەکات‌و شوێنێکی دیاریکراودا شتێک رودەدات. ئەودەمەی شانۆ دەبێتە روداو پێکهاتەی بینەریش گۆڕانی بەسەردادێت، بینەر لەم حاڵەتەدا ناوێکی تر هەڵدەگرێ‌و دەکرێت تەنها وەکو ئامرازێک تەماشانەکرێت..

بینەر وەکو شایەت:
زۆرجار کارێکی شانۆیی بۆ چەسپاندنی گوتار پێویستی بەکەسانێک دەبێت کە شایەتی لەسەر شەرعیەتی گوتارەکەی بدەن. ئەوجۆرە کارانە هەمیشە بەجۆرێک عەوداڵی بینەر دەبن کە زەرورەتی ئامادەبوونی بینەر لەلایان دەبێتە رەگەزێکی گرنگی سەرکەوتنی گوتارەکەیان. ئەو شانۆکارانەی کارێکی لەوجۆرە بەرهەمدەهێنن وەکو شێوازەکەی پێشوو پێویستیان بەوە نیە کە بینەر بکەنە ئامراز بۆ یەکانگیرکردنی دونیابینیەکانیان، ئەوان لەوکارانەدا سەرجەم هۆکارە گرنگە پێکهێنەرەکانی پرۆسەی نمایش فەرامۆش دەکەن، یان راستر وایە بڵێین گرنگییەکی ئەوتۆ بەبینەر دەدەن تائەوئاستەی پێیان وایە دەبێت بینەر بەسەرجەم پێکهاتە کۆمەڵایەتیەکانیەوە لەگەمەکەی ئەودا ئامادەبن‌و دواجار ئەوانی بۆ ئەوە پێویستە تا شایەتی لەسەر ئەوەبدەن کە لەسات‌و کاتێکی دیاریکراو روداوێکی هونەری دەبینن‌و بۆ دوارۆژ لەکاتی پێشکەشکردنی کارە شانۆییەکانیاندا هۆڵەکان زۆرترین ژمارەی بینەران لەخۆبگرێت. هەڵبەت ئەم میکانیزمی بەرهەمهێنانی نمایشە دەبێتە کردارێکی بەرژەوەندیخوازانە بۆکۆکردنەوەی زۆرترین ژمارە.
بینەر لەچوارچێوەی ئەو جۆرە کارانەدا وەکو بنەما حسابی بۆدەکرێت‌و زۆرجار لەپێش هەڵبژاردنی یاخود ئامادەکردنی گوتارەوە دێت. هەربۆیە لەلای ئەو شانۆکارە بیروڕای تایبەت‌و تاک خوێندنەوە یان تەفسیری جیاواز بۆ کارەکەی قبوڵ ناکرێت‌و، بینەر، دەبێ لەساتەوەختی نمایشدا تەنها وەکو شایەتێک، ئەوانی تر لەوە دڵنیابکاتەوە کە: ئەو نمایشە باس لە نیشتمان دەکات! ئەو نمایشە باسی تۆ دەکات. ئەو نمایشە غەمەکانی هەموومانی هەڵگرتووە، دڵنیابن!
هەڵبەت کارێکی شانۆیی لەو جۆرە، بینەرێک بەرهەمدەهێنێت کە جگە لەشایەتیدان هیچ کارو ئەرکێکی تری نیە.

بینەر وەکو ئەوکەسەی دونیابینی خۆی هەیە:
ئەودەمەی بەرهەمێکی شانۆیی لەسەرەتاکانی پرۆڤەوە دەبێتە هەڵگری دەقێکی پێش ئامادەکراو دەیەوێت لەقۆناغی پێشکەشکردنیدا دەرگای راڤەو تەفسیرو لێکدانەوەکان بەروی دونیای ئەودەقەدا ئاوەڵاکات. ئیتر لەچوارچێوەی میکانیزمی بەرهەمهێنانی ئەوجۆرە نمایشەدا گوتاری نمایش دەبێتە هەڵگری دونیابینیەکانی نوسەری دەقەکەو سەرجەم هۆکارە پێکهێنەرەکانی تری نمایش دەکەونە ژێر کاریگەری ئەو دونیابینیەوە بەوجیاوازیەی کە دەرهێنەر (یان ئەو مرۆڤەی لەژێر ناوەکانی تردا، هەڵگری هەمان پێکهاتەیە) لەونمایشەدا تاکەکەسە کە مافی هەڵبژاردنی دەق‌و دواتر مافی گەڵاڵەکردنی گوتاری نمایشی دەبێت، کە لەرێگەی پێکهێنەرەکانی تری نمایشەوە دونیابینی ئەو دەقەو تەفسیرو لێکدانەوەو راڤەکاریەکانی خۆی پراکتیزە دەکات‌و دەرگاش بەروی راڤەکاریی بینەردا داناخات‌و لەسەرجەم گەمەکەدا بینەر دەبێتە ئەو ئامادەبوەی کە

چارەسەری گرێکانی دەق‌و سەری گلۆڵەی دونیابینیەکانی نوسەری دەدرێتەدەست‌و نمایش دواجار جارێکی تر لەزەینیەتی ئەو بینەرەدا بنیات دەنرێتەوە. هەڵبەتە ئەم کارە شانۆییانەی بەوئاراستەیەدا کاردەکەن نایانەوێت گوتاری دەق بەتەواوەتی بەسەر بینەردا بسەپێنن، هەڵبەتە لەهەندێک کاری شانۆیی لەوجۆرەدا، دەق بەسەرجەم ئەو وردەکاریانەوە کە نوسەر داوادەکات پێشکەش دەکرێت‌و لەومیانەیەدا، بینەر ئەرکی خوێندنەوەی دەقەکە پێشوەخت تەسلیم بەکاستی بەرهەمە شانۆییەکە دەکات.
لەو سیستەمەدا کە بینەر دەبێتە شیکەرەوەو راڤەکار، هێشتا سەرجەم سنورە پەیوەستەکانی راڤەو لێکدانەوەکان نابەزێنێ‌و پابەندبوونی نمایش بەدەقەوە، گشت راڤەکاریەکانی بینەریش بەدەقەوە پابەند دەکات. لەبەرئەوەی دەق زادەی ئەندێشەو خەیاڵی تاکەکەسەو گوزارشتێکە لەدونیابینی تاکەکەسێک لەسەردەم‌و هەلومەرجێکی دیاریکراودا، بۆیە زۆرجار نمایش پەنادەباتە بەر میکانیزمەکانی تری مامەڵەکردن لەتەک دەقداو سەرجەم ئەو شێوازانەش دواجار ناتوانن سێبەری دەق‌و مرۆڤی نوسەر لەکارەکەدا بسڕنەوە.
جیاوازیی هزرو ناکۆکی دونیابینییەکان‌و دیدگا پێچەوانەکانی مرۆڤ، لەبەرامبەر بەرهەمێکی شانۆییدا، گرفتی ئەوتۆ دەخەنە رێگەی کەسی شانۆکار کە دەیەوێت بیر لەیەکخستن یان کۆکردنەوەی جیاوازیەکان بکاتەوە. لەراستیدا ئەمەش کارکردێکی بەرژەوەندیخوازانەیە کە زیاتر لەمۆدێلێکی سیاسی دەچێت‌و ئامانجێکی دیاریکراوی هەیە. بۆیە دەبێت کارێکی شانۆیی رێگە بۆ هزرە

ئەودەمەی بەرهەمێکی شانۆیی لەسەرەتاکانی پرۆڤەوە دەبێتە هەڵگری دەقێکی پێش ئامادەکراو دەیەوێت لەقۆناغی پێشکەشکردنیدا دەرگای راڤەو تەفسیرو لێکدانەوەکان بەروی دونیای ئەودەقەدا ئاوەڵاکات

جیاوازو دونیابینییە ناکۆک‌و پێچەوانەکان خۆش بکات، تا جیاوازیەکانیان قوڵتربکەنەوە، بەومانایەی کە کارێکی شانۆیی ناکرێت هەڵگری جیهانبینی‌و گوتارێکی تاک وتەنها بێت، ئەوکات ناتوانێت تێکەڵاوی ئەو جیاوازیانە بێت‌و گفتوگۆیان لەگەڵ بکات‌و تاکە کارێک کە دەتوانێت بیکات کردنەوەی دەرگای راڤەو لێکدانەوەکانی بینەرە لەسیاقی دەق‌و نمایشێکی تاک گوتاردا.

بینەر ئەوکەسەی کە دەبێت وەڵامی پرسیارەکان بداتەوە:
ئەودەمەی پرۆسەی نمایش سەرجەم هۆکارە پێکهێنەرەکانی شانۆ دەخاتەوە بەر گریمانێکی نوێ‌و جارێکی تر لەئەرکی ئەو هۆکارانە دەپێچێتەوە لەبەرهەمهێنانی کارێکی شانۆیی نوێدا، دەبێ بزانین کە چیتر ئەو جۆرە نمایشە سەرقاڵی لێکدانەوەی میکانیزمە کۆنەکانی پرۆسەی بەرهەمهێنانی نمایش نیە، بەڵکو هەڵگری پرسیارێکی تازەیە لەمانای: چەمکی دەق‌و نوسەر، ئەکتەرو دەق، دەرهێنەرو دەق، ئەکتەرو نواندن.
ئەو جۆرە نمایشە جارێکی تر لەمانای دەق دەپێچێتەوەو دەبێتە خاوەنی پرسیارێکی نوێ لەچەمکی دەق. ئایا ئەودەقەی کە لەم نمایشەدا دەبێتە هەڵگری مانای نوێ، چ جیاوازیەکی لەتەک ئەو دەقەدا هەیە کە (نوسەر) لەپشتیەوە خۆی حەشارداوە؟ ئایا ئەودەقە دەبێتە هەڵگری چ گوتارێک؟ بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارانە دەبێت جارێکی تر سەرجەم ئەو پێناسانەی لەپێشەوە بۆ چەمکی دەق کراوە (لەچوارچێوەی هونەری شانۆدا بەتایبەتی) گفتوگۆی لەسەر بکرێت. هەڵبەت کارنەکردن لەسەر ئەودەقەی کە هەڵگری پرسیارێکی تایبەتمەندی قوتابخانەیەکی دیاریکراوە، وەکو ئەو پەیوەندیە ئۆرگانیەی لەنێوان شانۆییەکانی چیخۆف‌و دونیای ریالیزمدا هەیە، لەراستیدا رەتکردنەوەی یەکجارەکی چەمکی دەق نیە لەنێو پرۆسەی بەرهەمهێنانی شانۆیەکی نوێدا، بەڵکو هێنانەکایەی میکانیزمێکی نوێیە کە بۆ دروستکردنی دەق پێویستی بەکارکردەکانی قوتابخانەو تەوژمە کۆنەکانی بەرهەمهێنانی دەق نەماوە. لەوجۆرە نمایشەدا دەق لەتەک نمایشدا پێکەوە لەدایک دەبن‌و هیچ درزو مەودایەکی گەورە چ لەجیهانبینی‌و لەهەڵگرتنی گوتاردا ناکەوێتە نێوان دەق‌و نمایشەوە، ئەو دوو هۆکارە گرنگەی شانۆ لێرەشدا وەکو پێشتر

بەسەرەکیترینی ئەو هۆکارانە دادەنرێن کە دەبنە پێکهێنەری هونەری شانۆ، بەڵام بەتەرح‌و هێڵکاریەکی ترەوە کە زادەی ساتەوەختی راستەقینەی لەدایکبوونیانە، دەق پێشترو لەلایەن تاکەکەس یان چەند کەسێکەوە ئامادەناکرێت، گەمەی ئەو جۆرە شانۆیە لەتەک دەقدا، گەمەیەکە لەتەک پێناسەی دەقداو ئەو شانۆیە بەجۆرێکی تر پێناسەی دەق دەکاتەوە: دەق ئەو میکانیزمی ئاخافتنەیە کە چیتر هەڵگری هیچ جۆرە سیمبل‌و هێمایەک نیە، راستەوخۆو بەبێ کاریگەریە کۆمەڵایەتی‌و دەرونیەکان‌و داماڵراو لە گرفتە سیاسیەکانی کەسی نوسەر لەدایک دەبێت، دەق بۆئەوەی بگاتە لای ئەکتەر پێویستی بەو پردە تەقلیدیانە نەماوە کە دەبێت لەرێگەی دەرهێنەرەوە بۆ ئەکتەر بگوێزرێتەوە، دەق لەنێوزەینیەت‌و دونیابینی‌و رۆحیەتی خودی ئەکتەردا لەدایک دەبێت. ئەکتەریش بۆ تەرحکردنی ئەو شتانە پێویستی بەدونیایەکی نوێ دەبێت تا جۆری نواندنی ئەم لەو ئەکتەرانە جیابکاتەوە کە بەپێی میکانیزمە تەقلیدیی‌و باوەکانی جیهانی شانۆ گوزارشت دەکەن.
ئەکتەر لەوجۆرە نمایشەدا تەنها گوزارشت لەزەینیەت‌و دونیابینی‌و رۆحیەتی خۆی دەکات لەچوارچێوەی واقیعی ئەمڕۆدا، هەربۆیە تا ئەکتەر هەڵگری دانایی‌و دیدگای تایبەتی خۆی نەبێت ناتوانێت گوزارشت بکات. ئەکتەر لێرەدا سادیقانەو بەبێ فێڵە باوەکانی نمایش رووت‌وقوت لەکۆت‌و بەندەکانی قوتابخانەو تێزو تیۆریەکانی شانۆ لەتەک بینەردا روبەڕوەبێتەوە، هەربۆیە دواجار بینەر لەنێو ئەوجۆرە نمایشەدا روبەڕوی پرسیارێک دەبێتەوە کە لەرۆحیەتی خودی خۆیەوە هەڵقوڵاوە بەڵام بەو جیاوازییەی کە ئەوجۆرە نمایشەو دواجار ئەکتەری ئەوجۆرە نمایشەیە کە جارێکی تر ئەو پرسیارە لەنێو بینەردا زیندوودەکاتەوەو بینەر دەبێتە ئەوکەسەی کە لەنێو خۆی‌و لەنێو واقیعدا بۆ وەڵام دەگەڕێت‌و هەر ئەویشە کە سەرجەم هۆکارە پێکهێنەرەکانی تری نمایش جارێکی تر لەبەردەم ئەودا خۆیان تەرح دەکەن.■

فریتز کراسلر
(١٨٧٥ - ١٩٦٢)

ئا: باران

فریتز، کەیەکێکە لەناودارترین ژەنیاری کەمانچە، لە ٢ی شوباتی ساڵی ١٨٧٥ لەڤیەننا، لەدایک بووە. باوکی پزیشک بووە، بەڵام گرنگی زۆر بەهونەرداوە، بۆیە فریتز، سەرەتاکانی موزیکی لەباوکیەوە فێربووە. ئەوەی مایەی دڵخۆشی باوکی بوو، بەر لەوەی فریتز فێری ئەلف‌و بێی خوێندەواری بێت، فێری خوێندنەوەی نۆتە بووە. ئەمەیش وایکردووە هەر لەتەمەنی چوار ساڵیدا، بتوانێت ئالەتی کەمانچە بژەنێت. لەتەمەنی کەمتر لە دە ساڵ چۆتە کۆنسرفاتواری ڤیەننا، کەئەودەم خوێندکاران لەو تەمەنە وەرنەدەگیران، بەڵام لەبەر ئەو بەهرە گەورەیەی فریتز، لێرە قبوڵ دەکرێت. لەنێو ئەو مامۆستایانەی وانەیان بەفریتز وتووە، شوێن دەستی (ئەنتۆنی برۆکنەر) کەوانەی هارمۆنی پێ گووتووە، بەئاشکرا دیارە. هەر لێرەشەوە لەتەمەنی ١٠ ساڵیدا لەژەنینی سەرکەوتوانەی کەمانچەدا، خەڵاتی کونسرفاتوار، بەدەست دەهێنێ.
لەدوای ئەمەیش، سەفەر دەکات بۆ پاریس، هەر لەوێش پەیوەندی بە کونسرفاتواری پاریس دەکات. لێرەش خەڵاتی یەکەمی کونسرفاتواری پاریس بەدەست دەهێنێ، لەژەنینی کەمانچەدا. لەتەمەنی چواردە ساڵیشەوە، سەفەر دەکات بۆ ولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا. ئەم سەردانەش زۆر سەرکەوتوو دەبێت، دەبێتە مایەی ناوبانگ دەرکردنێکی زۆریش. دوای گەڕانەوەش بۆ ڤیەننا، باوکی پێ لەسەر ئەوە دادەگرێت، کەبەیەکجاری واز لەهونەربێنێت‌و خو بداتە خوێندنی پزیشکی. بۆ ئەمەش خۆی ئامادە بکات، بەڵام باوکی لەم هەولەیدا، نەیتوانی سەرکەوتن بەدەست بێنێت، بۆیە لەساڵی ١٨٩٦ گەرموگورتر هاتە نێو بواری هونەر. لێرەشەوە، چەند بەرهەمێکی بچووکی وەک: کادنزا، بۆ کۆنشرتۆی کەمانچەی بتهۆڤن، دادەنێ. لێرەشەوە دەبێتە مایەی سەرنج راکێشانی زۆربەیان، دوای هاتنە سەرکاری نازیەکان، فریتز لەساڵی ١٩٣٣ بەناچاری داوای پەنابەری لەفەرەنسا دەکات، تا ساڵی ١٩٣٩ بەم شێوەیە دەمێنێتەوە. لەدوای ئەوە دەچێتە ولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، لە نیۆرک دەمێنێتەوە. ساڵی ١٩٤٧، واتە بەر لەمردنی بە ١٥ ساڵ، بەیەکجاری واز لەژەنینی کەمانچە دەهێنێت.
بەرهەمەکانی: زیاتر لە ٤٥ بەرهەم.
بۆ شانۆ (ئۆپەریتی: سیس) کۆنشرتۆی بۆ کەمانچەو ئۆرکسترا. کابریتشیو ڤینادی.
کادنزاچ کۆنشرتۆی کەمانچە بۆ بتهۆڤن، کادنزا- کۆنشرتۆی کەمانچە بۆ براهمز.■

پەیامی لاپەڕە

حەمە بچكۆل

ئەوا بۆ جاری چەندەمین، لەدوای راپەرین و لەژێر سایەی حكومەتی كوردستانی خۆماندا زەوی بەسەر چین و توێژە جیاجیاكانی گەلەكەماندا دابەش دەكرێ. دەبێ ئەو راستیەش بۆ مێژوو بڵێین كە بۆ یەكەمین جار وەرزشكارانی كورد بەگشتی و شاری سلێمانی بەتایبەتی، وەك وەرزشكار دەستی رێزیان نرایە سەرو هەندێكیان زەوییان وەرگرت، كەپێش راپەرین هەرگیز هیچ وەرزشكارێكی شاری سلێمانی بەناوی وەرزشەوە زەوی نەدراوەتێ، ئێستاش كۆمەڵێك وەرزشكاری نیشتمان پەروەرو ماندوو بەوەفای رێگەی وەرزش، كەزۆربەیان ئاستی دەرامەتیان نزم و باری بژێویان سەخت و بەڵكو لەخانووی كرێشدان، چاوەروانی كۆمیتەی تەنفیزی لیژنەی ئۆلۆمپی كوردستانن، كەئاورێكیان لێبداتەوە و بەپارچەیەك زەوی ئارەقی ماندوێتی ئێستاو ساڵانی رابردوویان بسرێ و دڵی خۆیان و خێزانەكانیان خۆش بكەن و ئاییندەیەكی گەش بۆ خۆیان دابین بكەن، بەمەش دەستی رێز دەخرێتە سەر وەرزش و هێزو گورێكی نوێش ئەدا بەوەرزشكاران بەگشتی و بەو وەرزشكارانەی كە سوودمەند دەبن، بەتایبەتی بۆ درێژەدان بەخزمەتكردنی وەرزشی كوردستانی ئازیزمان، بەگیانێكی دڵسۆزانە ترو لەخۆ بوردوانەتر، هیواداریین ئەمجارە ژمارەی ئەو وەرزشكارانەی كەزەوی وەردەگرن، لەجارەكانی پێشوو زۆرتر بن، كەمتر نەبن..■

ئەڵمانیاو ئەرجەنتین.. لەیاریەكی دۆستانەدا

ئا: ئاكۆ عارف

رۆژی ٢٠٠٥/٥/٩، هەردوو هەڵبژاردەی بەهێزی جیهان ئەڵمانیاو ئەرجەنتین لەیارییەكی دۆستانەی تۆپی پێدا بەیەك گەیشتن، ئەم یارییە لەستادیۆمی (دسلدروف)ی وڵاتی ئەڵمانیا سازكرا، هاندەرێكی زۆر راستەوخۆ لەناو یاریگاو شەیدایانی وەرزش لەرێگەی كەناڵە وەرزشیەكانەوە لەسەرتاسەری جیهاندا یاریەكەیان بینی، چونكە هەردوو هەڵبژاردە خاوەن مێژوویەكی پرشنگدارن لە یاری تۆپی پێداو هاندەرێكی ئێجگار زۆریشیان لەسەرتاسەری دنیادا هەیە بەكوردستانی خۆشمانەوە. ئەمە جگە لەوەی كەیاری نێوان هەڵبژاردە بەهێزەكانی وەك: ئەرجەنتین، ئەڵمانیا، بەڕازیل، ئیتالیا، فەرەنسا، ئینگلتەرا، هۆڵەندە، ئیسپانیا، هتد.. گەر بۆ خۆشی و دۆستانەش بن تام و چێژی تایبەتی خۆی هەیە. پڕە لەجوانی و هونەر و رەوشت.

ئەم یاریە لەچوارچێوەی خۆئامادەكردنی هەردوو هەڵبژاردەكەدا بو، وەتاقیكردنەوەی ئاستی تاكتیك و تەكنیكی یاریزانی هەڵبژاردەكانە هەنگاوێكیشە بەرەو ململانێی پاڵەوانێتی كاسی كیشوەرەكان كە لەمانگی (٦) ی ئەمساڵ هەر لەوڵاتی ئەڵمانیا ساز دەكرێت. لەم پاڵەوانیەتیەشدا ئەرجەنتین و ئەڵمانیا لەگەڵ ئوستراليا و تونس لەگروپێكدان بەڕازیل، مەكسیك، یابان، یۆنان گروپەكەی تر پێك ئەهێنن.

×مێژووی یارییەكانی هەردوو هەڵبژاردە

٨-٦-١٩٥٨/مالمو	ئەڵمانیا × ئەرجەنتین	٣-١
١٦-٧-١٩٦٦/پیرهنگهام	ئەڵمانیا × ئەرجەنیتن	٠-٠
١٤-٢-١٩٧٣/میونیخ	ئەڵمانیا × ئەرجەنتین	٣-٢
٥-٦-١٩٧٧/بوینس اریس	ئەرجەنتین × ئەڵمانیا	١-٣
١٢-٩-١٩٧٩/بەرلین	ئەڵمانیا × ئەرجەنتین	٢-١
١-١-١٩٨١/موتفیدۆ	ئەرجەنتین × ئەڵمانیا	٢-١
٢٤-٣-١٩٨٢/بوینس اریس	ئەرجەنتین ×ئەڵمانیا	١-١
١٢-٩-١٩٨٤/دسلدورف	ئەڵمانیا × ئەرجەنتین	١-٣
٢٩-٦-١٩٨٦/مكسیكۆ	ئەرجەنتین ×ئەڵمانیا	٣-٢
١٦-٢-١٩٨٧/بوینس اریس	ئەرجەنتین ×ئەڵمانیا	١-٠
٢-٤-١٩٨٨/بەرلین	ئەڵمانیا × ئەرجەنتین	١-٠
٨-٧-١٩٩٠/روما	ئەڵمانیا × ئەرجەنتین	١-٠
١٥-١٢-١٩٩٣/میامی	ئەرجەنتین × ئەڵمانیا	٢-١
١٧-٤-٢٠٠٢/شتوتگارت	ئەڵمانیا × ئەرجەنتین	٠-١
٩-٢-٢٠٠٥/دسلدورف	ئەڵمانیا × ئەرجەنتین	٢-٢

ئەسعەد ئیسماعیل عەلی.. ئەو كوڕە كوردەی بووە داوەری نێودەوڵەتی شەترەنج

ئا/ گۆیژە

■ گەنجێكی هێمن و لەسەر خۆ، لەبنەماڵەیەكی عاشق بەشەترەنج، یەكێك لەخەم و خولیا سەرەكیەكانی كەهەمیشە سەرقاڵی كردووە، ئەو شەست و چوار خانەیەیە كەپاشاو وەزیرو ئەسپ و فیل و قەڵاو سەرباز تیایدا بەرەنگاری یەكتری دەبنەوە، كاكە (ئەسعەد) نزیكەی (٢٧) ساڵە لەسەر ئەو چوارگۆشە (٦٤) خانەییە بیردەكاتەوە، پلان دادەنێ، ئەو پلانە دەخوێنێتەوە كەلەكتێبە شەترنجیەكاندا بەردەستی دەكەوێ.

(ئەسعەد ئیسماعیل عەلی) رۆژانی ١٤ تا ٢٠٠٤/١٠/٣١ لەشاری (مایۆركا)ی ئیسپانیا وەك سەرپەرشتیاری تیپەكانی كوڕان و كچانی هەڵبژاردەی عێراق بەشداری (٣٦)هەمین ئۆلۆمپیادی شەترەنجی كرد، لەمیانەی ئەو بەشداریكردنەدا بروانامەیەكی رەسمی وەرگرت كەتیایدا كرا بە داوەرێكی شەترەنجی نێو دەوڵەتی لە (٢٠٠٥/١/١)ەوە، ئەمە بەسەركەوتنێكی گەورە دادەنرێت بۆ شەترەنجزانێكی كورد، جا بەم بۆنەیەوە ئەم دیدارەمان لەگەڵدا سازداو چەند پرسیارێكمان ئاراستەكردو ئەویش وەڵامی داینەوە:

چاودێر: لەكەیەوە دەستت بەیاری شەترەنج كردووەو كێ هاندەری یەكەمت بووە؟

ئەسعەد: لەساڵی ١٩٧٨ەوە، خوالێخۆشبووی باوكم هاندەری یەكەمم بووە، هەر خوالێخۆشبوو مامۆستا (ئیسماعیل)ی باوكیشم بووە كەلەسەرەتای ساڵانی حەفتاكانی سەدەی رابردوودا ئەم یاریەی لەیانەی

وەرزشی سلێمانیدا بۆ یەكەمین جار، دامەزراندووە.

چاودێر: ئەو ئەنجامانە چین كەوەك یاریكەرێكی شەترەنج بەدەستت هێناون؟

ئەسعەد: من لەساڵی ١٩٧٩ یەكەمی بێچوەشێرانی شاری سلێمانی بووم، لەساڵی ١٩٧٩ تا ساڵی ١٩٨٧ یەكەمی قۆناغە تەمەنیەكانی خۆم بووم لە (بێچوەشێران، تازەپێگەیشتوان، لاوان)، لەساڵی ١٩٨٧ پلەی سێیەمی لاوانی عێراقم بەدەست هێناوە.

چاودێر: وەك راهێنەرچ رۆڵێكت هەبووە؟

ئەسعەد: من شانازی بەوە دەكەم، كەیەكەمین راهێنەر بووم لەسلێمانیدا تیپی شەترەنجی كچانم پێكهێناوە، لەقارەمانێتی یانەكانی عێراق بۆ یەكەمین جار بەشداریم پێكردن لەناوتیپی یانەی سلێمانیداو لەكۆی (١٤) یانەی عێراق پلەی چوارەممان بەدەست هێنا.

چاودێر: ئەو قۆناغانەی كەوەكو داوەری شەترەنجی پیادا تێپەر بوویت كامانەن؟

ئەسعەد:

-ساڵی ١٩٩٥ بروانامەی پلە دووی داوەریم وەرگرت.

-ساڵی ١٩٩٥ بروانامەی پلە یەكی داوەریم وەرگرت.

چاودێر: ئەو خولە شەترنجیە گرنگانەی كە داوەریت تیاداكردوون كامانەن؟

ئەسعەد:

-قارەمانێتی عەرەب بۆ پیاوان وژنان لەقاهیرە لەمانگی ٢٠٠٣/١٢.

-قارەمانێتی یانە عەرەبیەكان بۆ پیاوان لە شاری (تەعز)ی یەمەن لەمانگی ٢٠٠٤/٥.

- قارەمانێتی شارەكانی عەرەب بۆ پیاوان لەشاری (سەلت) لەمانگی ٢٠٠٤/٦.

- قارەمانێتی عێراق بۆ یاریەكانی خولی كۆتایی پیاوان لە(بەغدا) لەمانگی ٢٠٠٤/٢.

- قارەمانێتی یانە پلە یەكەكانی عێراق كە بۆ پیاوان بوو دووجار داوەریم تیاداكرد، دووجار لەبەغداو یەك جار لەموسڵ لەمانگی ٢٠٠٤/٣.

- قۆناغی كۆتایی تاكەكەسی عێراق لەبەغدا لەمانگی ٢٠٠٤/٧.

چاودێر: چۆن بروانامەی نێودەوڵەتی شەترەنجت بەدەست هێنا؟

ئەسعەد: ئەوەی كەهەڵدەبژێردرێت بۆ ئەم بروانامەیە پێویستە بەلایەنی كەمەوە وەك سەرپەرشتیار یاخود داوەر بەشداری چوار قارەمانێتی كردبێ، دووانیان بەشێوازی دەوری و دووانیان بەشێوازی سویسری، ئەگەرلەوەدا سەركەوتوو بوو ئەوا قبوڵ دەكرێ، ئێمە (٦٠) كەس بووین (٤٥) كەسمان وەرگیران، لەو (٤٥)ەش من و دووانی تر كەخەڵكی (ناسریە) بوون، قبوڵكراین، هەر سێكمان بە (پەسەند) ناومان دەرچوو، من لە ریزبەندیەكەدا (١٨)هەمین و ئەوان (١٩ و ٢٠)هەمین بوون.

چاودێر: چەند كەس لەعێراقدا ئەم بروانامەیەی هەیەو چەندیشیان كوردن؟

ئەسعەد: لەسەرجەم عێراقدا (٢٥) كەسین كەئەو بروانامەیەمان هەیەو بەمنەوە (٤) كەسمان كوردین.

چاودێر: ئاستی شەترەنجی پیاوان و ژنانی ئێستاو جارانی سلێمانی چۆن بەراوورد دەكەیت؟

ئەسعەد: پیاوانمان ئێستا باشترە، بەڵام ژنانمان ئاستیان نزمترە، بەراستی كادیری ژن و كچمان كەمە ئێستا (بەهرە تەیب)مان هەیە كەئەندامی یەدەگی هەڵبژاردەی عێراقە، ئەمەش بەتەنیا بەس نییە.

چاودێر: ئاواتی شەترەنجیت چییە؟

ئەسعەد: دروستكردنی هۆڵێكی شەترەنجی بەهەموو پێداویستیەكانیەوە لەشاری سلێمانیدا.

چاودێر: جگەلە وەرزش چ ئارەزوویەكی ترت هەیە؟

ئەسعەد: حەزم لەفوتبۆڵەو یانەی (بەرشلۆنە)م خۆش دەوێ و سەرسامم بە (زیدان).

چاودێر: دوا ووتەت؟

ئەسعەد: دوای بەدەست هێنانی ئەو بروانامە نێو دەوڵەتیە، وا بریار بوو كەلەلایەن لیژنەی ئۆلۆمپی كوردستانەوە خەڵات بكرێم، بەڵام تائێستا هیچم نەدیوە.

دوواجار سوپاسی بەرێزان كاك (شێخ جەعفەر) سەرۆكی یانەی پێشمەرگەو كاك (مەحمود ئەحمەد) سكرتێری یانەكەو لێپرسراوی بەشی شەترەنج كەپشتگیریەكی زۆریان كردووم.

ناسنامەی كەسێتی
ئەسعەد ئیسماعیل عەلی

لەدایك بووی ١٩٦٨/١/٩ لەشاری بەغدا.

دەرچووی پەیمانگەی تەكنیكی ساڵی ١٩٨٩-١٩٩٠.

سەرۆكی یەكێتی ناوەندی شەترەنجی كوردستان، راهێنەری تیپی كوڕان و كچانی یانەی وەرزشی پێشمەرگە.■

ئایا خۆشیەكانی ریاڵ تابەرزكردنەوەی كاس بەردەوام دەبێت؟

كارل مالۆن باشترین یاریزانی سەبەتەی ئەمریكای ئەمساڵ

بردنەوەیەكی چاوەڕوان نەكراوی مەغریب لە كینیا بۆ مۆندیالی ٢٠٠٦

ناونیشان
سلێمانی - شەقامی سالم
مەکتەبی ڕێکخراوە دیموکراتیەکان
تەلەفون: ٣١٢٧١٢٠ - ٣١٤٠٤١٦
E-mail
info_chawder@yahoo.com
info_obsever@yahoo.com
نرخی (٢٥٠) دینارە

THE OBSERVER
Aweekly Political, Educational & Social Press - Kurdistan - Iraq
No.: (16) 14-2-2005

خاوەنی ئیمتیازو بەڕێوەبەری بەرپرس
مەلا بەختیار
ستافی کارا
سامی هادی، جەمال حوسێن
نەخشەسازی: جەلیل حسێن - ئینتەرنێت: سۆران عەبدوڵڵا
پیتچنین: سۆران بورهان؛ تەها حەمە نوری؛ ئیبراهیم حسێن

پەرلەمانتارێکی ئەمریکی داوا دەکات لەجەژنی خۆشەویستیدا، شوکولاتە نەخورێت!

■ لیوت ئەنغڵ، پەرلەمانتاری پارتی دیموکراتی ئەمریکی داوای لەهاوڵاتیان کرد لەرۆژی جەژنی خۆشەویستیدا، دوور بکەونەوە لەکرین و خواردنی شوکولاتە بەو هۆیەی کەشوکولاتە لەرۆحی کاکاو دروست دەکرێت و کۆمەڵێک منداڵ لەوڵاتانی ئەفریقا دەیچننەوە کەوەک کۆیلە رەفتاریان لەتەکدا دەکرێت.. هەروەها دەڵێت لەوڵاتێکی وەک کەناری (عاج) منداڵ گەلێک کەلەبارێکی زۆر قورسدا ژیان بەسەر دەبەن، ناچار دەکرێن کاری چنینەوەی بەری رووەکی کاکاو بکەن و دواتریش خاوەنی کارگە گەورەکان لەجیهاندا، دەیکەنە شوکولاتەو شیرینی و بەئێوەی دەفرۆشنەوە، بۆیە لەم بۆنەیەدا داواکارم سنورێک بۆ ئەو پێشێلکاریانە دابنرێت، کەدەرهەق بەو منداڵانە دەکرێت، منیش وەک نارازی بوونێک لەم جەژنەدا شوکولاتە ناکرم و خەڵکیش هاندەدەم، کە دوور بکەونەوە لەکرینی... جێی باسە کەوڵاتی کەناری عاج یەکەم بەرهەم هێنەری کاکاوە لەجیهاندا بەرێژەی ٪٤٠ بازارەکان، هەروەها لەم وڵاتەدا پتر لە ١٥ ملیۆن کەس دەژین کە ٦ ملیۆن کەسیان لەسەر بازرگانی بەرهەم هێنانی کاکاو ژیان رایی دەکەن.■

نانکۆ

هیندۆسیەکان هەرەشەی تێکدانی جەژنی خۆشەویستی دەکەن

■ کۆمەڵێک لەهیندۆسە توندرەوەکان، لەوڵاتی هیند لەئاگادارییەکی هەرەشە ئامێزدا بریاریان دا هەر ئاهەنگ گێران و کۆبونەوەیەک بەبۆنەی جەژنی خۆشەویستیەوە لەولایەتی (مادیا برایدش)، کەدەکەوێتە ناوەراستی وڵاتی هیندەوە، تێک بدەن. بەو پاساوەی کەبەو بۆنەیەوە بەتەنها پەیوەندی بەوڵاتانی رۆژئاواوە هەیەو پێشێل کردنێکی تەواوی کەلتوری باوی هیندە، ناوبانگی جەژنی خۆشەویستی کەناسراوە بەرۆژی (قەشە ڤالانتاین)، لەساڵانی رابردوودا لە هیندستان بڵاوبوەوە، کۆگاو فرۆشگاکان بەفرۆشتنی میزەڵدانی سورو سەرینی مەخمەڵی و بوکەڵەی رەنگاورەنگ ئەو بۆنەیەیان بەرەو پێشتر برد. بەڵام هاوکات لەگەڵ زیاد بوونی یاد کردنەوەی ئەو رۆژە، لەوڵاتی هیند کەلەسەر سیستمی عیلمانی بەرێوە

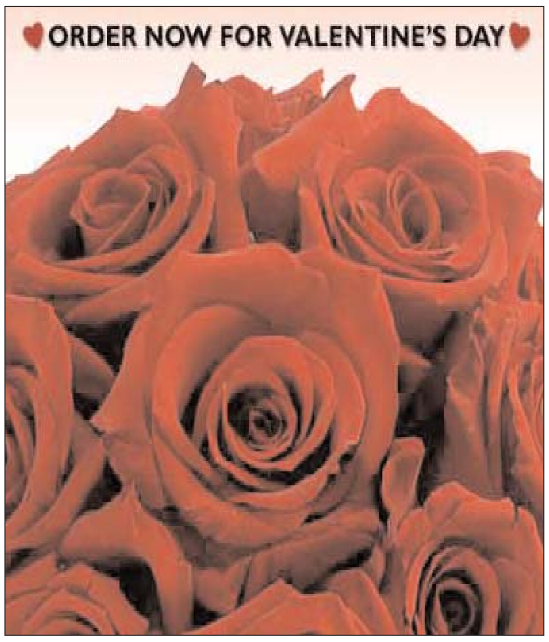

دەچێت و دانیشتوانەکەی زۆرینەی هیندۆسین، لەچەند ساڵی رابردوودا بووە هۆی نارەزایی دەربرین و زۆرجاریش بەکاری توندو تیژی بەرپەرچ دراوەتەوە.
(دفندر راوات)، کەئەندامێکی کۆمەڵی (باجرانج دال)ی توندرەوە، دەڵێ بەهەموو شێوەیەک و بەهەموو هێزی خۆمان بەرپەرچی ئەو بۆنەو ئاهەنگە دەدەینەوە، چونکە چەمکی مەزنی خۆشەویستی لەوڵاتانی رۆژئاواوە هاتووە، مەبەستیش لێی، هەڵتەکاندنی کەلتوری هیندیە، بۆیە چەند تیمێکمان دەگەرێن بەسەر هۆڵەکانی ئاهەنگ گێران و چێشتاخانەو میوانخانەکان و شوێنی کۆبونەوەی کورو کچە عاشقەکان بۆ بڵاوە پێکردنیان و تێکدانی ئاهەنگەکانیان.■

دێلاڤ

وشەکانی ناو خاک

خوێندنەوەی:
حەمە هاشم

■ کێشەو گرفتە سەرەکییەکانی کۆنتراست لەڕەنگی (رەش و سپی)یەوە دەستپێدەکات و لەڕەنگی خۆڵەمێشیدا ئارام دەگرێت.. ئەم دوو رەنگە سەرەکییترین بۆشاییەکانی تابلۆکە رووپۆش دەکەن، بەرهەمێکی هونەری قەوارە گەورە، کە درێژییەکەی نزیکەی حەوت مەتر دەبێت و پانیەکەی یەک مەتر، ئەم بەشەی کە رەگەزە سەرەکییەکانی پێکدێت لە کۆمەڵی هێڵی تێکشکاوو بازنەو چوارگۆشەی ناتەبا..

ئەم بەرهەمە کاری هونەرمەند (بەهادین)ە کە بەبۆیەی رۆنی لەسەر قوماش بەئەنجامی گەیاندووە، لەبنەرەتدا رەنگی رەش وەک مۆلکدارێک تابلۆکە دەگرێتەوە، دواتر بەرەنگی سپی ئاقارە مەبەستدارەکان سپی دەکاتەوەو رووناکی دەگەیەنێتە بەر دیدەنیمان.. لەهەندێ شوێنیش سورێکی تۆخ و قاوەیی باو دەبینرێت، کە یارییەکانی بینین پڕ رەزم تر دەکات.

بازنەوە هێڵە تێکشکاوەکان، باس لەمێژوویەکی دووری مرۆڤدۆستی دەکەن، کە سیمبڵێکی زیندووە بۆ بەخشینی کلتورێکی مۆراڵ، کلتووری شارستانێتی و روون بینی، ئەم بەرهەمە لەناوەرۆکدا، لەسەر بنەما پتەوەکانی باوەڕ بەخۆبوون و روانینی دووربینانە بۆ ئایندە پێکهێنراوە. (بەهادین) دەیەوێت رووناکییەکان بسەپێنێ و دەسەڵاتە رەهاکان بۆ رەنگی سپی قۆرغ بکات.. ئەمەش لەو کایانەدا بەڕوونی دیارە کە هێڵ و بازنەو نووسینەوەی وشە ناجۆرەکانی تێدا بەدەرخستووە، لەسەر سیما رەشەکان.

ئەو کوتلەو فیگەرە پەیوەندیدارو وابەستە بەیەکەوەبوانە دەربڕی بەردەوامێتی و گەشەسەندنەکانی مرۆڤایەتیە لەبوارەکانی ژیاریدا، کە رِنگە لەلای (بەهادین) بایەخی ئەوتۆی ئیستاتیکی ببەخشێ و پەی بردن بەو بەردەوامێتیە، رەگەزە سەرەکیەکانی کارەکەی پێک بهێنێت.■

نەشتەرگەریەک هیوا دەگێرێتەوە بۆ ئەو کەسانەی توشی نیوە ئیفلیجی هاتوون

■ سەرکەوتنی ئەزمونێکی پزیشکی چاندنی خانەکان لە وڵاتی پورتوگال هیوایەکی گەورەی گێرایەوە بۆ ئەو کەسانەی شەلەلی نیوەیی هاتوون و بەئومێدی ئەوەن کەرۆژێک لەرۆژان لەسەر پێیەکانی خۆیان هاتوچۆ بکەن.. تاقیکردنەوە نەشتەرگەریەکە لەوەدایە بەشێک لەپێکهاتەی خانەکانی لوت کەدەوڵەمەندە لەچالاکی پێکهێنانەوە تازەدا.. دەبردرێت و لەجێگە پەککەوتوەکەدا لە درکە مۆخدا دەروێنرێت. ئەو خانانەی لوت توانای گۆرانکاریان هەیە بۆ دروست بوونەوەی هەرجۆرە خانەیە تەنانەت گەر خانەی ئەو دەمارانەش بێت کەلەرووداوەکاندا تیاچوون.

د. کارلوس لیما، سەرۆکی ئەو تیمەی کە نەشتەرگەریان ئەنجامداوە لەنەخۆشخانەی (ئیغاس مونیز)ی شاری لشبۆنە، دەڵێت: سروشت هەموو کارێکمان بۆ فەراهەم دەکات. ئەم شێوازەی ئێمەش کارێکی سادەو زۆر ئاسانە.. جێی باسە ئەو تیمە تا ئێستاو لەمانگی تەموزی ساڵی (٢٠٠١)ەوە پتر لە (١٤) نەشتەرگەرییان ئەنجامداوە کە هەریەکەیان (٦) کاتژمێری خایاندووەو تائێستا هیچ جۆرە (هەوکردن) یان (مردن) ێک یان تیا بەدی نەکراوە. نەخۆشەکانیش دەڵێن: بەشێک لە هەستکردن گەراوەتەوە بۆ ئەو نیوەیەی جەستەمان کە توشی شەلەل هاتبوو. هەروەها دووان لەو کەسانەی کە چارەسەریان بۆ کراوە، توانای گەرانیان پەیدا کردووە بەڵام بەدارشەق دەرۆن..■

ئاوێنەیەکی سیحری، وێنەی داهاتووت ئاشکرا دەکات

■ زاناکان سەرقاڵی بەرەو پێش بردنی تەکنەلۆژیایەکی داهێنراوی تازەن کەوێنەی داهاتووی مرۆڤ ئاشکرا دەکات، ئەم تەکنیکە تازەیە لەسەرەتاوە بەهۆی چەند کامێرایەکی دەستی ووردبین و زۆر بەتواناوە کەلەنێو ماڵەکەی خۆتدا دەبەسترێت، وێنەت دەگرێت و کاریگەری چۆنێتی و چەشن و چالاکیەکانی ژیانت دەست نیشان دەکات لەسەر رەنگ و روو و جەستەت لەداهاتووی ژیانتدا.. لەدوابیشدا ئاکامی کۆتایی لەوێنەیەکدا کۆدەکاتەوە لەسەر شاشەیەکی روو تەخت کەلەشێوەی ئاوێنەیەکدایەو بەستراوە بە (هارد)ێکی زۆر بەتوانای کۆمپیوتەرەوە.. زاناکان لە تاقیگەی (ئەکنستۆر تەکنۆلۆجیز) لەشاری (نیس)ی فەرەنسی کەسەرقاڵی ئەو پرۆژەیەن دەڵێن: بەریەککەوتنی خەڵکی لەگەڵ وێنەی داهاتووی خۆیان کە کاریگەری جۆراوجۆری ژیانیان پێوە دیارە وایان لێدەکات بەخێرایی ژیانی خۆیان بگۆرن.. پرۆگرامی ئەو تەکنیکە تازەیە بەهۆی کامێرەکانەوە زانیاری تەواو لەسەر چالاکیەکانی ژیانت کۆدەکاتەوە وەک پشودانی زۆر لە ژووری دانیشتن و کردنەوەی ئامێری بەفرگرەکەت و دەرهێنانی جۆرەکانی خواردن و خواردنەوەو کاریگەرییان لەسەر داهاتووت.. لەئاکامی شیتەڵکاری و بۆچوونی بۆ داهاتووت وێنەکەت دەست نیشان دەکات.■

لەئینتەرنێتەوە: نونە

رۆژێک جیاوازتر لەهەموو رۆژەکانی دنیا

■ لەژێر پەنجەرەی هەورەکانەوە، لەئێوارەیەکی بەفرینەوە. پڕ بەهەناسەکانم، سەیری هەنگاوە پایزیەکانت دەکەم. یەکەم هەنگاو، پڕاوپڕم دەکات لەتەنیایی، دووەم هەنگاو ئەو ئامێزەیە، رۆژی خۆشەویستیم بیردەخاتەوە. ئەی ئاوێنەی ئاوێزانم، ئەی وەرزەکانی دواماچ، هەمیشە کە دوا حیواری گەڵاکان دەدوێنم، هەموو ساڵێک لەم رۆژەدا، لەرۆژی خۆشەویستی. بەفرو ماچ و ئاوێزانم بیردەکەوێتەوە. دڵنیاشم، ئێستا تۆیش، لەگەڵ یەکەم پەیڤینی شەرابا، ئەو شەرابەی، پەنجەکانی بیرەوەریم دەدوێنێ، لەو پەنجەرەیەوە. بەرووت بوونەوەی ئاوازێکی سەرخۆش، هەردووکمان. پڕلەبێدەنگی سەیری ئاسمانمان دەکرد، هەر لێرەشەوە پیرۆزبایی رۆژی خۆشەویستیمان، بەچاو لەئاسمان و جەستەی شەوا دەنوسیەوە. بۆیە دەڵێم، ئەی خانمە پایزییەکەم، ئەی هەمیشە بەفر.. رۆژی خۆشەویستیت پیرۆز.■

بەفرین ٢٠٠٥/٢/١٤

ئابووری شەشەم
شەریک شعور

ناماقوڵ

■ یەکێک لەوکەلیمە ئەجنەبییانەی کە میللەتەکەمان بەشێوەیەکی مەعقول کوردانویەتی وشەی ناماقوڵە. ناماقوڵیش بەنیسبەت باوکەوە ئەوەیە کوڕە هەرزەکارە بێ ئیجازەکەی داوای سویچی سەیارەکەی لێبکات. لای ساحێب خانووش ئەوە ناماقوڵە کرێچی بڵێت حاجی گیان باسی پێشەکی و مێشەکیمان لەگەڵدا مەکە. ناماقوڵی ناو قاموسی دکتۆریش ئەوەیە نەخۆشەکە بپاڕێتەوەو بڵێ بەساقەی باوکت بم دکتۆر گیان دەرمانی کوردەواریم بۆ بنووسە. لەکن ئەمریکای لەمەڕ خۆشمان ناماقوڵ هەڵوێستی ئەوروپایە کە هەرشتێک روو بدات ئەڵێ با بڕۆین لە نەتەوە یەکگرتووەکان موناقەشەی بکەین. ناماقوڵ هەر قسە نیە بەڵکو بەعزە جارێ دیاردەو رووداویشە، مەسەلەن وەک ئەوەی لە گەڕەکێکی بێ مەسئولا جادەیەکی قیرتاو ببینیت یان لە جادەی ئۆرزدی دوکانێکی چۆڵت نیشان بدەن داوای سەرقفڵانە نەکات یان سکرتێرەیەکی خان و مانت بەرچاو بکەوێ کە هەر لەراهی خوا تەعین کرابێت یان سەیارەی حکومەت ببینیت بەسەلامەتی بڕوا بۆ بەغاو بەسەلامەتی بگەڕێتەوە یان رەقەمی سەیارەیەکی حەریقت بۆ مەسیج بکەن ئاگرێکی کوژاندبێتەوە یان ئیسعافێک لە خەودا ببینیت نەخۆشێکی رزگار کردبێت. ناماقوڵ لە بەعزە کەڕەتێکیشا تەطەروف ئەکات و ئەبێت بە خەیاڵ وەک خەیاڵی ئەوەی موسوڵمانێکی توندڕەو ئیمان بەنیشتمانپەروەری بێنێت و دانیشن بەخێر.■

بەهۆی گۆرانکاری کەش و هەوا (١٥٠) ملیۆن کەس ئاوارە دەبن

■ توێژینەوەیەک کەلەچوارچێوەی کۆنگرەی جیهانی بەرزبوونەوەی پلەی گەرمی گۆی زەوی کەلە (ئەکستر)ی خواروی بەریتانیا سازکرا، وریای دا لەوەی کە تێکچوونی کەش و هەوای گۆی زەوی بەهۆی بەرزبوونەوەی پلەی گەرماوە لەئێستاوە تا ساڵی (٢٠٥٠) پتر لە (١٥٠) ملیۆن کەس ئاوارە دەکات بەهۆی بەرزبوونەوی ئاستی ئاوی دەریاکان و وشکەساڵیەوە، زاناکان وای بۆ دەچن کەبەتەنها لە وڵاتی (هیند) پتر لە (٣٠) ملیۆن کەس ئاوارە دەبن. بەهۆی بەردەوامی لافاوەکانەوە لەهەمان کاتدا (١٠/٦)ی خاکی بەنگلادیش ئاو دایدەپۆشێت. (راجندرا باشوری) سەرۆکی کۆمەڵەی حکومی زانایانی گەشەکردنی کەش و هەوا، کەلەژێر چاودێری نەتەوە یەکگرتوەکاندا کار دەکات، لەبەردەم (١٠٠) زانای ئەو بوارەدا رایگەیاند کەپلەی گەرما لەکۆتایی ئەم سەدەیەدا بەرێژەی (٤.١) - (٨.٥) پلە بەرز دەبێتەوە بەبەراورد لەگەڵ ساڵی (١٩٩٠)دا. هەروەها وای بۆ دەچن کەئاستی ئاوی دەریاکان بەرێژەی (٩-٨٨) سانتیمەتر بەرز ببێتەوە. هەموو ئەو گۆرانکاریانەش هۆکاری سەرەکی تیایاندا بەرزبوونەوەی ئەو گازانەن کەدیاردەی قەتیسکردنی گەرمایان دروست کردوە، هەروەها زیاد بوونی رێژەی دانیشتوانی زەوی و بەرز بوونەوی پلەی گەرما تیایدا دوو هۆکاری سەرەکی ترن..■

بانوو